

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'E GÖRE SAĞLAM BİR TOPLUM
YAPISI OLUŞTURMADA ŞEHADET KAVRAMI**

SÜMEYYE SAYĞIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. YUSUF İŞİCİK**

KONYA-2015

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyye SAYĞIN		
	Numarası	128106021004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	*	
		Doktora		
Tezin Adı	Kur'an-ı Kerim'e Göre Sağlam Bir Toplum Yapısı Oluşturmada Şehadet Kavramı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sümeyye SAYĞIN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	SÜMEYYE SAYGIN
	Numarası	081 06021 004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİH
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. YUSUF İŞİCİK
	Tezin Adı	KUR'AN-I KERİM'E GÖRE SAĞLAM BİR TOPLUM YAPISI OLUŞTURMADA ŞEHADET KAVRAMI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ^{Kur'an-ı Kerim'e Göre Sağlam Bir Toplum Yapısı Oluşturmada Şehadet Kavramı} başlıklı bu çalışma 11/04/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	YUSUF İŞİCİK	
2	Doç. Dr.	HAKUN ÖĞENÜF	
3	Doç. Dr.	F. ASİYE ŞENAT	

Tez Savunma Sınavı Tutanak Formu

I. Öğrenci Bilgileri					
Adı	SÜMEYYE	Anabilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ		
Soyadı	SAYGIN	Bilim Dalı	TEFSİR		
Numarası	128106021004	Sınav Durumu	I. Savunma Sınavı ☒	II. Savunma Sınavı	☐
Danışmanı	Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	Programı	Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
II. Sınav Bilgileri					
Tarih	11.08.2015	Saat	09.00	Süre	2 saat
III. Değerlendirme ve Sonuç					
☒	Savunulan Tezin Kabul Edilmesine				
☐	Savunulan Tezin Düzeltilmesine				
☐	Savunulan Tezin Reddedilmesine (*)				
Salt Çoğunluk	☐	Oy Çokluğu	☐	Oy Birliği	☒
İle karar verilmiştir.					
NEÜ Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans / Doktora Tez Savunma Sınavı gerçekleştirilmiş ve adayın durumu tutanakla tespit edilmiştir.					
IV. Tez İzleme Komitesi Üyeleri					
Sıra No	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza		
1	Danışman Prof. Dr.	YUSUF IŞICIK			
2	Üye Doç. Dr.	HARUN ÖĞMÜŞ			
3	Üye Doç. Dr.	F. ASİYE FENAT			
4	Üye				
5	Üye				
Not: Bu belge, Tez Savunma Sınavı'ndan sonra üç gün içerisinde, Tez inceleme ve Değerlendirme Formu (Rapor) ile birlikte Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne gönderilmelidir. (*)Tezi Reddedilen öğrenci, Reddedilen tezin bir nüshasını gerekçeli kararla birlikte Enstitüye teslim etmesi gerekmektedir.					

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyye SAYĞIN		
	Numarası	128106021004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	*	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Yusuf İŞİCİK		
Tezin Adı	KUR'AN-I KERİM'E GÖRE SAĞLAM BİR TOPLUM YAPISI OLUŞTURMADA ŞEHADET KAVRAMI			

Kur'an-ı Kerim'de geniş anlam çerçevesine sahip olan pek çok kelime ve kavram mevcuttur. Ancak bu kelimelerin pek çoğu zaman içerisinde anlam daralmasına uğramış ve belli başlı anlamları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Şehadet kavramı da bu kavramlardan biridir. Kur'an-ı Kerim'de şehadet lafzının “hazır bulunmak, görmek, bilmek, bildiğini haber vermek, kesin bilgi, kat’î haber” gibi sözlük anlamları ile birlikte “Kur'an-ı Kerim, Peygamber, hüküm veren kimse, denetçi, tanık” gibi anlamları vardır. Bu anlamlardan biri de “örnek olmak”tır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e ve İslam Ümmetine dengeli, adaletli, ahlaklı, hayırlı ve şahid olmayı emretmiştir. Bakara 143. ve Hac 78. âyetlerde yer alan şahid olma vazifesi “örnek olma” mânasındadır. Bu nedenle İslam Toplumu her zaman ve her durumda diğer insanlara söz, fiil ve davranışlarıyla İslam dînini uygulama, iyi bir toplum olma noktasında örnek olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: şehadet, şahitlik, şahid, örnek, toplum

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Sümeyye SAYĞIN		
	Student Number	128106021004		
	Department	Basic Islamic Sciences /Tafsir		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	*	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Yusuf İŞİCİK		
Title of the Thesis/Dissertation	THE CONCEPT OF WITNESSING IN CREATING A STRONG SOCIAL STRUCTURE ACCORDING TO HOLY QUR'AN			

There are a lot of words and concepts that have wide meaning frame in Holy Qur'an. However in the time most of these words' meanings decreased and they were used to express some specific meanings. The concept of “witnessing” is one of these concepts. In Holy Qur'an the concept of witnessing is used to express it's dictionary meanings like “to present oneself, to see, to know, to inform, accurate information, certain news”. Besides these dictionary meanings this word has some other meanings like “Holy Qur'an, Prophet, judge, inspector, witness”. At the same time one of these meanings is “to be example”. Allah ordered Prophet Muhammed and Islam Society to be poised, fair, ethical, beneficial and witness. The responsibility of witness that is located in 143. verse of Surat al-Baqara and 78. verse of Surat al-Hadj means “to be example”. Therefore in everytime and everywhere Islam Society should be example in their words, their acts and their behavior in respect of paractice of İslam and to be a good society.

Key Words: witnessing, witness, example, society

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KONUyla İLGİLİ KAVRAMLAR VE ŞEHADET KAVRAMININ KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI

1. 1. KONUYLA İLGİLİ KAVRAMLAR	6
1. 1. 1. Şehadet Kavramı.....	6
1. 1. 1. 1. Kelime Anlamı	6
1. 1. 1. 2. Terim Anlamı	8
1. 1. 1. 2. 1. Fıkhî Anlamı	8
1. 1. 1. 2. 2. İtikâdî Anlamı	11
1. 1. 1. 3. Şahid	14
1. 1. 1. 4. Şehid	18
1. 1. 2. Toplum Kavramı	23
1. 1. 3. Ümmet Kavramı	24
1. 1. 3. 1. Kelime Anlamı	24
1. 1. 3. 2. Terim Anlamı	26
1. 2. ŞEHADET LAFZI VE TÜREVLERİNİN KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI	31
1. 2. 1. Hazır Bulunmak	31
1. 2. 2. Görmek ve Bilmek	34
1. 2. 3. İkrar ve İtiraf Etmek	35
1. 2. 4. Allah'ı Şahid Tutmak	39

1. 2. 5. Bulunmak / Mukîm Olmak	42
1. 2. 6. Kur'an-ı Kerim	44
1. 2. 7. Yardımcılar	46
1. 2. 8. Görülen, İçinde Bulunulan Âlem	50
1. 2. 9. Görülüp Yaşanılacak ve Hazır Bulunulacak Olan	52
1. 2. 10. Hüküm Veren Kimse	56
1. 2. 11. Hakka İman Edenler	59
1. 2. 12. Denetleyen Kimse	64
1. 2. 13. Peygamber	66
1. 2. 14. Tanıklık	70
1. 2. 15. Örnek	74

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE ŞEHADETİ ZİKREDİLENLER VE SAĞLAM TOPLUM YAPISININ NİTELİKLERİ

2. 1. KUR'AN-I KERİM'DE ŞEHADETİ ZİKREDİLENLER	79
2. 1. 1. Allah Teâlâ'nın Şهادeti	79
2. 1. 1. 1. Allah'ın Zâtına Şهادeti	79
2. 1. 1. 2. Allah Teâlâ'nın İndirmiş Olduğu Vahye Şهادeti	82
2. 1. 1. 3. Allah Teâlâ'nın Peygamber'e Şهادeti	84
2. 1. 1. 4. Esmâ-i Hüsnâ'dan Biri Olarak Şehîd	86
2. 1. 2. Meleklerin Şهادeti	88
2. 1. 2. 1. Meleklerin Şahitliğinin İnsan Üzerindeki Etkisi	90
2. 1. 3. Hz. Peygamber'in Şهادeti	94
2. 1. 3. 1. Hz. Peygamber'in Dünya Hayatındaki Şهادeti (Örnekligi)	95
2. 1. 3. 1. 1. Hz. Peygamber'in Sözlü Şهادeti	97
2. 1. 3. 1. 2. Hz. Peygamber'in Uygulamalı Şهادeti	99

2. 1. 3. 2. Hz. Peygamber'in Ahiretteki Şehadeti	101
2. 1. 3. 2. 1. Hz. Peygamber'in Ahiretteki Şehadetinin İnsan Üzerindeki Etkisi	104
2. 1. 4. Ümmetin Şehadeti	106
2. 1. 4. 1. Ümmet-i Muhammed'in Şahitlik Misyonunun Önemi	108
2. 2. SAĞLAM BİR TOPLUM YAPISININ NİTELİKLERİ	111
2. 2. 1. Tevhid İnancına Bağlı Toplum	111
2. 2. 2. Vasat (Dengeli) Toplum	115
2. 2. 3. En Hayırlı Toplum	119
2. 2. 4. İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoyan Toplum	123
2. 2. 5. Adaleti Ayakta Tutan Toplum	126
2. 2. 6. Sözünde Duran Toplum	130
2. 2. 7. Aile ve Akrabalarla İyi İlişkiler Kuran Toplum	133
2. 2. 8. Ölçü ve Tartıyı Düzgün Tutan Toplum	136
2. 2. 9. Yardımlaşma ve Hoşgörünün Hakim Olduğu Toplum	138
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	146
Öz Geçmiş	152

ÖN SÖZ

Dünya üzerinde tek başına varlığını sürdüremeyen, hayatına devam edebilmesi için bir topluma muhtaç olan insanın hem ferdî hem de toplumsal olarak uymak zorunda olduğu prensipler ve yerine getirmek zorunda olduğu vazifeler vardır. Ancak insanoğlunun bu kaideleri ve vazifeleri tek başına bilmesi ve hayatında uygulaması mümkün değildir. Bu nedenle, kullarını yeryüzünde bir başlarına bırakmayan Yüce Allah, bir hidayet rehberi olarak Kur'an-ı Kerim'i göndermiş ve insanların uyması gereken îtikâdî, ahlâkî, sosyal ve hukûkî prensipleri, vahiy yoluyla, Peygamber (s.a.v) aracılığıyla insanlara bildirmiştir.

Allah'ın kendilerini İslâm ile şereflendirdiği, vahy ile eğitip donattığı İslam Ümmeti başta fert fert daha sonra da toplum olarak, İslâm'a yaraşır, doğru yolda, dürüstlük ve adaletten hiç ayrılmayan, helal ve haramları daima gözetip onlara uygun yaşayan, günahlardan uzak duran, sadece kendi içinde iyilik ve hayırda bulunmakla yetinmeyip tüm insanlığa örneklik, önderlik edebilecek şekilde sağlam bir toplumsal yapıya sahip olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan birtakım kavramlar anlam sahası esasen çok geniş olmasına rağmen, zaman içerisinde anlam daralmasına uğrayarak, tek yönlü, dar bir çerçevede kullanılmaya başlanmıştır. Konumuzun temelini oluşturan şahadet kavramı da bunlardan biridir. Hazır bulunmak, bizzat görmek, bilmek, bildiğinden haberdar etmek; ikrar ve itiraf etmek; tanıklıkta bulunmak gibi kök anlamlara sahip olan ve bizim de bu çalışma kapsamında sözlük anlamlarını, terim anlamını ve Kur'an'daki kullanımlarını detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağımız şahadet kavramı, bilmeyi, bildirmeyi, uygulamayı ve örneklik etmeyi bünyesinde barındıran, anlam sahası oldukça geniş bir kavramdır. Bu kavram, itikâdî mânada, Allah'ın varlığına, birliğine gözle görmüş gibi tanıklık etmeyi; hukûkî mânada, yaşanan bir olayı görüp bilmeyi ve bilgisi dahilinde olan bu durumdan gereken kişileri, gereken yer ve zamanda haberdar etmeyi; sosyal hayatta ise imana, ahlaka, adalete dair bildikleri doğruları hayatlarında uygulayarak örneklik etmeyi ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır.

Kur'an-ı Kerim'de vasat, adil, en hayırlı gibi nitelermeleri bulunan İslam Ümmet'i, aynı zamanda “şahid” olarak vasıflandırılmıştır. Âyetlerde geçen bu ifadeler, İslam toplumunun, insanlığa şahid kılındığını göstermektedir. Bu âyetlerde geçen “ümmetin şahitliği” ifadesi bazı âlimler tarafından ahirette gerçekleşecek olan şehadete hasredilse de âyetlerin bağlamından öyle anlıyoruz ki, bu şehadet İslam toplumlarının henüz yeryüzünde, yaşamaya devam etmekteyken gerçekleştirmekle yükümlü oldukları bir şehadettir. Özellikle son dönem İslam âlimleri, müfessirleri, bu şehadet vazifesini, yeryüzündeki diğer insanlara söz, fiil ve tavırlarıyla örnek olan, başkalarını takip veya taklit etmek şöyle dursun bizzat kendisi tüm insanlığa örneklik ve önderlik edebilecek şekilde sağlam bir sosyal yapıya, güçlü bir toplumsal nizâma sahip olan bir “İslam Ümmet”ini oluşturma vazifesi olarak izah etmişlerdir.

“Kur'an-ı Kerim'e Göre Sağlam Bir Toplum Yapısı Oluşturmada Şehadet Kavramı” adını vererek hazırladığımız bu çalışma ile hedefimiz İslam Ümmeti'ne verilmiş olan şahid olma sorumluluğunun daha güçlü ve sağlam bir toplum yapısı oluşturmadaki rolünü ve sağlam bir sosyal yapıya sahip olan toplumlarda bulunması gereken nitelikleri ortaya koyabilmektir.

Araştırmamız süresince gerek konunun tespit edilip sınırlandırılmasında, gerek kaynakların tespitinde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Yusuf İŞİCİK'a, konunun içeriği, ilerleyişi hakkında görüşleri ve fikirleri ile yol gösterip destek olan Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK ve Doç. Dr. Harun ÖĞMÜŞ'e, çalışmam boyunca fikirlerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma, araştırmacılarına maddi anlamda destek ve imkan sunan TÜBİTAK yetkililerine ve bu süreç boyunca sabrını ve desteğini benden esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Sümeyye SAYĞIN
KONYA, 2015

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen Eser.
a.g.m. : Adı Geçen Makale.
AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
b. : İbn (oğlu).
Bsk. : Baskı.
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi.
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı.
Edt. : Editör.
Fak. : Fakültesi.
Müt. : Mütercim.
Neşr. : Neşriyat.
s. : Sayfa.
ss. : Sayfalar Arası.
S. : Sayı.
Sdlş. : Sadeleştiren.
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı.
Thk. : Tahkik Eden.
TÜBA : Türkiye Bilimler Akademisi.
ty. : Basım Tarihi Yok.
Üniv. : Üniversitesi.
Yay. : Yayınevi.
yy. : Basım Yeri Yok.
vd. : Ve Diğerleri.

GİRİŞ

Hem rahmeti sonsuz olan hem de rahmetini kullarından esirgemeyen Allah, yeryüzünde kullarını tek başlarına bırakmamış onlara hem topluluklar halinde bir arada yaşama kabiliyeti vermiş hem de onlara doğru yoldan ayrılmamaları, hakkın takipçileri, yaşayan şahidleri olmaları için kitaplar ve bizzat yaşayışlarıyla onlara örneklik etmekle görevli olan peygamberler göndermiştir. İnsanların yaptıklarından ötürü hesap vermekle yükümlü olmaları; Allah'ın emir ve yasaklarından, helal ve haramlarından, O'nun her türlü yasalarından haberdar olmaları; mükafat ve cezayı hak etmeleri için kendilerine bunların bildirilmesi ve nasıl yaşanacaklarının gösterilmesi amacıyla peygamberler dünyaya gönderilmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Bilmiyorduk, bilemezdik demeyesiniz diye size peygamberler gönderdim.”*¹

Allah'a ve O'nun kullarına indirmiş olduklarına inanıp iman eden insanların yükümlü oldukları birtakım vazifeler, sahip olmaları gereken nitelikler vardır. Allah Kur'an-ı Kerim'de mü'minleri bu vasıflarla niteleyerek, hakiki imanın tezahürlerinin fert ve toplum üzerinde nasıl olması gerektiğini biz insanlara bildirmiştir. Zikredilen bu niteliklerden biri de “şehadet”tir. Allah Teâlâ Peygamber (s.a.v)'i ve ümmetini şahid kıldığını âyetlerde şu şekilde belirtmiştir:

*“Böylece sizi vasat (adil, orta yolda) bir ümmet kıldık ki insanlara şahid olasınız; Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun...”*²

*“... O (Allah) sizi daha öncesinde ve şimdi bunda (bu Kitap'ta) Müslümanlar diye isimlendirdi. Şunun için ki, Peygamber sizin üzerinizde şahid, siz de insanlar üzerinde şahidler olasınız...”*³

Sözlüklerde şehadet kavramı, ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak izah edeceğimiz üzere, görmek, hazır bulunmak, bilmek, tanıklık etmek, ikrar ve itiraf etmek, bildiğinden haberdar etmek gibi anlamlarla izah edilmektedir. Kur'an-ı

¹Nisâ, 4/165.

²Bakara, 2/143.

³Hac, 22/78.

Kerim'de çok sayıda âyette geçen şehadet lafzı ve türevleri de bu mânaları ve yanı sıra başka anlamları kastetmek üzere kullanılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz üzere bazı âyetlerde ise şahitlik İslam Ümmeti'nin ve Peygamber (s.a.v)'in niteliği olarak zikredilmiştir. Özellikle Bakara 143. ve Hac 78. âyetlerde İslam Ümmeti'nin diğer insanlara şahid olmak üzere müslüman, vasat, orta yolda, dengeli bir toplum kılındıkları zikredilmektedir. Âlimlerin bir çoğu, rivayetlerle birlikte, bu âyetlerdeki şehadetin, kıyamet gününde yani dünya hayatı sona erdikten sonra gerçekleşeceğini zikretmektedirler. Bu izaha göre, İslam Ümmeti hesap gününde, kendi ümmetlerinden Peygamberlerini inkar eden insanların aleyhlerinde, ayrıca geçmiş ümmetlerin de Peygamberlerini inkar etmeleri hususunda da Kur'an'da anlatılan kıssalara dayanarak o ümmetlerin inkarcılarının aleyhlerine de şahitlik edecektir. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v)'in tebliğ görevini yerine getirdiğine ve önceki Peygamberlerin de tebliğlerini gereği gibi îfa ettiklerine dair şahitlik edeceklerdir. İslam Ümmeti'nin bu şahitliğiyle birlikte Rasûlullah (s.a.v) de ümmetinin imanına, inkar edenlerin inkarına ve amellere tanıklık edecektir. Böylece hesap gününde şahitliklerle birlikte ümmetlere haksızlık edilmediği görülecektir. Şüphesiz ki Allah en adildir; fakat sünnetullah gereği bu şahitlik yerine gelecek ve Allah'ı ve ahiret gününü inkar edenlerin tüm itiraz yolları kapanmış olacaktır.

Elbette bu âyetler ve diğer birtakım âyetlerden⁴ kıyamet günü, hesap vaktinde böyle bir şehadetin gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Ancak, özellikle Bakara 143. ve Hac 78. âyetler ile Peygamber (s.a.v)'in şahid olarak gönderildiğini ifade eden Ahzab 45 ve Fetih 8. âyetlerde zikredilen şehadetin sadece ölümden sonrası için değil bu dünya hayatı için de geçerli olduğunu anlamaktayız.

Ahzab 45. ve Fetih 8. âyetlerde Rasûlullah (s.a.v)'in şahid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiş olduğu belirtilmektedir. Müjdelemek ve uyarmak, Hz. Peygamberin bu dünyadayken yapmış olduğu görevlerdir. Uyarı ve müjde, henüz dünya hayatı sonlanmamış, hâlâ dünya üzerinde nefes alıp vermekte olan insanlara hitap eder; zira ölüm gelip çatmadan, hayat devam ederken gerçekleşen iman makbuldür. İnsanları uyarmak, cehennem azabından, ateşten korkutmak; onları

⁴Nisâ, 4/41; Nahl, 16/89; Kasas, 28/75.

cennetle müjdelemek iman etmelerini ve imanlarını muhafaza etmelerini etkileyen etmenlerdir. Âyetlerde bu iki görevin yanında hatta sıralama olarak öncesinde Rasûlullah (s.a.v)'in “şahid” olarak gönderilişi zikredilmektedir. Öyleyse burada bahsedilen şahid olma niteliği sadece kıyamet günü hesap vaktindeki şehadeti kapsamamakta aynı zamanda dünya hayatıyla da ilgili görünmektedir. Elbette ki Rasûlullah (s.a.v)'in hesap gününde ümmeti için şahitlik yapacağını, bununla da görevli kılındığını âyetlerden anlamaktayız. Ancak âyetlerde⁵ Rasûlullah (s.a.v)'in bu dünya hayatında da insanlar için şahitlik vasfının bulunduğunu, İslam dînini bizzat yaşayarak, kendi hayatında tatbik ederek dînî, hukûkî ve sosyal alanlarda insanlara, ümmetine örnek olma vazifesinin bulunduğu anlamını da çıkarmamız mümkündür. Nitekim son dönemdeki müfessirler bu âyetleri çoğunlukla bu şekilde izah etmeye çalışmışlardır.

Peygamber (s.a.v)'in bu dünyada şahid olması, Allah'tan gelen vahyi bilmesi, bildiklerini eksiksiz olarak aktarması, iman, ahlak, hukuk ve sosyal hayata dair İslâm dîninde var olan ilkeleri bizzat uygulayarak yaşayan bir örnek olmasıdır. Peygamber (s.a.v) tek başına, bir insan olarak bir mü'minin nasıl yaşaması, hangi ahlâki, toplumsal özelliklere sahip olması gerektiğini gösteren bir şahid, en güzel örnektir⁶. Cahiliye toplumunda Peygamberlik göreviyle görevlendirilmiş olan Hz. Muhammed, önce fertlere örneklik edip birer insan, birer mü'min olarak nasıl hareket edeceklerini, yaşantılarının nasıl olması gerektiğini göstermiş, bunun akabinde müslüman bir toplum meydana gelmiştir. Meydana gelen toplumun hangi niteliklere sahip olması gerektiğini önce şahsında uygulayarak göstermiş ve bu nitelikleri ümmetin de benimsemesini sağlamıştır. Bu şekilde de İslamla muhatap olacak milletlere, toplumlara Allah'ın birliğine, O'na nasıl kulluk edileceğine dair; yaşayışlarıyla, dînî, ahlâki, hukûkî alanlarda örneklik edebilecek bir toplum yani İslam Toplum / İslam Ümmeti meydana gelmiştir.

Örnek olmak, bilmek ve bildiğinden haberdar etmek yani kısaca şahid olmak İslam toplumunun niteliği haline gelmelidir. Zira mü'minler bencil ve dışa kapalı bir

⁵Bakara, 2/143; Hac, 22/78; Ahzab, 33/45; Fetih, 48/8.

⁶Ahzab, 33/21.

yapıya sahip değildirler. İslam Ümmeti, kendisi iyilik, refah içerisinde yaşarken diğer insanların ve toplumların da bu şekilde yaşamasını arzu eder. Bu nedenle insanları İslam dînine, doğruya, iyiliğe, hayra davet eder; görünüşleriyle ve yaşayışlarıyla da buna bizzat örneklik ederler. Aynı zamanda da insanları kötülükten, kötü âkıbete ulaştıracak amellerden alıkoymaya çalışırlar.

Bizim bu çalışmamızda konu edindiğimiz temel husus yukarıda da izah etmeye çalıştığımız üzere Hz. Peygamber (s.a.v)'in ve ümmetinin dünya üzerindeki şahadetlerinin mahiyeti ve sağlam bir toplum yapısının meydana gelmesinde şahadet kavramının rolüdür.

Bir tefsir metodu olan, Kur'an'dan herhangi bir konuyla ilgili âyetlerin bir araya getirilmesi ve yazarın konu için tespit ettiği plana uygun olarak yapılan *konu tefsiri*⁷ metodunu kullanmaya çalıştığımız; giriş ve iki ana bölümden meydana gelmekte olan çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle “şahadet” kavramını ve “şehide” kökünden gelen diğer kelimeleri ve konuyla ilgili olan diğer kavramları lügatlerden, kavram sözlüklerinden ve ansiklopedilerden araştırıp kelimelerin anlam çerçevelerini tespit etmeye; ardından şahadet lafzı ve türevlerinin geçtiği âyetleri tespit edip, tefsirlerden faydalanarak âyetlerde geçen ifadelerin hangi mânalarda kullanıldıklarını izah etmeye çalıştık.

Birinci bölümde şahadet kavramının âyetlerdeki kullanımlarını ele aldıktan sonra ikinci bölümde ise öncelikle Kur'an-ı Kerim'de şahitliği zikredilenlerin şahadetlerini ve mahiyetlerini ele aldık. Bu kapsamda Yüce Allah'ın, meleklerin, Peygamber (s.a.v)'in ve Ümmet'in şahadetinin hangi anlamlarda olduğunu tefsirlerden yararlanarak izah etmeye çalıştık. Son olarak da yeryüzünde şahid kılınan İslam Ümmeti'nin sağlam bir toplumsal yapıya sahip olması için kendisinde bulundurması gereken özelliklere değindik. Bunu yaparken Kur'an-ı Kerim'de topluma dair niteliklerin zikredildiği âyetleri tespit ederek İslam toplumunda bulunması gereken, daha çok sosyal konuları ilgilendiren niteliklere değindik.

Çalışmamız boyunca konuların niteliklerine göre lügatlerden, vücûh ve

⁷M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yay., 3. Bsk., İstanbul, 2005, s. 10.

nezâir kitaplarından, kavram sözlüklerinden, ansiklopedilerden, konularla ilgili makalelerden, kitaplardan yeri geldikçe faydalandık. Ancak elbette ki çalışmamız bir tefsir çalışması olduğundan ana kaynaklarımız Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim meâli ve tefsir kaynaklarıdır. Çalışmamız boyunca âyet meâllerini verirken Prof. Dr. Yusuf Işıcık'ın Kur'an Meâli ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'e hazırlatmış olduğu Kur'an-ı Kerim Meâli kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONUyla İLGİLİ KAVRAMLAR VE ŞEHADET KAVRAMININ KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI

1. 1. KONUyla İLGİLİ KAVRAMLAR

1. 1. 1. Şehadet Kavramı

1. 1. 1. 1. Kelime Anlamı

“*Hazır bulunma, bizzat bilme ve bildirme*” fiillerini içerisinde barındıran, شهد (şehide) fiilinden türemiş bir kavram olan “şehadet” (شهادة) mastar ve isim olarak kullanılan bir kelimedir. Şehadet (شهادة): “görmek; ister gözle ister basiretle olsun, hazır bulunarak tanıklık etmek⁸; kesin bilgi, kat’î haber⁹; hazır bulunmak, haber vermek, bilmek, gözlemlemek¹⁰; bir şeyin mahiyetine vâkıf olmak, onu bilmek, ikrar etmek, sözle ifade etmek¹¹” gibi anlamlara gelmektedir.

Arap dilinde شهد (şehide) kökünden gelen pek çok kelime mevcuttur. Bunlara değinecek olursak: “شاهد” “şahid”;¹² “أدَّى ما عنده من الشَّهادة فهو شاهد”¹³ “şehadette bulunan, yani, bir şeyde hazır bulunan, bir şeye tanık olan, o şeye vakıf olan ve kendisinde bulunan bu bilgiyi, haberi açıklayıp, bildirerek¹³ şahitliği yerine getiren” kimseye denir. Çoğulu ise bazılarına göre “شُهُود” (şuhûd) bazılarına göre ise “شَهْد” (şehd) veya “أَشْهَاد” (eşhâd) dır.¹⁴ Bu kökten türeyen diğer bir kelime olan “شَهِيد” “şehid”; “*hazır bulunan, tanık bulunduğu şeye dair bilgisinden hiç bir şey eksilmeyen, yok olmayan kimse*” (الَّذِي لَا يَغِيبُ عِلْمَهُ شَيْءٌ)¹⁵ anlamında “شاهد” ile hemen hemen aynı

⁸Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât Elfâzi'l-Kur'ân*, Thk.: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2002, s. 406.

⁹İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Kahire, 1956, I, s. 491; İbn Manzûr İbn Mükerrrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâder, Beyrut, ty., III, s. 239; Muhammed b. Yakub Fîruzâbadî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Mektebetü'n-Nevrâ, Dimeşk, ty., I, s. 305; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, yy., II, s. 391 .

¹⁰Yunus Apaydın, “Şahit”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 278.

¹¹Bekir Topaloğlu, “Şehid”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 428.

¹²Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 391.

¹³Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, ed-Dâru'l-Mısriyye, yy., 1964, VI, s. 73.

¹⁴Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 492; Fîruzâbadî, *a.g.e.*, I, s. 305; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391.

¹⁵Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 75.

anlamda¹⁶ kullanılmakla birlikte Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri olarak ve de Allah yolunda öldürülmüş kimse anlamlarında¹⁷ da kullanılmaktadır. Kelimenin çoğulunun “شُهَدَاءُ” (şühedâ) olduğu ifade edilmektedir.¹⁸

“أَشْهَدُ” (eşhede): “birini bir şeye karşı şahid tutmak, şahid getirmek” anlamına gelirken, “إِسْتَشْهَدُ” (isteşhede): “bir kimseden, bir olay, bir durum hakkında tanıklık, şahitlik yapmasını istemek” anlamındadır.¹⁹ “مَشْهَدٌ” lafzı “insanların toplandığı yer” (مَحْضَرُ النَّاسِ)²⁰ anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de kıyamet gününü ifade etmek için de zikredilen “مَشْهُودٌ” lafzı ise “kendisine hazır bulunulan, şahid olunan, görülecek olan”²¹ anlamında kullanılmakta; cuma günü, arefe günü veya kıyamet günü gibi anlamları²² ifade ettiği de zikredilmektedir. “أَشْهَدُ بِكَذَا”, “أَشْهَدُ بِكَذَا” ifadeleri ise sırasıyla “Şuna yemin et!”, “Şuna yemin ederim.” anlamlarına gelmektedir.²³

Yukarıda kelime manasını açıklamaya çalıştığımız şehadet kavramı ve “şehide” kökünden türeyen, bizim de kısa kısa izah etmeye çalıştığımız bu kelimeler Kur'an-ı Kerim'de sık sık zikredilen kelimelerdir. Genel olarak “şehadet kavramı” başlığı altında ele aldığımız, bu lafızlar, “شَهِدَ – أَشْهَدُ” formuyla Kur'an-ı Kerim'de 44; “شَاهِدٌ” ve “شَهِيدٌ” lafızları, çoğulları ile birlikte 77; konumuzun başlığını teşkil eden, mastar formu olan “شَهَادَةٌ” şeklinde 25; ism-i mekân ve ism-i zaman yani “مَشْهَدٌ” şekli ile 1; ism-i meful hali “مَشْهُودٌ” ile 3; “أَشْهَدُ” “şahid tutmak, şahid getirmek” kullanımı ile 7; “şahitlik yapmasını istemek” mânasında “إِسْتَشْهَدُ” şekliyle de 2 kez olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de toplam 159 defa²⁴, geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de böyle çokça zikredilen şehadet kavramı ve türevlerine,

¹⁶Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 492; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 238.

¹⁷Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 492; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 305; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391.

¹⁸İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 240; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 306.

¹⁹Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 492; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 306; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391.

²⁰Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 391; Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, Mektebetü Nâşirûn, Lübnan, 2004, s. 427.

²¹İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 240.

²²Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 75; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 306.

²³İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 239; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 306.

²⁴Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Mektebetü İslâmiyye, İstanbul, 1982, ss. 388-390.

geçtikleri yerlerde, “görülen bir şeyden haber verme; Allah yolunda öldürülen (şehid); Peygamber; insanoğlunun amellerini yazan koruyucu melekler; Ümmet-i Muhammed; yaratılmışlara karşı hak ile tanıklık eden; hazır bulunan; Allah'ın dışında yardımı umulanlar, ortaklar, şerikler”²⁵ gibi anlamlar verilmektedir. Burada kısaca zikrettiğimiz bu anlamları “Şehadet Lafzı ve Türevlerinin Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları” başlığı altında ayrıntılı olarak ele almaya çalışacağız.

1. 1. 1. 2. Terim Anlamı

1. 1. 1. 2. 1. Fıkhî Anlamı

Şehadet/şahitlik, genel olarak “bir kimsenin hazır bulunup görmek veya duymak suretiyle bildiği bir şeyi haber vermesi” şeklinde tanımlanabilir. Şahitliğin resmî-hukûkî boyutunu ve bağlayıcı sonuç doğurması yönünü vurgulamak için bu tanıma, haber vermenin kadı huzurunda olması gerektiğini ekleyenler de bulunmaktadır.

Hanefî fakihî Kâsânî'nin daha çok kul haklarını/özel hukuk alanını göz önünde tutarak yaptığı tanıma göre şahitlik, “kul haklarıyla ilgili konularda birinin elindeki şeyin/hakkın başka birine ait olduğunu haber vermek”tir.²⁶ Şafîî fakihî Melîbârî'nin “bir kişinin, başkası üzerindeki bir hakkı özel bir lafızla haber vermesi”²⁷ şeklindeki tarifi de bir önceki tanımın muhtevasına paraleldir. Daha çok Mâlikîlerce tercih edilen tanıma göre ise şahitlik kısaca “Duyduğunda hâkimin gereğince hüküm vermek zorunda olduğu sözdür.”²⁸

Yukarıda verilen bilgileri göz önünde bulundurduğumuzda hukûkî mânada şahadet için “Bir kimsenin, bir şahısta olan hakkını ispat etmek için şahadet lafzıyla, hakimin ve karşı tarafın huzurunda vukû bulan doğru ihbârı/haber vermesidir.”

²⁵Mukâtil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm*, Terc.: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2004, ss. 186-188; Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'an*, 4. Bsk., Dâru'l-İlm, Beyrut, 1983, ss. 269-270; Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün en-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, Thk.: Muhammed Abdulkarim Kâzım er-Râzî, Müessesese-i Risale, Beyrut, 1984, ss. 377-379.

²⁶Alâu'd-Dîn el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut, 1982, VI, s. 266.

²⁷Melîbârî, *Fethu'l-Mu'in*, Dâr es-Selâm, Kahire, 2013, V, s. 3120.

²⁸Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, ss. 278-279.

şeklinde bir tanım yapılabilmektedir. Böyle bir ihbarda bulunana “*şahid*”, lehinde şahadette bulunulana “*meşhûdun leh*”, aleyhine şahitlik edilen kişiye “*meşhûdun aleyh*”, şahadet edilen hususa da “*meşhûdun bih*” denir.²⁹ Aynı şekilde yeniden bir tarif yapmak gerekirse hukuk dilinde şahadet; “*Kişinin mahkemede, herhangi bir olay veya bir konu hakkında bildiği, gördüğü ve muttali olduğu şeyleri birinin lehine, diğerinin aleyhine olarak söylemesi, anlatması, haber vermesi*³⁰; *tanıklık etmesi*³¹ dir.” şeklinde bir tanım yapmak mümkündür. Bir kimsenin kendi lehine başkasının aleyhine şahitlik yapması “*da'va*”, kendi aleyhine başkasının lehine şahitlik yapmasına ise “*ikrar*” denir.³² Kelime olarak tanık, şahadet eden kimse anlamına gelen *şahid* kavramı da “*ceza ve hukuk davalarında, dava ile ilgili bilgileri hakkında beyanda bulunan üçüncü şahıslar*”ı ifade eder. Şahidler mahkemelere karşı üç görev ile yükümlüdürler; İsbat-ı vücud etmek, şahadet etmek ve yemin etmek.³³

Şahitlik, ilk dönemden itibaren İslâm muhakeme hukukunda kesinlik ifade eden ispat vasıtalarının en yaygın şekilde kullanılanıdır. Şahitliğin, biri tahammül diğeri edâ olmak üzere iki aşaması vardır. Tahammül, “*kişinin şahitlik edeceği olayı/şeyi ihtiyârî bir sebeple bilmesi*”; edâ ise “*şahidin şahid olduğu olayı/şeyi hâkime bildirmesi, yüklenmiş olduğu şahitliği hâkimin huzurunda dile getirmesi*”dir. Türkçede tahammül aşamasının şahid olmak, edâ aşamasının ise şahitlik etmek diye anlaşılması mümkündür.³⁴

Konuya ilişkin âyet³⁵ ve hadislerden hareketle İslam hukukçuları, şahitliğin farz olduğu ve davacının talep etmesi halinde şahidlerin şahitlikten kaçınma haklarının bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.³⁶ Burada farzdan maksat farz-ı kifâye olup kişi bir konuya şahid olmak veya bir konuda şahitlik etmek üzere

²⁹Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûki İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul, ty., VIII, s. 118; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Bsk., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 522.

³⁰Fikret Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2006, s. 615.

³¹Şakir Altay, *Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Bilgi Yay., Ankara, 1983, s. 416; Selahattin Bağdatlı, *Hukuk Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 411.

³²Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 615.

³³Remzi Alpdündar, *Hukuk Sözlüğü*, Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977, s. 270; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 517.

³⁴Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 279.

³⁵Bakara, 2/282-283; Nisa, 4/6-135; Maide, 5/8-106; Talak, 65/2; Meâric, 70/33.

³⁶Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 615; Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 279.

çağırıldığında başkalarının bulunmaması halinde çağrıya uyması farzdır. Ancak davacı lehine yapıldığı ve bir bakıma onun hakkı sayıldığından şahitlik için davacının talepte bulunması şarttır. Davacının şahidin varlığından haberdar olmayıp hakkının kaybolmasından korkulması halinde ve had suçlarında şahidin kendiliğinden şahitlik etmesi kabul edilerek bu kurala istisna getirilmiştir.³⁷

Fıkhî olarak baktığımız zaman şahitliğin yerine getirilebilmesi için şahitlik yapacak kişinin bir takım niteliklere sahip olması gerekmektedir. Kişinin şahitliğe ehil olabilmesi için ilk şart dînî-hukukî yükümlülüklerle muhatap olacak yaşa ve aklî olgunluğa ulaşmış olması, yani *teklif*'tir. İkinci şart ise kişinin hür olması yani *hürriyet*'tir. *İslam* ise şahid olacak kimsede aranan üçüncü şarttır. Zira klasik doktrinde müslüman olmayan için velâyet statüsü tanınmadığından müslüman olmayanın müslüman hakkında şahitlik yapması mümkün görülmez. Dördüncü şart olan *adalet* ise mezheplerin ittifakla bahsettiği bir şarttır. Adalet şartı ilgili ayetlerde şahitler için “kendilerinden razı olduğunuz” ve “adalet sahibi”³⁸ nitelemelerinin yapılmış olmasıyla temellendirilmektedir. Bir diğer şart ise “insana yaraşır davranış sahibi olma” şeklinde tanımlanabilecek olan *mürûet*'tir. Mürûetin adalet şartının kapsamına girip girmediği tartışılrsa da şahitlikte aranan şartlardan biridir.³⁹ Şahitlikte önemli olan bir husus da şahitliğin yalnızca Allah için olması, kişide *töhmetin bulunmamasıdır*. Son olarak şahitlikte aranan bir şart da *şahitlik lafzının kullanılmasıdır*. Bu şart özellikle Hanefilerde aranmakta, Şafililerde de gerekliliği kabul edilmekte; fakat diğer mezheplerce özel lafız şartı aranmamaktadır.⁴⁰

Şahitlik yapacak olan kimselerde aranmakta olan şartlar kısaca yukarıda zikrettiğimiz şekildedir. Zikredilen bu şartların detayları ve mezheplere göre farklılıkları bulunmakla beraber, çalışmamızın kapsamını ve amacını aşmaması bakımından bu kadarını zikretmekle yetinmekteyiz.

³⁷ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 279.

³⁸ Bakara, 2/282; Maide, 5/106; Talak, 65/2.

³⁹ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, ss. 280-281.

⁴⁰ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, ss. 280-282.

1. 1. 1. 2. 2. İtikâdî Anlamı

İtikâdî anlam başlığı altında şehadet kavramı ile ilgili ele alacağımız husus “kelime-i şehadet”tir. *Hazır bulunmak, görmek, bilmek, tanıklık etmek, yemin etmek* gibi kelime anlamlarını daha önce izah etmeye çalıştığımız şehadet kavramı, İslam dinine girişte ve mü'min bir kimse olma yolunda atılacak olan ilk adım ve de İslâm'ın en temel rüknüdür. Zira İslam, bünyesindeki rükunler olmadan ayakta duramaz; fakat şehadet olmadan, gerçekleşmeden de diğer rükunler ayakta duramazlar. Hatta şehadet olmadan İslam'ın tamamen olmayacağını söyleyebiliriz. Şehadetin İslâm'ın bütünü ile ilişkisi tabiri caizse ruhun cesedle ilişkisi gibidir. Nasıl ki ruh olmadan cesed ayakta değildir, aynı şekilde şehadet olmaksızın İslam da ayakta duramaz.⁴¹

İslam dini için sahip olduğu öneme yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz şehadet kavramının, bu yönüyle, “şehadet sözü”, “kelime-i şehadet”, “şehadet kelimesi”⁴² gibi isimlendirmeleri vardır. “Kelime-i Tevhid” ile de iç içe bulunduğundan, “kelime-i tevhid” başlığı altında da zikredilebilmektedir.⁴³ İslam'ın ilk şartı, temel rüknu olan şehadet sözü, kelime-i şehadet şu şekildedir:

” اشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ”

“Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Ve yine şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v) O'nun elçisidir.”

Bu sözü söylemek Allah'ı birleyerek, tevhid'e inanarak müslüman olmanın ilk şartıdır. Burada tevhid, Allah'ın varlığına, birliğine, O'ndan başka ilah olmadığına, eşi benzeri bulunmadığına inanmaktır. Dolayısıyla genel anlamıyla, kelime-i şehadeti söylemek, biricik ve nihâî hakikatin Allah Teâlâ olduğuna ve Hz. Muhammed'in O'nun son elçisi olduğuna şehadet etmek demektir.⁴⁴ Dolayısıyla bu

⁴¹Said Havva, *İslam*, Terc.: M. Sait Şimşek, İkbâl Yay., Ankara, ty., s. 25.

⁴²Said Havva, *a.g.e.*, s. 30; Nureddin Turgay, “Şehâdet”, Şamil İslam Ansiklopedisi, Heyet, Şamil Yay., İstanbul, 1994, VI, s. 19; Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü*, 3. Bsk., İşaret Yay. İstanbul, 2005, s. 437.

⁴³Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Dini*, 32. Bsk., Nur Yay., Ankara, 1983, s. 98.

⁴⁴Mevlüt Uyanık, “*Tevhid: Kâinatın Dili*”, İslama Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, 3. Bsk., Edt.: Bünyamin Erul, DİB Yay., İstanbul, 2007, s. 141.

cümleyi söyleyen kişi iman sahibi olarak kabul edilir.

Şehadet lafzı, daha önce zikrettiğimiz üzere, hazır bulunmak, görmek, bilmek, yemin etmek, ikrar etmek gibi mânaları hâizdir. Kelime-i şehadet ve bu mânalar arasında da tam bir bağlantı bulunmaktadır. Zira insan görürse, bilirse şahitlik eder ve şahid olursa da yemin eder.⁴⁵ O halde insanın “Allah'tan başka ilah yoktur.” şehadeti, bu mânaların hepsini içine aldığı zaman muteberdir. Buna göre “Allah'tan başka ilah yoktur.” diyerek şehadet etmek;

- a. Akıl ve kalp ile Allah'tan başka ilah olmadığına *görmüşçesine inanmak*;
- b. Buna *dil ile şehadet* etmek;
- c. Ve bu şehadetin, kendisi ile yemin edilebilecek derecede *kesin olması ve hiçbir tereddüt taşımaması* anlamlarına gelmelidir.

Bu şekilde şehadet eden kimse *mü'mindir*. Ancak inat ve kibrinden dolayı Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmeyen *kafir*; akli ve kalbi Allah'tan başka ilah olmadığına kesinlikle inanmadığı halde diliyle inanıyor gibi görünen ise *münafıktır*.⁴⁶

Yukarıda zikrettiğimiz, kelime-i şehadetin ilk kısmı olan “Allah'tan başka ilah yoktur.” ifadesini söylemek Allah'ın varlığına, birliğine, O'ndan başka ibadet edilecek hiçbir tanrı olmadığına inanmak⁴⁷ ve bunu ilan etmektir. Allah'ın varlığına iman etmenin gerekleri vardır. Bu gerekleri, ibadetleri, uygulamaları yerine getirmek için de bunları izah eden, insanlara örnek olan bir kimseye ihtiyaç vardır. Bu nedenle Allah Teâlâ yaşayan örnek olan Peygamber (s.a.v)'i göndermiştir.

İnsanın “Lâ ilâhe illallâh”ın gereklerini yerine getirebilmesi için Allah Teâlâ'nın Peygamberini tanınması gerekir. Peygamber olmaksızın tevhid'in gerektirdikleri bilinemediği gibi yerine de getirilemez.⁴⁸ Peygamberin var olması, tanınması ve kabul edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kelime-i şehadet'in ikinci

⁴⁵Said Havva, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁶Said Havva, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁷Akseki, *a.g.e.*, s. 98.

⁴⁸Said Havva, *a.g.e.*, s. 30.

kısımında Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi, Peygamberi olduğuna şahadet edilmektedir. Zira Peygamber bilinmez, kabul edilmezse Allah'ın hakkı, Allah'a karşı olan vecibeler yerine getirilemez. Bu nedenle Peygamber (s.a.v)'e, peygamberlik delilini getirdikten sonra inanmayana Allah Teâlâ kafir hükmünü vermektedir:

*“Onlar ki Allah'ı ve peygamberlerini inkar ediyorlar, Allah ile peygamberleri arasında ayırım yapmak istiyorlar. 'Bazısına inanır, bazısına inanmayız.' diyorlar ve (böylelikle) küfür ile iman arasında bir yol tutmak istiyorlar.”*⁴⁹ Âyet-i kerîmeden de anlaşıldığı üzere kelime-i şahadetin her bir kısmı, diğeri olmadan, tek başına yeterli değildir.⁵⁰ Bir kimsenin, kelime-i şahadete iman edip onu dil ile söylemesi, İslama girmiş olması için yeterlidir. Şayet sözünde samimi ise o artık mü'minlerdendir. Halbuki bu kimse henüz imanın diğer rükunlerine iman ettiğini dili ile söylememiştir. Fakat onun mü'min kabul edilmesi imanın diğer rükunlerinin de şahadet kelimesinin içerisinde yer almasındandır. Şöyle ki, “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh” demek, imanın ilk rüknu olan Allah'a imanı apaçık zikretmektir. “Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah” şahadeti de Peygamber (s.a.v)'e imanı ortaya koymaktadır. Peygamber (s.a.v)'e inanmak, onun haber verdiği bütün peygamberlere inanmayı gerektirir. Böylece imanın rükunlerinden ikincisi olarak zikredilen “peygamberlere iman” da kelime-i şahadetin ikinci kısmına girmektedir.⁵¹

Allah'a ve peygamberlere inanan, peygamberlerin kendilerine haber verdiği meleklerle de inanmış olur. Nitekim Allah Teâlâ ve peygamberler arasında aracılık eden, vahiy getiren melektir. Böylece meleklerle iman da gerçekleşmiş olur. Peygambere ve meleklerle inanan kimse meleklerin peygamberlere getirmiş olduğu vahye, kitaplara da iman etmek mecburiyetindedir. Ahiret günü de Allah'ın kudret, adalet ve faziletine inanmanın bir bölümüdür. Ayrıca Peygamberlere gelen vahiylerde, kitaplarda da ahiret günü zikredilmiştir. Bu nedenle ahiret gününe iman da Allah ve peygamberlerine imanın bir gereğidir. Son olarak kadere iman da Allah Teâlâ'ya imanın bir bölümüdür. Allah'ın ezeli ilmine, kudretine, iradesine inanan

⁴⁹Nisâ, 4/150.

⁵⁰Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*; Terc.: Abdi Keskinsoy, 10. Bsk., Pınar Yay., İstanbul, 2010, ss. 109-111; Said Havva, *a.g.e.*, s. 31.

⁵¹Said Havva, *a.g.e.*, s. 31; Akseki, *a.g.e.*, s. 98.

insanın kadere de inanmış olması gerekir. Görüldüğü gibi imanın rükunlerinden birini ihlal etmek, aslında şehadeti ihlal etmektir. Aynı şekilde bu rükunlerin kapsadığı mânaları iyice anlamak da şehadeti iyi anlamak anlamına gelmektedir.⁵²

Sonuç olarak anlamaktayız ki kelime-i şehadetin ilk kısmı, yalnız Allah'a kulluk etme ilkesini öğretirken, bu kulluğun nasıl yapılacağı meselesini ise ikinci yarısı öğretmektedir. Bu ilke, kelime-i şehadet, her iki parçası ile inanan kimsenin kalbine yerleşir. Bu iki temel kalbe yerleştikten sonra da diğer iman ilkeleri ve İslam esaları onların gereği olarak peşinden gelirler. İslam toplumu, bu temel ilkeyi ve onun gereklerini yaşama geçiren organik bir yapıdır. Zira bu ilkeyi yerine getirmeyen fert ya da toplum müslüman sayılmaz.⁵³ Dolayısıyla “*Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah*” “Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Ben yine şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v) O'nun elçisidir.” şehadet kelimesi bütün yönleriyle İslam ümmetinin yaşamını üzerine kurduğu temel ilkedir.

1. 1. 1. 3. Şahid

Sözlükte, *hazır bulunmak, görmek, gözlemlemek, bilmek, haber vermek, kesin bilgi, kat'i haber*⁵⁴ anlamlarındaki şehadet lafzından türeyen **şahid**, kelime olarak, *bilen ve bildiği şeyden haberdar eden, bildiği şeyi haber veren kimse; kendisinde bir olaya tanıklık ettiğine dair bir bilgi bulunan ve bu bilgiyle birlikte tanıklığı eda eden kimse; bildiğini açıklayan, beyan eden bilge kişi; bilgisinde olanı ortaya koyan kimse*⁵⁵ anlamlarına gelmektedir. Kelimenin çoğulu şühûd, eşhâd biçimlerinde gelir.⁵⁶ Kelime anlamına dair yapılan izahlara baktığımızda bunların birbirinden çok da farklı olmadığını görmekteyiz. Hepsini toparlayarak bir tanım yapacak olursak “*Şahid: bir olay hakkında görme, duyma gibi bir yolla bilgi sahibi olan yahut kendisinde bir olayla ilgili bir bilgi bulunan ve bilgisindeki bu şeyi gereken yer ve*

⁵²Said Havva, *a.g.e.*, s. 32.

⁵³Kutub, *Yoldaki İşaretler*, ss. 109-110.

⁵⁴Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 491; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, s. 231.

⁵⁵Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 73; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, s. 231; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 305; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 239; Süleyman Ateş, *Kur'ân ansiklopedisi*, Kuba Yay., İstanbul, 1997, XIX, s. 232.

⁵⁶Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391.

durumda haber veren kimsedir.”

Şahid lafzı, çoğulları ile birlikte Kur'an-ı Kerim'de çokça yerde zikredilmektedir. Kur'ânî kullanımında bu kavrama pek çok mâna verilmiştir. Ancak biz bu mânaları, “Şehadet Lafzı ve Türevlerinin Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları” başlığı altında ayrıntılı olarak ele alacağımız için burada zikretmeyeceğiz. Aynı şekilde bir hadis terimi olarak da kullanılan kavramın bu mânasını da konumuzla ilgisi bulunmadığı için burada ele almayacağız. Fakat kelimenin Kur'an-ı Kerim'deki bir kullanımı olan, aynı zamanda İslam hukukunda önemli bir yeri bulunan ve genel olarak “*bir olaya veya bir duruma tanık olan veya tanıklık eden kişi*”⁵⁷ mânasının verildiği şahid kavramını bir fıkıh terimi olarak mümkün olduğunca ele almaya çalışacağız.

Genel olarak şahid, hazır bulunup görmek, duymak ve bilmek suretiyle bildiği bir şeyi haber veren kimseye denir.⁵⁸ İslam hukukunda şahitlik (şehadet) ve şahid'in kullanımına baktığımızda ise bu kavramların şöyle tanımlandığını görürüz:

Şehadet (şahitlik); Bir kimsenin, bir şahısta olan hakkını ispat etmek için şehadet lafzıyla, hakimin ve karşı tarafın huzurunda vukû bulan doğru ihbârî/haber vermesidir. Böyle bir ihbarda bulunana “şahid”, lehinde şehadette bulunulana “meşhûdun leh”, aleyhine şahitlik edilen kişiye “meşhûdun aleyh”, şehadet edilen hususa da “meşhûdun bih” denir.⁵⁹ Bir diğer tanımlamaya göre de şahid, ceza ve hukuk davalarında, davaya dair bilgileri hakkında beyanda bulunan üçüncü şahıslardır.⁶⁰

Yukarıda zikrettiğimiz tanımlamalar göstermektedir ki, şahid, taraflar arasında meydana gelen davalarda konuyla ilgili bilgiye sahip olan, bu bilgiye sahip olmakla kalmayıp bildiklerini hakim ve taraflar huzurunda ortaya koyan kimsedir. Âlimlerden bazıları bu haber verme olayının kadı/hakim huzurunda, mahkemede

⁵⁷ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 278.

⁵⁸ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 278.

⁵⁹ Bilmen, *Hukûk-u İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, VIII, s. 118; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 522.

⁶⁰ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 517.

olması gerektiğini söylerken bazıları tanımlarında bu noktayı zikretmemişlerdir.⁶¹

İlk dönemden itibaren İslam muhâkeme hukukunda kesinlik ifade eden ispat vasıtalarından en yaygın biçimde kullanılan şahitlik müessesesinin biri tahammül, diğeri edâ olmak üzere iki aşaması bulunmaktadır. Bunlardan tahammül “şahidin, şahitlik edeceği şeyi ihtiyârî bir sebeple bilmesi”, edâ ise “şahidin, şahitlik edeceği şeyi hakime bildirmesi yani yüklenmiş olduğu vazifeyi hakimin huzurunda dile getirmesi”dir. İki aşamada şahitlik görevini yerine getirecek olan şahid mahkemelere karşı ispat-ı vücûd etmek, şehadet etmek ve yemin etmek olmak üzere üç görevle yükümlüdürler.⁶²

Şahidin şahitlik yapmasının dînî hükmü konusunda islam hukukçuları konuyla ilgili âyet ve hadislere dayanarak şahitliğin farz olduğu ve davacının talep etmesi durumunda şahitlikten kaçınma haklarının bulunmadığını söylemektedirler. Burada farz ile kastedilen farz-ı kifâyedir. Dolayısıyla bir konuda tek şahid bulunduğu ve şahitlik etmek üzere çağırıldığında çağrıya uyması farzdır. Ancak bu farziyetin gerçekleşmesi için, davacı lehine yapıldığı ve bir bakıma onun hakkı sayıldığı için şahitlik için davacının talepte bulunması gerekmektedir.⁶³

Şahid olacak kimsenin taşıması gereken nitelikler konusunda İslam hukukçuları birtakım farklı noktalara temas etseler de temel noktalarda görüş birliğine sahiptirler. Burada şahid kavramını bir fıkıhçı bakış açısıyla derinlemesine inceleyemeyeceğiz fakat şahidin sahip olması gereken özellikleri kısaca izah etmeye çalışacağız.

İslam hukukçuların şahid olacak kimselerde aradığı ilk özellik, kişinin dînî-hukukî yükümlülüklerle muhatap olacak yaşa ve olgunluğa erişmiş olması yani akıl sağlığının yerinde olması ve buluğ yaşına gelmiş olmasıdır. Bu şart *teklif* olarak isimlendirilir. Ortak olarak zikredilen bir diğer şart da *hürriyet*tir. Köle olan kimsenin şahitliğinin muteber olmamasını alimlerin çoğu, ileride zikredeceğimiz bir kavram

⁶¹Kâsânî, *a.g.e.*, VI, ss. 266-269; Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, ss. 278-279.

⁶²Erdoğan, *a.g.e.*, s. 517; Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 279.

⁶³Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 279.

olan mürûet yokluğuna bağlamışlardır. Temelde bunun nedeni de hürriyet mahrumiyeti olduğu için hürriyet bir şart olarak zikredilmektedir. Klasik doktrinde müslüman olmayan için velayet statüsü tanınmadığından müslüman olmayanın müslüman hakkında şahitlik yapması mümkün görülmez. Bu nedenle şahidde aranan şartlardan birisi de *İslam*'dir.⁶⁴ Bu husus hakkında gayri müslimlerle olan davalarla ilgili olarak ayrıntılı izahlar yapılmıştır. Ancak bunları burada ele almayı uygun bulmuyoruz.

Şahid olabilmesi için bir şahısta bulunması gereken niteliklerden biri de *adalet*dir. Bu şart daha çok şahidlerle ilgili olarak âyetlerde “kendilerinden razı olduğunuz” ve “adalet sahibi”⁶⁵ nitelendirmelerinin yapılmış olmasıyla temellendirilir. Adaletin nasıl gerçekleşeceği, nasıl bilineceği konusunda ise mezheplere göre bir takım kıstaslar, farklılıklar söz konusudur. “İnsana yaraşır davranış sahibi olma” diye tanımlanabilecek *mürûet* ise bir diğer şarttır. Bu kavramın şahitlik hususunda mühim bir yere sahip olduğu görülür. Bu kavramın özünde ise toplumun gözünde düşüklük ve hafiflik olarak algılanan davranışlardan uzak durmak vardır. Zira davranışlarıyla hafif kabul edilen, bireysel ve toplumsal statüsüne uygun davranışlarda bulunmayanlar şahid olarak kabul edilmezler. Şahidin tanıklığının dayandığı temel noktalardan biri de şahitliğin Allah için olması⁶⁶ yani *töhmetin bulunmamasıdır*. Dolayısıyla kişinin şahid olması için kendine bir çıkar sağlıyor olmaması, karşı tarafa bir husumetinin bulunmaması gerekmektedir. Aksi takdirde şahitlik reddedilir.

Zikrettiğimiz tüm bu şartlardan sonuncusu ise mezheplerin büyük bir kısmına göre “*şahitlik ediyorum*” lafzının kullanılmasıdır. Ş-h-d fiilinin mânaları içerisinde yemin anlamı da bulunduğundan dolayı âlimlere göre bu lafzı kullanmak, şahidin yalan söyleme ihtimalini ortadan kaldırabilir.⁶⁷

İslam hukukçularının ortak olarak üzerinde durdukları bir husus ise şahidin bilgisinin kaynağı hususudur. Âlimler bu konuda objektif bir anlayışa sahip olmuş ve

⁶⁴ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 280.

⁶⁵ Bakara, 2/282; Mâide, 5/106; Talak, 65/2.

⁶⁶ Talak, 65/2.

⁶⁷ Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, ss. 281-282.

kesin bir şekilde bilinmeyen konularda şahitlik edilemeyeceği ilkesini benimsemişlerdir. Temel kural böyle olmakla birlikte bazı durumlarda ihtiyaç olması nedeniyle bilgi düzeyine erişmemiş zannın da bilgi gibi değerlendirilebileceği kabul edilmiştir. Bu bakımdan şahidin bilgisi/şehadete konu olan şey ya gözüyle gördüğü, kulağıyla duyduğuna dayanan yahut da karineler ve yaygın duyulma ile sabit olan hususlar gibi dolaylı yollarla idrak edilen şeylerdir. Karîneye dayalı şahitliğe ise birtakım özel, zaruri durumlarda başvurulur.⁶⁸

Şahid kavramı ile ilgili olarak yukarıda izah etmeye çalıştığımız tüm bu bilgileri toparlayacak olursak; *Şahid, bir olaya dair görme, duyma gibi yollarla bir bilgiye sahip olan ve bu bilgisini tarafların ve mahkemenin huzurunda haber veren kimsedir.* İslam hukuku çerçevesinde şahid kavramının önemli bir yeri mevcuttur. Bu nedenle fıkıh âlimleri tarafından, şahidin görevleri, sorumlulukları, şahitlik yapmasının hükmü ve taşınması gereken nitelikleriyle ilgili olarak fıkıh kitaplarında ayrıntılı izahlarda bulunmuşlardır. Bu izahlar mezheplere göre kısmî farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak biz daha önce de belirttiğimiz üzere araştırmamızın kapsamında olmadığı için bu farklılıklar üzerinde durmadan ortak noktaları zikretmeye, şahid kavramını, çalışmamız kapsamı içerisinde, bir İslam hukuku terimi olarak kısaca ele almaya çalışmış bulunmaktayız.

1. 1. 1. 4. Şehid

Hazır bulunmak anlamına gelen şühûd (شُهود) veya ister gözle, ister basiretle görmek anlamındaki şehadet (شهادة)'ten⁶⁹ gelmekte olan şehid (شهيد) lafzı kelime olarak “*hazır bulunan, çokça görüp bilen, tanık olan*⁷⁰; *şehadette kendisinden emin olunan, bilgisinden herhangi bir şey kaçmayan*⁷¹” gibi anlamlara gelmektedir. Şehid için “*Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarından*⁷²; *hayy (diri) olandır*⁷³; *lisan/dil'dir*⁷⁴;

⁶⁸Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 611; Apaydın, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 282.

⁶⁹Râğîb, *a.g.e.*, s. 466.

⁷⁰Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391.

⁷¹Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s.305.

⁷²Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 75; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391;

⁷³Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 73; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 241.

⁷⁴Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 492; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, s. 231.

*melek'tir*⁷⁵, *hakka tanıklık edendir*⁷⁶; *Allah yolunda öldürülen kimsedir*⁷⁷” gibi izahlar da yapılmıştır. Ancak bu izahların bir kısmı, kelimenin Kur'an-ı Kerim'de ve İslâmî literatürde kullanılması ile birlikte kelimeye yüklenen mânalardır. Zira kelime hazır bulunan, görüp bilen, bilgisinde olan her şeyi hiç eksiltmeden haber veren anlamındaki şahid lafzı yerine de kullanılabilen bir lafızdır. Yani şahid ve şehid kelimeleri esasında köken itibarıyla birbirlerinin yerine kullanılmakta olan kelimelerdir.⁷⁸ Benzer bir biçimde, şehid kelimesinin şahid lafzının mübâlağası olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Buna göre kelimeye çokça gören, bilen kimse mânası verilebilir.⁷⁹ Kelimenin çoğulu ise şühedâ (شهداء) ve eşhâd (اشهاد) şeklinde kullanılmaktadır.⁸⁰

Kur'an-ı Kerim'de 35 kez tekil, 20 kez de çoğul şekliyle yer alan⁸¹ şehid kavramı Allah Teâlâ, Peygamber, melekler ve insanlarla ilgili olarak kullanılmıştır. Allah Teâlâ, melekler ve Peygamberlerle ilgili olan kısımları ileriki bölümlerde ele alacağımız için burada izah etmeyeceğiz. İnsanlarla ilgili olarak şehid lafzının Kur'an-ı Kerim'deki kullanılma biçimlerine baktığımız zaman ise “*bir olaya tanıklık eden kimseler*⁸²; *gerçekleri görüp duyan, vâkıf olan kimseler*⁸³; *inanç, söz ve davranışlarıyla örnek olan, güzel ahlak sahibi olan müslümanlar*⁸⁴; *Allah yolunda öldürülen mü'minler*⁸⁵” gibi izahlarda bulunulduğunu görmekteyiz. Zikrettiğimiz tüm bu mânalar, şehid lafzının kapsamı içinde yer almakla birlikte İslâmî literatürde şehid ve mastarı olan şehadet kelimeleri özellikle Allah yolunda öldürülen kimseler için kullanılmakta ve ilk bakışta bu mâna anlaşılmaktadır.⁸⁶

⁷⁵Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 492.

⁷⁶Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 75.

⁷⁷Cevherî, *a.g.e.*, I, s. 491; Ezherî, *a.g.e.*, VI, 73; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 305; Ali b. Muhammed et-Tehânevî, *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fümûn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2006, II, s. 472; Muhammed Râcî Hasan Künnâs, *Müfredât mine'l-Hazarâti'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 2003, s. 287.

⁷⁸Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 75; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 240.

⁷⁹Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 239.

⁸⁰İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 241.

⁸¹Abdübâkî, *a.g.e.*, s. 389.

⁸²Bakara, 2/282; Nisâ, 4/35; Mâide, 5/8; Nûr, 24/4.

⁸³Kâf, 50/37.

⁸⁴Bakara, 2/143.

⁸⁵Âl-i İmran, 3/140; Nisâ, 4/69.

⁸⁶Tehânevî, *a.g.e.*, II, s. 472; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 523; Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 616.

Âlimler, şehid lafzını çoğunlukla *Allah yolunda canını feda eden, öldürülen mü'min kimse*'yi ifade etmek üzere kullanmaktadırlar.⁸⁷ Şehid kavramı için verilen mâna bu olmakla beraber Allah yolunda öldürülmüş, canından vazgeçmiş mü'mine neden bu ismin verildiğine dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı âlimler, şehid olan kimseye bu ismin verildiğini; çünkü Allah ve meleklerinin cennette onun lehine şahitlikte bulunacağını söylemektedirler. Benzer bir biçimde rahmet meleklerinin o kimsenin yıkanmasına veya ruhunun cennete nakledilmesine şahitlik edecekleri için bu ismin verildiği söylenmektedir. Yine, kıyamet gününde Peygamber (s.a.v) ile birlikte ümmetlere şahid olacak kimseler oldukları için bu şekilde isimlendirildikleri söylenmiştir. Bazı âlimlere göre ise kıyamet gününün yaratılışına şahid tutulacakları için kendilerine şehid denilmiştir. Öldürüldüklerinde arza (yere) düştükleri için de şehid denilmiş olabilir; zira arz'a şehadet (شهادة) de denilir. Veya Rableri katında diri olarak buldukları için de böyle denilmiş olması mümkündür.⁸⁸

Bazı âlimlere göre şehadet, fazilet bakımından en üstün olan kimselere verilebilecek bir niteliktir. Dolayısıyla şehid diye isimlendirilecek kimsenin fazilet açısından üstünlüğü bulunmalıdır. Ümmetin içerisinde en üstün olan kimseler ise Allah yolunda savaşıyor, canından vazgeçen ve öldürülen kimselerdir. Onlar faziletçe diğer yaratılmışlardan üstündürler. Zira Allah Teâlâ, onların kendi yanında diri olduklarını⁸⁹, rızıklandırıldıklarını, lütfundan kendilerine verildiğini, sevinç içinde olduklarını haber vermektedir. Bu nedenle onlara bu isim verilir.⁹⁰ Bütün bu izahlardan temel olarak anlaşılan, sebebi ne olarak kabul edilirse edilsin, şehid, İslâmî literatürde, Allah yolunda öldürülen mü'minlere isim olarak verilen bir kavramdır. Bu öldürülme savaşta gerçekleşebileceği gibi bir âsi, bir eşkıyâ, bir hırsız tarafından da yapılmış olması mümkündür.⁹¹

⁸⁷İbn Fâris, *a.g.e.*, III, s. 231; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 305; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 523; Fahrettin Atar, “Şehid”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 428.

⁸⁸Ezherî, *a.g.e.*, VI, s. 73; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, I, s. 305; Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 139.

⁸⁹Bakara, 2/154; Âl-i İmran, 3/169.

⁹⁰Zebîdî, *a.g.e.*, II, s. 391; İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s. 241.

⁹¹Akay, *a.g.e.*, s. 438.

Âyet ve hadislere dayanarak âlimler şehid'i genel olarak üç gruba ayırmışlardır:

1. Dünya ve ahiret hükümleri bakımından şehid.
2. Sadece dünya hükümleri bakımından şehid.
3. Sadece ahiret hükümleri bakımından şehid.⁹²

Birinci grup olarak zikredilen hem dünya hem ahiret hükümleri açısından şehid, İslâmın yüceltilmesi, vatan müdafası gibi amaçlarla Allah yolunda savaşırken, gayri müslimler tarafından öldürülen mü'minlerdir. Bu kimselere “şehîd-i hakîkî” denir. Bu kimseler yıkanmaksızın, kefenlenmeksizin yalnızca cenaze namazları kılımp elbiseleriyle defnedilirler.⁹³ Devlete isyan edenlerle yahut yol kesicilerle çarpışırken ya da canını, malını, namusunu korurken haksız yere öldürülenlerin bu grupta sayılıp sayılamayacağı ise ihtilaflıdır. Bazı mezhepler bunların hepsini bu gruba dahil ederken, bazıları ise sadece eşkıyâ tarafından haksız yere öldürülenleri bu gruba dahil etmişlerdir.⁹⁴

Sadece dünya hükümleri bakımından şehid olanlar, Allah yolunda bir savaşa katılmasına rağmen kalbinde nifak bulunan yani aslında iman etmemiş olan ve savaş sırasında müslüman saflarındayken ölen münafıklardır. Bunlara, iç yüzlerini yalnızca Allah Teâlâ bildiği için, dünyada şehid muamelesi yapılır ve bunlar da yıkanmadan, kefenlenmeden elbiseleriyle defnedilirler. Ancak imanları bulunmadığı için ahirette şehid sevabı alamaz, şehid hükümlerine tabi olamazlar.⁹⁵

Şehîd-i kâmil'deki yani hem dünya hem ahiret hükümleri açısından şehid olma şartlarından bazılarını tam bulundurmaksızın, vefatı yalnızca ahiret ahkâmı itibariyle şehadet sayılan mü'mine “şehîd-i hükmî” veya “şehîdü'l-âhire” denilir. Mesela savaşta yaralanıp daha sonra tedavi gören, yiyip içen, bir yerden başka bir yere nakledilen ve daha sonra ölen kimseler bu şekildedir. Yine suda boğulan, ateşte

⁹²Tehânevî, *a.g.e.*, II, s. 472; Atar, *a.g.e.*, XXXVIII, ss. 429-430.

⁹³Erdoğan, *a.g.e.*, s. 523; Hüseyin K. Ece, *İslâm'ın Temel Kavramları*, 2. Bsk., Beyan Yay., İstanbul, 2006, s. 633; Atar, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 429.

⁹⁴Atar, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 429.

⁹⁵Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 617.

yanan, enkaz altında kalan, veba, tâûn, ishal sıtma gibi hastalıklardan biriyle ölen kimseler de bu grupta kabul edilir. Bu kimseler dünya ahkâmı ile değil ahiret ahkâmı ile şehid sayılırlar. Bu nedenle de yıkanıp kefenlenir ve cenaze namazları kılındıktan sonra kabirlerine konulurlar.⁹⁶

Şehitlik hükümlerini bu şekilde izah eden âlimler her dönemde şehid olmanın, şehadetin fazileti, kıymeti üzerinde durmuşlardır. Şüphesiz şehidlik üstün bir makamdır ve Allah Teâlâ bu makamı kendi uğrunda, dini uğrunda yalnızca kendi rızası için çalışıp gayret gösterirken, cihad ederken ölen kimselere vermektedir. İnsanların ölen kimseler hakkında şehid olup olmamalarına dair yaptıkları yorumlar bir şey ifade etmemektedir. Allah, kendisi uğrunda canlarını cennet karşılığında seve seve verenleri de başka amaçlarla ölüme gidenleri de bizzat bilmektedir. Vurgulamak gerekir ki şehadet, Allah'a, O'nun bütün âyetlerine güçlü bir tanıklıktan sonra bu tanıklığın bir gereği olarak O'nun dinine iman, salih amel ve cihad ile yardım etmenin ve bu uğurda gerekirse canını feda edebilmenin bir sonucu ve mükafatıdır. Burada önemli olan Allah yolunda cihad da dahil olmak üzere her türlü çabayı göstermek ve bu uğurda gerekirse ölümü göze almaktır.⁹⁷

Günümüzde, şehadet kavramı sadece cihad ile özdeşleştirilmekte ve şehid olma arzusuyla yanıp tutuşmanın gerektiği gibi bir düşünce oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak şehid olmak Allah yolunda harcanan çabanın, sarf edilen gayretin ölümlle sonuçlanması nedeniyle Allah Teâlâ'nın lütfettiği bir mükafattır. Dolayısıyla insanın şehid olmak çabasında olması gibi bir şey söz konusu değildir. Şehid olmak, Allah yolunda ölmek, özel olarak çaba sarf edilecek bir durum olmaktan ziyade karşı karşıya gelindiğinde korkulmaması, kaçılmaması gereken bir durumdur. Aslolan muzaffer olmak için çabalamaktır. Ancak aksi gerçekleştiğinde de şehid olmaktan korkulmamalı, âyetlerde zikredilen nimet ve mükafatlar düşünülerek teslimiyetle kabullenilmelidir.

⁹⁶Erdoğan, *a.g.e.*, s. 523; Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 617; Atar, *a.g.e.*, XXXVIII, s. 430.

⁹⁷Ece, *a.g.e.*, ss. 633-634.

1. 1. 2. Toplum Kavramı

Sosyolojik bir terim olan toplum kavramı üzerinde ittifak edilen bir tanımdan söz etmek oldukça zordur. Kendisiyle ilgili çok farklı sosyolojik yaklaşımlar bulunan toplum terimi için:

“Belli bir üretim biçimiyle belirlenen örgütlü insan topluluğu”, “Tarihsel gelişme içinde biçimlenmiş bulunan, belirli bir üretim biçimini temel alan ve insanın gelişmesinde bir aşama olarak ortaya çıkan bir toplumsal bağlantılar ve büyük insan kümeleri arasındaki ilişkiler dizgesi (sistemi)”⁹⁸; “Yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi”⁹⁹; “Organlaşmış veya yaygın bütün zümreler arası birliklerin bütününe verilen ad, ki iki cinsi, her yaştan insanı içine alır, devamlıdır ve herhangi bir sözleşme veya içgüdü eseri olmayıp ortak inançlara, kurumlara dayanan; aile, kilise, sendika, cemaat, yerleşme zümresi gibi çeşitli zümreleri içine alan tabii bir kuruluş”¹⁰⁰; “ Ortak yasalara uyarak bir arada yaşayan insanlar topluluğu”, “Bireyin içinde yaşadığı insan ortamı”¹⁰¹; “İnsanların içinde yaşadıkları ve kurumları, yasaları, kuralları olan ortam”¹⁰²; “Bilinçli bireylerden ve özellikle aralarında örgütlenme bağları ve karşılıklı görevler bulunan kişilerden kurulu topluluk”¹⁰³; “Doğal eğilimlere değil, sözleşmeye dayanan, belirli ereklere ulaşmak için isteyerek kurulan, istenildiğinde dağılabilen insan topluluğu, birliği”¹⁰⁴; “Bir ülke üzerinde kurulmuş birliktelik”¹⁰⁵“Ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasına yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup”¹⁰⁶ gibi, farklı açılardan, farklı bakış açılarıyla, çeşitli nitelikleri ön plana çıkararak çeşitli tanımlar yapılmıştır.

⁹⁸Orhan Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 375.

⁹⁹Özer Ozankaya, *Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 127.

¹⁰⁰Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 292.

¹⁰¹Meydan Larousse, XII, s. 221.

¹⁰²Büyük Larousse, XXII, s. 11622.

¹⁰³Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yay., 8. Bsk., İstanbul, 1998, s. 177.

¹⁰⁴Akarsu, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁰⁵Akarsu, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁰⁶Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999, s. 732; Halil Uysal, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya, 1996, s. 399.

Tüm bu tanımların ortak noktası “bir arada yaşayan insanlar”dır. Esas olan insanların bir arada olmasıdır. Fakat yukarıda zikrettiğimiz ve hatta daha da arttırabileceğimiz kadar çok toplum tanımı mevcuttur. Bunun nedeni ise tanımlarda belirli özelliklerin ön plana çıkarılmasıdır.

Zikrettiğimiz tanımları biraz daha derli toplu ortaya koyacak olursak, toplum: *Belli bir coğrafi bölge, bir ülke üzerinde yaşayan, temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere aralarında örgütlenme bağları ve karşılıklı görevleri bulunan, aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen kuralları ve kurumsal ilişkileri olan, ortak değer ve davranış örüntülerini paylaşan, hem biyolojik hem de kültürel olarak kendisini yeniden üretecek mekanizmalara sahip, ortak bir siyasi yönetimi bulunan ve çevrelerindeki diğer gruplardan ayrı bir kimliklerinin bulunduğu farkında olan insan gruplarına verilen bir isimdir.*¹⁰⁷

1. 1. 3. Ümmet Kavramı

1. 1. 3. 1. Kelime Anlamı

Ümmet (أمة) kelimesi, “asıl, kök”¹⁰⁸; *bir şeyin varlığı, eğitimi, ıslahı için asıl olan, yakınında bulunanların kendisine eklendiği şey*¹⁰⁹” mânâlarındaki “أ” “emm” kökünden türemiş bir lafızdır. Bu lafız, *tek bir din, tek bir zaman, tek bir mekanın veya herhangi bir önemli durumun bir araya getirdiği topluluk, cemaat, camia*¹¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

Râğıb el-İsfahânî'ye göre ümmet kavramının ifade ettiği bir arada olma, toplanma durumunun zaruriyetten veya tercihen olması bir şey değiştirmez, herhangi önemli bir sebeple bir arada olan bu topluluk ümmet diye isimlendirilir. Kelimenin çoğulu ümem (أمة) şeklinde ifade edilir.¹¹¹ Bu ise bir anlamda çoğulun çoğulu diyebileceğimiz bir ifadedir. Zira ümmet, çoğul ifade eden bir lafızdır. Nitekim dilci

¹⁰⁷Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. Bsk., Vadi Yay., İstanbul, 1997, s. 222; Erhan Arda vd., *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Edt. : Erhan Arda, Alfa Yay., İstanbul, 2003, s. 586; Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, TÜBA, Ankara, 2011, s. 1142.

¹⁰⁸Cevherî, *a.g.e.*, V, s. 1863.

¹⁰⁹Râğıb, *a.g.e.*, s. 85.

¹¹⁰Râğıb, *a.g.e.*, s. 86; Cevherî, *a.g.e.*, V, s. 1863.

¹¹¹Râğıb, *a.g.e.*, s. 86.

Ahfeş, ümmet kelimesi için, “O, lafızda tek; mânada ise çoğuldur.” demiştir.¹¹²

Ümmet kelimesi immet (الإِئْمَةُ) şeklinde de okunmuştur. Aynı kökten türeyen bu kelime bazen ümmet ile aynı mânada bazen de farklı bazı mânalarda kullanılmıştır. İmmet lafzına sözlükte, *yol din, nimet, hal, durum, şekil, saltanat, rahat yaşam biçimi* gibi anlamlar verilmektedir.¹¹³

Elmalılı'ya göre ümmet; imam kökünden alınmış çoğul bir isimdir ki, çeşitli insan gruplarına *önder olan ve kendisine uyulan bir cemaat* demektir. Yani bir imamın çevresinde sağlam bir birlik oluşturup düzenli bir şekilde faaliyet gösteren ve bu şekilde çeşitli insan grupları üzerine hakim olan bir topluluk anlamına gelir.¹¹⁴

Ümmet, kelime olarak, *topluluk, toplum, millet, halk, tâife, cemaat, insanlardan (ve onlar gibi bir topluluk olan hayvanlar ve cinlerden) oluşan sınıf; peygamber gönderilen toplum; bir peygambere nispet edilen her kavim; ister inansın ister inanmasın kendilerine peygamber gönderilmiş olan topluluk; bir peygambere inanıp onun etrafında toplanan insanlar; bir amaç etrafında toplanan grup; bir dinin mensupları; belli bir zaman diliminde (aynı çağda) yaşayan insanlar topluluğu; insanlardan her bir nesil; kuşak; her canlı çeşidi; hayvanlardan her bir cins; iyiliği öğreten, nefsinde iyi hasletleri toplamış kişi; kendisine uyulan rehber, imam, önder; benzeri olmayan kişi; âlim, muallim; bir din üzere olup diğer dinlere muhalefet eden kimse; din, dinde bir yol, yol, yolun geniş kısmı; kişinin kavmi; zaman; önder, lider; soy-sop gibi anlamlara gelmektedir.*¹¹⁵

Ümmet kavramının lügat kullanımında en yaygın olan mânaları ise *topluluk, millet, cemaat ve gruptur*. Topluluk, az veya çok insanın bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bu insanların bir arada bulunmasını gerektiren durum ise zaman, mekan, ırk, din, dil, gelenek vb. sebeplerdir. Ümmetin de asıl kök anlamlarında, bir

¹¹²Cevherî, *a.g.e.*, V, s. 1863.

¹¹³İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, s. 24.

¹¹⁴Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn Yay., İstanbul, 2007, II, s. 499.

¹¹⁵Râğıb, *a.g.e.*, ss. 85-87; Dâmeğânî, *a.g.e.*, ss. 44-45; Cevherî, *a.g.e.*, V, ss.1863-1864; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, ss.23-27; Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavim" Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2002, s. 246; Hasan Keskin, *Kur'an'da Ümmet Kavramı -Analitik Bir Yaklaşım-*, Rağbet Yay., İstanbul, 2003, ss. 19-20; Mustafa Aydın, *Kurânî Kavramlar*, Pınar Yay., İstanbul, 2010, s. 157.

amaç etrafında toplanma, bir hedefe doğru yönelme, bir önder veya öndere tâbi olma ve arkasından gitme, merkezde bulunan bir şeye mensubiyet anlamları bulunmaktadır. Aynı zamanda ümmetin ümm, imâm ve ümmî kelimeleriyle yakın bir anlam ilişkisi mevcuttur.¹¹⁶

Ümmet lafzının sözlük anlamları arasında sayılan “*bir peygambere inanıp, onun etrafında toplanan insanlar; bir dinin mensupları*” gibi dînî içerikli anlamları, büyük ihtimalle kelimenin Kur'an'da kullanılmasından sonra lügat anlamları arasına yerleştirilmiş ve daha sonra da terimleştirilmiştir.¹¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de tekil ve çoğul olarak altmış dört yerde geçen¹¹⁸ ümmet kelimesi; *insan, hayvan ve cinlerden oluşan topluluklar*¹¹⁹, *benzer inanç ve hayat tarzı üzere*¹²⁰ *olan topluluk*¹²¹, *büyük bir topluluk içerisinde bir niteliğe sahip özel bir grup*¹²², *din, yol*¹²³, *zaman, müddet, devir*¹²⁴, *Allah'a ibadette cemaat yerini tutan, hidayet sahibi kimse*¹²⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tüm bu anlamlarda kullanılmakla birlikte kelime genel olarak toplum, cemaat anlamlarıyla yer almaktadır.¹²⁶

1. 1. 3. 2. Terim Anlamı

Bir önceki başlıkta kelime anlamını izah etmeye çalıştığımız *ümmet* kelimesinin terim olarak ne ifade ettiği hususunda, *insanlardan bir topluluk; ister inansın ister inanmasın kendilerine Peygamber gönderilmiş olan topluluk; Bir Peygambere nispet edilen her kavim;*¹²⁷ *Bir din, bir zaman veya bir mekanın, herhangi bir durumun, bir araya getirdiği (bu birlikteliğin tercihen veya zorla olması*

¹¹⁶Keskin, *a.g.e.*, s. 20.

¹¹⁷Keskin, *a.g.e.*, s. 21.

¹¹⁸Abdübâki, *a.g.e.*, s. 90.

¹¹⁹En'âm, 6/38; A'raf, 7/38.

¹²⁰Halil İbrahim Bulut, “Ümmet”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2012, XXXXII, s. 308.

¹²¹Bakara, 2/213.

¹²²Âl-i İmran, 3/104.

¹²³Zuhruf, 43/ 22.

¹²⁴Hûd, 11/8; Yûsuf, 12/45.

¹²⁵Nahl, 16/120; Isfahânî, *a.g.e.*, s. 87.

¹²⁶Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 671.

¹²⁷İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, ss. 26-27.

farketmez) topluluk¹²⁸; aynı dînî inancı paylaşan toplum veya topluluk¹²⁹ gibi pek çok tanım yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de 52 yerde tekil, 12 yerde çoğul olmak üzere 64 kez geçen¹³⁰ ümmet lafzı için literatürde verilen birçok anlam büyük oranda Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis rivayetlerinde yer almaktadır. Yapılan tanımlar genel olarak peygamber merkezli, gaye merkezli ve önder cemaat (ya da imam) merkezli olarak üç ana başlıkta tasnif edilebilir.¹³¹

Peygamber merkezli tanımlamalara baktığımızda İslam âlimlerinin “ümmet”i genel olarak iki mânada izah etmiş olduklarını görmekteyiz. İlk olarak ister inansın, ister inanmasın, Allah'ın gönderdiği bir peygamberle muhatap olan insanlar topluluğudur. Bu, peygambere dayanan genel bir ümmet tanımıdır.¹³²

Peygambere nispet edildiğinde ümmet teriminin ikinci ve özel mânası ise “Bir peygambere iman edip tâbi olan, onun getirdiği dine inanan mü'minler” şeklindedir ve kelimenin yaygın olan kullanımı da bu mânayı ifade etmektedir.¹³³

Peygamber merkezli olarak zikrettiğimiz bu tanımların ilki yani “bir peygamberle muhatap olup inanan veya inanmayan insanlar topluluğu” tanımı için “ümmet-i da'vet, ümmet-i belâğ” da denilmiştir. Diğer tanım, yani “Peygamberin davetine, dinine itaat edip iman eden insan kitleleri” tanımı içinse davete icabet edenler mânasında “ümmet-i icâbet” de denilmektedir.¹³⁴ Ancak belirtmek gerekir ki Kur'an-ı Kerim'de yer alan “mûtedil ümmet”¹³⁵ ve “en hayırlı ümmet”¹³⁶ ifadeleri, ayrıca çok sayıdaki hadis rivayetinde tekrarlanan ümmet kelimesinden anlaşıldığı üzere ümmet lafzı mutlak olarak kullanıldığında kendisi ile Muhammed (s.a.v)

¹²⁸Râğıb, *a.g.e.*, s. 86.

¹²⁹Orhan Atalay, “Kur'an'da Sosyal grup İfade Eden Kavramlar”, Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, S. 16, Erzurum, 2002, s. 215.

¹³⁰Abdübâki, *a.g.e.*, s. 90.

¹³¹Keskin, *a.g.e.*, s.24; Bulut, *a.g.e.*, XXXXII, s. 308.

¹³²Keskin, *a.g.e.*, s. 24.

¹³³Keskin, *a.g.e.*, s. 25; Bulut, *a.g.e.*, XXXXII, s. 308.

¹³⁴Keskin, *a.g.e.*, s. 25; Bulut, *a.g.e.*, XXXXII, s. 308.

¹³⁵Bakara, 2/143.

¹³⁶Âl-i İmran, 3/110.

ümmeti anlaşılmaktadır.¹³⁷

Yukarıda zikrettiğimiz tanımlamalara uygun olarak Muhammed Ümmeti/Ümmet-i Muhammed'i de genel ve özel olarak iki şekilde tanımlamak mümkündür. Genel tanıma göre ister inansın ister inanmasın Hz. Muhammed'in davetine muhatap olmuş herkes bu tabirin içinde yer alır. Buna göre ister mü'min, ister kafir olsun; ister Hz. Peygamber döneminde isterse sonrasında yaşasın, isterse günümüzden kıyamete kadar yaşayacaklardan olsun bütün insanlar Hz. Muhammed'in davetine muhatap olmalarından ötürü onun ümmetidirler. Özel olarak tanımlandığında ise Ümmet-i Muhammed tabiri ile Hz. Muhammed'e inanıp onu tasdik eden, iman eden mü'minler topluluğu kastedilmektedir. Bununla eş anlamlı bir tabir de “İslam Ümmeti” tabiridir.¹³⁸

Gaye merkezli tanımlamaya bakıldığında ümmet kavramının “belli bir gaye, tek bir maksat etrafında toplanan insanlar topluluğu” olarak izah edildiğini görmekteyiz.¹³⁹ Ümmetin bu tanımı peygamber merkezli tanımı da içine alabilecek şekilde daha kapsamlı bir tanımdır. Buna göre dîni veya dîni olmayan herhangi bir gaye etrafında toplanmış olan, belli bir çıkar etrafında bir araya gelen topluluklar ümmet olarak isimlendirilebilir. Mesela, Medine'de renk, ırk, din, kabile gibi farklılıkları bünyesinde barındıran, belli haklar ve sorumluluklar çerçevesinde huzur ve barış içerisinde yaşama esasına dayalı sözleşmeyi, Medine Vesikasını, deklare eden toplumdan Hz. Peygamber'in ümmet diye söz etmesi bu halkların belli bir amaçla bir araya gelmeleri sebebiyledir.¹⁴⁰

“İmam sözcüğünden alınmış çoğul bir isim olarak, çeşitli insan gruplarına önder olan ve kendisine uyulan, bir imamın (önderin) başkanlığı altında sağlam bir topluluk oluşturup düzenli bir şekilde faaliyette bulunan ve diğer insanlara önderlik yapabilen bir toplum”¹⁴¹ şeklinde yapılmış olan ümmet tanımı ise önder cemaat yahut imam merkezli bir tanımlamadır. Bu tanımdan da ümmetin, belli bir amaç için

¹³⁷Keskin, *a.g.e.*, s. 25; Bulut, *a.g.e.*, XXXXII, s. 308.

¹³⁸Keskin, *a.g.e.*, ss. 25-26.

¹³⁹İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, s. 27; Keskin, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁴⁰Keskin, *a.g.e.*, ss. 28-29.

¹⁴¹Elmalılı, *a.g.e.*, II, ss. 499-500; Ece, *a.g.e.*, s. 743.

belli bir lider etrafında toplanmış bilinçli bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴²

Ümmet kavramı için yukarıda zikrettiklerimizle birlikte “aynı düşünceye, aynı inanca, aynı mezhebe, aynı yola sahip insan fertlerinden, yalnızca düşünce ortaklığı değil, eylem birliği olan fertlerden oluşan toplum”¹⁴³; “Bir peygambere inananlar ve semâvi dinlere mensup kavimler topluluğu”¹⁴⁴ “Hak dine davet etmek için Allah tarafından kendilerine Peygamber gönderilen toplum”¹⁴⁵ gibi çeşitli tanımlar da yapılmaktadır.

Ümmet kavramını, Kur’ânî kelime ve kavramları inceleyen Izutsu'nun ele alışına baktığımızda ise onun kavramı şu şekilde izah ettiğiniz görmekteyiz: Tanrı ve insan arasında, yaratıcı ve yaratılmış olan arasındaki *ontolojik ilişki*; yukarıdan aşağıya, vahiy; aşağıdan yukarıya dua şeklinde isimlendirilen *iletişimsel ilişki*; Tanrının azameti, kudreti, mutlak gücü ve yaratılanın tevazusu, tam itaatine dair vasıfları içeren *Rab-kul ilişkisi* ve son olarak *etik ilişki* olmak üzere dört temel ilişki mevcuttur. Bu ilişkiler Tanrı-insan arasında bir kez kurulduğu zaman, insanlığın tam da ortasında, bunları kabul eden ve konunun olumlu tarafını hayat ve varlığa dair yaklaşımlarının temeli olarak seçen özel bir grup ortaya çıkar. Yani, Tanrı ve insan arasındaki bu dört ilişkiye de olumlu yanıt vermiş olan insanlar, birbirine sınıksız kenetlenmiş dînî bir cemaat oluştururlar. Bu topluluk (ümme), başta “(Tanrı'ya) teslim olmuş (insanlardan oluşan) bir topluluk”¹⁴⁶ anlamına gelen; fakat sonunda Peygamber (s.a.v)'in hadislerde ona “ümme” (ümme) diyerek atıfta bulunduğu “müslüman topluluk” anlamını kazanan müslüman ümmet kavramıdır.¹⁴⁷

Görüldüğü gibi ümmet kavramının tanımlarında belli bir amaçla belli bir mekanda olma, belli niteliklere ve faaliyetlere sahip olma, kendilerine peygamber gönderilme, inanç ve düşünce birliğine sahip olma gibi özellikler zikredilmektedir. *Her tanımda ortak olan belirgin nokta ise kavramda, en genel çerçevede, az olsun*

¹⁴²Keskin, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁴³Ali Şeriati, *Ümmet ve İmamet*, Fecr Yay., Çevr.: Ahmet Sait, 3. Bsk., Ankara, 1997, s. 64.

¹⁴⁴Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 671.

¹⁴⁵Akay, *a.g.e.*, s. 485.

¹⁴⁶Bakara, 2/128.

¹⁴⁷Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, Çevr.: M. Kürşad Atalar, Pınar Yay., İstanbul, 2012, ss. 125-127.

*çok olsun insanların oluşturduğu topluluklar ve onları bir araya getiren şey olmak üzere iki ögenin bulunmasıdır.*¹⁴⁸

Toplum kavramının yapısında da bir arada bulunmak, bir amaç etrafında toplanmış olmak söz konusudur. Bu yönüyle ümmet kavramı ve toplum kavramları benzerlik arzotmektedirler. Ancak özel olarak ümmet kavramını toplum tanımlarından, diğer sosyal gruplardan, ayıran özelliği bu bir araya gelmiş insan topluluklarında ortak değerın “*din*” olmasıdır.¹⁴⁹ İnsanlar arası ilişkilerde etkin olan birleştirici pek çok unsur bulunabilir; ancak bu unsurların içerisinde dini inancın fazlasıyla etkin bir rolü olduğu, dinin kendi mensupları arasında oluşturduğu birlikteliğin diğerlerine nazaran daha sağlıklı ve güçlü olduğu gerçeği ise sosyolojik bir gözlemdir.¹⁵⁰ Özel anlamda söyleyecek olursak ümmet, dînî kardeşlik üzere inşa edilmiştir.¹⁵¹ Dolayısıyla bu kavramın sosyolojide, insan kümelerini ifade etmek üzere kullanılan toplum, topluluk, grup gibi kavramlarla benzer ve ortak yönlerinin bulunmasıyla birlikte onlarla bire bir örtüşmemektedir. Zira, bu toplulukta yani ümmette dünya ile sınırlı olmayan, uhrevî de bir boyut taşıyan bir aidiyet duygusu mevcut bulunmaktadır.¹⁵²

Zikrettiğimiz tanımlar ve bilgiler göz önüne alındığında anlaşılmaktadır ki ümmet kavramı en genel çerçevede ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş insan kümelerini ifade etmektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de kullanılması ile birlikte zaman içerisinde anlamı daha özel bir hale gelmiş ve kendi içinde yine genel ve özel olmak üzere iki mânayı ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre İslâmî literatürde ümmet kavramı genel mânada “Hz. Muhammed (s.a.v)'in davetine muhatap olup davetine icabet eden, etmeyen tüm insanların içinde yer aldığı topluluk (ümet-i davet)” ve özel olarak da “Hz. Peygamber'in davetine icabet edenlerin meydana getirdiği topluluk” olmak üzere iki şekilde kullanılmıştır. Bununla birlikte ümmet kavramının en yaygın mânası *Muhammed Ümmeti (ümmet-i icabet)*dir.

¹⁴⁸Keskin, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁴⁹Atalay, *a.g.m.*, s. 214; Ahmet Küçük, *Kur'an'da Toplumsal Sinanma*, Beyan Yay., İstanbul, 2007, s. 47.

¹⁵⁰Atalay, *a.g.m.*, s. 214.

¹⁵¹Hucurat, 49/10.

¹⁵²Küçük, *a.g.e.*, s. 48.

1. 2. ŞEHADET LAFZI VE TÜREVLERİNİN KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI

1. 2. 1. Hazır Bulunmak

Kur'an-ı Kerim'de شهد fiili ve bu fiilden türemiş olan kelimeler çok kez geçmekte ve geçtikleri yerlerde âyetlerin bağlamları doğrultusunda pek çok mânaya gelmektedir. *Hazır olmak, bilmek ve bildiğinden başkalarını haberdar etmek* anlamlarını kök mânasının içinde barındırmakla birlikte bazı âyetlerde شاهد – شهد ve شهداء gibi lafızlar özellikle fizikî mânada hazır bulunma durumunu ifade etmektedir. Bakara Sûresi 133. âyete baktığımızda bunun bir örneğini görmekteyiz:

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَ إِلَهَ آبَائِكَ
إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ إِلَهَا وَاجِدًا وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

“ Yoksa siz Ya'kub'un ölüm döşeginde iken çocuklarına, 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?' dediği, onların da 'Senin İlâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın İlâhı olan tek bir İlâha ibadet edeceğiz; bizler O'na boyun eğmiş müslümanlarız.' dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?”

Hız. Muhammed (s.a.v)'i yalanlayan Ehl-i Kitaba hitap eden bu âyette denilmektedir ki, Ey Muhammed'i inkar eden, yalanlayan Yahudi ve Hıristiyan topluluğu! Ya'kub'a ölüm geldiğinde ona şahid miydiniz?¹⁵³ Burada, âyetin başında gelen “em” (أَمْ) kelimesinin soru edatı olduğu ve red anlamı taşıdığı müfessirlerin çoğunluğu tarafından ifade edilmekte ve mâna buna göre verilmektedir.¹⁵⁴ Yani, siz orada hazır bulunmuyordunuz. Şayet orada hazır bulunsaydınız onları duyar ve bilirdiniz. Halbuki gerçek İsrailoğulları olan Ya'kub'un öz oğulları orada hazır idiler. Soyundan geldiğiniz atalarınız orada hazır bulunuyorlardı ve babalarına cevap verdiler. “Biz, senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhına, bir olan o

¹⁵³İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Matbatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır, 1954, I, s. 562.

¹⁵⁴Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 3. Bsk., DİB Yay., Ankara, 2007, I, s. 216.

İlâh'a ibadet edecek ve O'na tapacağız, O'na bağlanacak, O'ndan başkasını tanımayacak ve yalnızca O'na boyun eğeceğiz” dediler.¹⁵⁵

Görüldüğü gibi zikrettiğimiz âyet-i kerîmede geçen “شهداء (şahidler)” lafzı, ölüm ânı gelip çattığında Hz. Ya'kub'un yanında bizzat hazır bulunan ve bu şekilde de onun yapmış olduğu vasiyete bizzat muttali olan¹⁵⁶, Ya'kub (a.s)'ın oğullarını yani İsrailoğullarının hakikati bilen atalarını ifade etmektedir.

En'am 144. âyette de benzer bir şekilde şöyle buyrulmaktadır:

“*Yine (erkek ve dişi olarak) deveden iki, sığırdan da iki. De ki: 'İki erkeği mi haram kıldı, iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde orada hazır mı idiniz!?'...*”

“... أم كنتم شهداء إذ وصيكم الله بهذا ... ”

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi burada da haramlıkla ilgili hükme itiraz edenlere bir hitap bulunmaktadır. Denilmektedir ki, yoksa siz, Allah bu haramlığı size emrettiği sırada Allah'ın yanında¹⁵⁷, orada hazır bulunup Allah Teâlâ'nın bu haramla ilgili emrini müşâhede mi etmişiniz!?¹⁵⁸ Elbette ki etmediniz. Bu âyette de شهداء lafzı, hazır bulunup, bizzat tanık olma anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla âyette, haramlığı iddia edilen hayvanların haram kılındığını “Allah'ın yanında, hazır bulunup, müşâhede mi ettiniz yoksa?” denilerek iddialarının yalan olduğu belirtilmiştir. Nitekim âyetin devamında da şöyle buyrulmaktadır: “... insanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kimdir!?!...”

شاهد lafzının çoğulu olarak Kasas 44. âyette yer alan "الشَّاهِدِينَ" lafzı da “*orada olanlar, hazır bulunanlar*” anlamında kullanılmıştır. “... و ما كُنْتُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ”

Âyetin bütününde Musa (a.s)'ın Tûr Dağı'nda ilâhî vahyi aldığı yer ve zamana işaret

¹⁵⁵Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 491-492.

¹⁵⁶Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul, ty., I, s. 127.

¹⁵⁷Muhammed Ali Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsîr*; Mektebetü Yâsin, İstanbul, 2010, I, s. 539.

¹⁵⁸Seyyid Kutub, *fî Zilâl-il Kur'an*, Terc.: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Yay., İstanbul, 1968, V, s. 473.

edilmekte,¹⁵⁹ Hz. Peygamber'in o esnada Tûr'da bizzat hazır bulunmadığı¹⁶⁰ ve batı tarafında Hz. Musa'yı bekleyenler, yani kırk günlük mikat için seçtiği kimseler arasında olmadığı, bu bilgilere ancak Allah'tan gelen vahiyle muttali olduğu bildirilmekte ve böylece Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Ehl-i Kitap birinden öğrendiği iddialarına cevap verilmektedir.¹⁶¹

“... و لَيْشْهَدُ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.”

“...Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahid olsun.”¹⁶²

Âyet-i Kerîmede "و لَيْشْهَدُ" ifadesi, *hazır bulunsunlar* mânasını ifade etmektedir. Yani, zina eden bekar iki kimseye celde cezası uygulanırken mü'minlerden bir grup hazır bulunsun.¹⁶³ Ceza uygulanırken, gizli olmasın, mü'minlerden bir taifenin huzurunda, onların şahitliği ve gözcülüğü altında uygulansın.¹⁶⁴ Zira cezanın, hem suçlu hem de diğerleri için caydırıcı ve ibret verici olması gerekir. Bu nedenle, ceza infaz edilirken uygun sayı ve nitelikte bir grubun hazır bulunması, cezanın hukuka uygun bir şekilde infazının sağlanması ve ibret alma gerekçesinin gerçekleşmesi bakımından faydalı görülmüştür.¹⁶⁵

Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde yer alan, شَهِدَ kökünden gelen lafızlar, bir yerde, bir zamanda hazır bulunmak, orada olmak anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin kök mânasında yer alan bu anlamı elbette zikrettiğimiz bu âyetler dışında, Kur'an'da geçtiği başka yerlerde de içinde barındırmaktadır. Ancak bu âyetlerde, kelimeler, bir yer veya zamanda bizzat var olma, hazır bulunma anlamını ifade etmektedir.

¹⁵⁹Hayreddin Karaman vd., *a.g.e.*, IV, s. 232.

¹⁶⁰Sâbûnî, *a.g.e.*, II, s. 567.

¹⁶¹Karaman vd., *a.g.e.*, IV, s. 232.

¹⁶²Nûr, 24/2.

¹⁶³Taberî, *a.g.e.*, XVIII, s. 68.

¹⁶⁴Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 615.

¹⁶⁵Karaman vd., *a.g.e.*, IV, s. 51.

1. 2. 2. Görmek ve Bilmek

“ يا أهل الكتاب لم تكفرون بآيات الله و أنتم تشهدون ”

“Ey Kitap ehli! (Gerçeğe) şahid olduğunuz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkar ediyorsunuz?”¹⁶⁶

Âyette geçen تشهدون lafzı, Ehl-i Kitabın, Hz. Muhammed ile gönderilmiş olan dinin hak olduğunu açıkça görüp bilmesini ifade etmektedir.¹⁶⁷ Taberî, Ehl-i Kitabın bildiği, şahid olduğu gerçeğin Muhammed (s.a.v)'in sıfatlarının onların kitaplarında var olduğu ve onların da bu gerçeği kitaplarında bulup bildikleri halde inkar ettiklerini söylemektedir.¹⁶⁸ Aynı şekilde Kitap ehlinin bildikleri halde inkar ettikleri âyetlerden kastın Kur'an-ı Kerim¹⁶⁹ olduğu da zikredilmektedir.

“ قل يا أهل الكتاب لم تصدقون عن سبيل الله من آمن تبغونها عوجًا و أنتم شهداء ... ”

“De ki: 'Ey Kitap ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeye yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz?... ”¹⁷⁰

Âyet-i kerîmede, “شهداء” lafzıyla geçen “şahidlersiniz” ifadesi “görüp bilenlersiniz¹⁷¹” anlamındadır. Âyette Ehl-i Kitaba söylenen bu ifadede, onların görüp bildikleri, şahid oldukları husus bir kısım müfessire göre onların Allah'ın kitabında “Muhammed Allah'ın elçisidir ve İslam, kendisinden başkasının Allah'a nispetinin kabul edilmediği Allah'ın dinidir.” şeklinde yazılanı, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak bulup biliyor olmaları¹⁷²; bir kısmına göre de Hz. Muhammed (s.a.v)'in sıfatlarını kendi kitaplarında görüp, bu gerçeği biliyor olmalarıdır.¹⁷³

¹⁶⁶ Âl-i İmran, 3/70.

¹⁶⁷ Kutub, a.g.e., II, s. 324.

¹⁶⁸ Taberî, a.g.e., III, ss. 309-310.

¹⁶⁹ Sâbûnî, a.g.e., I, s. 260.

¹⁷⁰ Âl-i İmran, 3/99.

¹⁷¹ Taberî, a.g.e., IV, s. 23; Sâbûnî, a.g.e., I, s. 273.

¹⁷² Taberî, a.g.e., IV, s. 23; Kutub, a.g.e., II, s. 371.

¹⁷³ Taberî, a.g.e., IV, s. 24; Bilmen, a.g.e., I, s. 423.

“قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَ نَطْمَئِنَّ قُلُوبَنَا وَ نَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَ نَكُونَ عَلَيَّهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

“Onlar; ‘İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona (gözü ile) görmüş şahidlerden olalım’ demişlerdir.”¹⁷⁴

Havarilerin Hz. İsa'dan kendilerine bir sofrayı indirilmesine dair bir mucize isteklerinin bulunduğu anlaşılan bu âyette “şahidlerden olalım” ifadesi, onların bu olayı, dine davet etme konusunda kullanmak istediklerini göstermektedir. “Şahidlerden olalım” demekle, “bu olayı gözümüzle gördüğümüzü söyleyelim”¹⁷⁵ ve de Allah'ın o sofrayı kendi nefisine bir delil olarak birliğine ve her şeye gücü yettiğine dair üzerimize indirdiğine; sana ve nübüvvetinin doğruluğuna tanıklık eden kimselerden olalım¹⁷⁶” mânası kastedilmektedir.

Yine Zuhur 19. âyette “وَ جَعَلُوا الْمَآئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَّا أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ...”

“ Onlar; Rahmân'ın kulları olan melekleri de dışı saydılar. Onların yaratılışına şahid mi oldular?...” buyrulmaktadır. Burada melekleri dışı sayıp Allah'a isnad eden müşriklere “Onların yaratılışına şahid mi oldular?” denilmektedir. Bu, onların iddialarını çürüten bir ifadedir ve “Şahid mi oldular?” sorusu “Gördüler mi?” anlamındadır. Zira görmek iddia sahibinin dayanacağı en önemli delillerdendir. Madem ki onlar görmedikleri şeyi iddia ediyorlar o halde bunun mesuliyetine katlanmak zorundadırlar.¹⁷⁷ Bu nedenle Allah Teâlâ âyetin devamında şöyle buyurmaktadır. “... Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.”

Görüldüğü gibi yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde شَهِدَ fiili ve bundan türemiş olan diğer lafızlar, kelimenin temel mânası içinde yer alan görmek ve görmeye dayalı olarak bilmek mânalarında kullanılmıştır.

1. 2. 3. İkrar ve İtiraf Etmek

Kur'an-ı Kerim'de şehide (شَهِدَ) fiili ve türevleri zaman zaman, bilinen veya inanılan bir şeyin yeniden ikrar edilmesi, itiraf edilmesi anlamlarında kullanılmıştır. Bu itiraf, insanların bizzat kendi itirafları olabileceği gibi, bedenlerinin, âzâlarının

¹⁷⁴Maide, 5/113.

¹⁷⁵M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul, 2012, II, ss. 118-119.

¹⁷⁶Taberî, *a.g.e.*, VII, s. 131.

¹⁷⁷Kutub, *a.g.e.*, XIII, s. 173.

insanların kendileriyle yapmış oldukları şeyleri Allah'ın izniyle kabul ve itiraf etmeleri şeklinde de meydana gelebilmektedir.

“... قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ”

“... Onlar şöyle diyecekler : 'Biz, kendi aleyhimize şahitlik ederiz.' Dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dair şahitlik ettiler.”¹⁷⁸

Âyet-i kerîmenin başında Allah Teâlâ, cinlere ve insanlara hitaben şöyle buyurmaktadır: “...İçinizden size ayetlerimizi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyarayan peygamberler gelmedi mi?...” Onlar yani cin ve insan toplulukları da cevaben “... Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz...” demişlerdir. Yani Allah Teâlâ burada teyid etmek, onlara ikrar ve itiraf ettirmek amacı ile böyle bir soru yöneltmektedir. Zira hem cinlere hem insanlara Allah, habersiz ve haksız yere ülkeleri helak etmeyeceğinden dolayı¹⁷⁹, peygamberler göndermiştir. Bu durumdan da insan ve cin topluluklarının haberleri vardır. Sorulan soruya “kendi aleyhimize şahitlik ederiz” demeleri bildikleri bir durumu yani Peygamberlerin kendilerini uyarmak üzere gelmiş olduğu bilgisini itiraf etmeleri anlamına gelmektedir. Yani bir anlamda bu ifade ile şöyle demektedirler: “İtiraf ederiz ki Sen'den bize birbiri ardınca elçiler geldi; fakat onların söylediklerine inanmamakla biz hata ettik.”¹⁸⁰

Bazı âlimler ise âyetin devamına uygun olarak azabı hakeden cinler ve insanların dünya hayatına uyararak kafir olduklarını itiraf ettiklerini söylemişlerdir.¹⁸¹ Nitekim âyetin devamında ikinci kez şehide (شهد) fiili kullanılmış ve “... dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına kendileri şahitlik ettiler.” buyrulmuştur. Buna uygun olarak başta geçen “شَهِدْنَا” (kendi aleyhimize) “şahitlik ettik” ifadesinin “küfrümüzü ikrar ve itiraf ettik” mânasına geldiğinin söylenmesi de mümkündür. Ancak âyet, kendilerine peygamber gelip gelmediğine dair cinlere ve insanlara yönelik bir soruyla başlamaktadır. Buna verilen cevapta da “Evet bize peygamberler gönderildi, biz bunu bilmekte ve itiraf etmekteyiz” mânasının olması uygun

¹⁷⁸En'am, 6/130.

¹⁷⁹En'am, 6/131.

¹⁸⁰Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yay., İstanbul, 1986, I, s. 519.

¹⁸¹Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru Ihyâi't-Türas el-Arabî, Beyrut, 1966, VII, s. 87.

görülmektedir. Bununla birlikte vermiş oldukları bu cevap küfürlerini ikrar ve itiraf anlamı da taşımaktadır. Çünkü peygamberlerin geldiğini kabul edip söylemeleri, onlara inanmayıp onları reddettikleri ve böylece kafir olduklarının da itirafıdır. Bu nedenle âyetteki “شهد” (şehide) fiili (bildikleri bir şeyi ve küfürlerini) “*ikar ve itiraf*” anlamı taşımaktadır.

A'raf Sûresi 37. âyette de şöyle buyrulmaktadır:

إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَنْتَوَفُونَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ

“...Sonunda kendilerine melek elçilerimiz canlarını almak için geldiğinde 'Hani Allah'ı bırakıp tapınmakta olduğunuz şeyler nerede?' derler. Onlar da 'Bizi yüz üstü bırakıp kayboldular.' derler ve kafir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler.”

Allah'ın âyetlerini yalanlayıp kibirlerinden onlara uymayanların cehennemde ebedî olarak kalacakları¹⁸² söylendikten sonra devamında bu kimselere yazılmış olan ecel geldiği zaman ve melekler canlarını almak üzere geldiklerinde Allah'ın dışında taptıklarının nerede olduğunu sorarlar. Buna cevaben inanan ve şirk koşanlar, taptıkları o şeylerin kendilerini yüz üstü bırakıp gittiklerini söyler, böylece kafir olduklarına şahitlik etmiş yani inkar ve küfürlerini itiraf etmiş olurlar.¹⁸³

Şehide (شهد) fiili alâ (على) harf-i ceri ile birlikte kullanıldığı zaman “aleyhe tanıklık etmek” mânasını ifade etmektedir. Burada ve bir önceki zikrettiğimiz âyet-i kerîmede fiil bu şekilde kullanılmıştır. Bu iki âyette şehide fiilinin “ikrar ve itiraf” anlamına geldiğini izah etmeye çalıştık. Bununla birlikte lafız temel anlamından çok da uzak değildir. Zira bir şeyin, bir kimsenin aleyhine tanıklıkta bulunmak için bildiğini itiraf etmek gereklidir. İnkâr eden bu insanların bir başkası için değil kendi nefisleri aleyhine tanıklıkta bulunmaları demek içlerinde bildikleri, inanmamak için, inkar için direndikleri gerçekleri itiraf etmelerini gerektirir. Bu nedenle bu iki âyette

¹⁸²A'raf, 7/36.

¹⁸³Sâbûnî, a.g.e., I, s. 564.

“شهد” fiilli için bu mânayı esas almayı uygun gördük.

Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerin bir benzeri de şu şekildedir:

“ما كان للمُشركين أن يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِم بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ ...”

*“Allah'a ortak koşanların, inkarlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir...”*¹⁸⁴

Âyet-i kerîmede, müşriklerin Allah'ın mescidlerini imar etmelerine gerek olmadığı ve onların kendi küfürlerine kendilerinin şahid bulunduğu zikredilmektedir. Bu, onların küfürlerinin inkar edilemeyecek bir gerçek olduğuna dair bir nitelemedir. Aynı şekilde âyetin akabinde, Allah'ın mescitlerini ancak iman eden kimselerin yapacağı anlatılıyor ve onların ahirete iman eden, zekatlarını verip namazlarını kılan kimseler olduğuna dair inananların niteliklerinden bahsediliyor.¹⁸⁵ Âyette zikredilen, müşriklerin, küfürlerine şahid olmalarından kasıt onların bu durumu ikrar ve itiraf ediyor olmalarıdır. Nitekim bu hususta Taberî şunları söylemektedir: Onların şahitlikleri, kendilerine “Sen kimsin?” diye sorulduğunda “Ben Mecûsîyim, Nasrânîyim, Yahûdîyim, Sâbiîyim.” diyerek cevap vermeleri şeklindedir.¹⁸⁶ Yani kim olduklarına “Müslümanım.” cevabının dışındaki verdikleri her cevapla kendi küfürlerine şahid olmuş, küfürlerini ikrar ve itiraf etmiş olmaktadır.

Yukarıda insanın kendi kendine şahitlik ettiği, kendi ahvâlini ikrar ve itiraf ettiği durumları ele aldık. Bununla birlikte Allah, bazı âyetlerde insan bedeninin, organlarının da ikrar ve itirafta bulunacak olduklarını bildirmektedir.

*“...o gün dilleri, elleri ve ayakları kendi aleyhlerine şahitlik edecektir.”*¹⁸⁷

Bu durum, kıyamet gününde bile suçlarını reddeden, şahitlik yapanları yalanlayan ve amel defterlerinin sıhhatini inkar eden suçlu kimseler hakkında gerçekleşecektir. Allah Teâlâ “ağzularınızı kapatın”¹⁸⁸ diye emrettiğinde o kimselerin

¹⁸⁴Tevbe, 9/17.

¹⁸⁵Tevbe, 9/18.

¹⁸⁶Taberî, *a.g.e.*, X, s. 93.

¹⁸⁷Nûr, 24/24; Yâsin, 36/65.

¹⁸⁸Yâsin, 36/65.

uzuvları konuşmaya başlayacak, neler yaptıklarını tek tek anlatacaklardır. Yani Allah'ın âzâları konuşurması, ağzın mühürlenmesi ile organlar istemleri dışında yapıp ettiklerini itiraf edeceklerdir¹⁸⁹ Burada bir âyette¹⁹⁰ ağızlar kapatılma emri verilmiş, ağızlar mühürlenmişken diğer âyetlerde¹⁹¹ dillerin şahitlik yapacağı, itirafta bulunacağı söylenmiştir. Burada bir çelişki var mı? Diye bir soru akıllara gelebilir. Ancak durum şu şekildedir: Ağızların kapatılması ile kastedilen o kimselerin kendiliklerinden, iradeleriyle konuşma hakları ellerinden alınacaktır ve dilleri, onların iradeleri dışında konuşup yapıp ettiklerini ikrar ve itiraf edeceklerdir. Ayrıca sadece diller, eller, ayaklar değil âyette¹⁹² ifade edildiği gibi gözler, kulaklar, hatta deriler bile insanın aleyhinde ikrar ve itiraflarda bulunacaklardır.¹⁹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, şahitlikte bulunma lafzı Kur'an-ı Kerim'de insanın ve insanın âzâlarının kendi aleyhlerinde, Allah'ın huzurunda, Allah'ın bilgisinde, inkar ve küfürlerini, suçlarını ve günahlarını isteyerek yahut istemeyerek kabul edip itiraf etmelerini ifade edecek biçimde de kullanılmıştır.

1. 2. 4. Allah'ı Şahid Tutmak

Şehadet lafzının kelime mânası üzerinde dururken “شهد” (şehide) fiil kökünün “أشهد” şeklinde kullanımının yemin etmek mânasının bulunduğunu ve “أشهدُ بكذا ” “şuna yemin ederim.”, “şuna yemin et!” gibi kullanımlarının olduğunu zikretmiştik. Kelime bu fiil haliyle ve de şehadet mastarı ile Kur'an-ı Kerim'de de zaman zaman yemin etmek, Allah'ı şahid tutmak mânasını ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Münafıklar hakkındaki bazı âyetlerde onların dilleri ile iman ettiklerini Peygamberin huzurunda söyleyip buna inandırmak için de Allah'ı şahid tutarak Allah'a yemin ettikleri ifade edilmektedir.

¹⁸⁹Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl Beydâvî Tefsiri*, Terc.: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul, 2013, III, s. 575; Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 532.

¹⁹⁰Yâsin, 36/65.

¹⁹¹Nûr, 24/24; Fussilet, 41/20.

¹⁹²Fussilet, 41/20.

¹⁹³Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 532.

“وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي حَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ”

“İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatıyla ilgili söyledikleri senin çok hoşuna gider ve (söylediklerinde) samimi olduğuna Allah'ı şahid tutar. Halbuki o, ne kaypak söz ustası (münafık)tır.”¹⁹⁴

Âyette, münafık olan kimselerin, “kalbime, vicdanıma Allah şahiddir ki bu böyle, şu şöyle” gibi yeminler edip tatlı tatlı diller dökerek Peygamber (s.a.v)'i kandırmak için parlak sözler söyledikleri anlatılmaktadır. Halbuki bu gibi kimselerin gerçekte düşmanlıkları çok büyüktür.¹⁹⁵ Nitekim âyetin devamında da “Senden ayrılıp gidince yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli bozmaya/yok etmeye çalışır...”¹⁹⁶ buyrulmaktadır. Bu âyette de çok açık bir şekilde kastedilenin münafık kimseler olduğu ve kendilerini inanılır kılmak için Allah'a yemin ettikleri anlaşılmaktadır.

Maide Sûresi 106. âyetten itibaren de ölüm ânı yaklaşmış bir kimsenin vasiyetine şahid tutması hususu anlatılmaktadır. Âyete göre şahitlik edecek kimselere öncelikle mü'minlerin arasından adil iki kişi olmalıdır. Şayet seferde iken ölüm ânı gelip çatar ve böyle iki kişi bulunamazsa başka iki kişinin şahitlik edeceği ve şayet şahitliklerinden şüphe edilecek olursa namazdan sonra onları alı koyarak Allah adına “Akraba da olsa şahitliğimizi hiç bir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkarlardan oluruz.” diyerek yemin etmeleri istenir.¹⁹⁷ Devam eden âyette ise “(Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa o zaman bu öncelikli şahidlerin zarar verdiği kimselerden olan başka iki kişi onların yerine geçer ve “Allah'a yemin ederiz ki bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir. Biz hakkı da çiğneyip geçmedik. Çünkü o takdirde biz elbette zalimlerden oluruz.” diyerek yemin ederler.”¹⁹⁸ “...لشهادتنا أحق من شهادتهما...” “...bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden

¹⁹⁴Bakara, 2/204.

¹⁹⁵Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî Meâlimü't-Tenzîl*, Dâru Tayyibe, Riyad, 1989 , I, 235; Elmalılı, *a.g.e.*, II, s. 69.

¹⁹⁶Bakara, 2/205.

¹⁹⁷Mâide, 5/106.

¹⁹⁸Mâide, 5/107.

daha gerçektir...” şeklinde mâna verilen bu ifadede de şehadet yemin anlamındadır.¹⁹⁹

Âyetlerden anlaşılan odur ki, vasiyet ânında tanıklık edecek kişilerin, ölünün durumlarına daha vakıf olacağı ve yakınlarına daha merhametli, şefkatli olacağı için öncelikli olarak hısım akrabadan olması uygundur. Şayet yolculukta bulunulur ve böyle iki kişi bulunamazsa o durumda da yabancılardan iki kişi vasiyete şahid tutulabilir. Bulunacak olan bu iki kişi müslüman olamazsa farklı bir dinden veya inanmayan kimselerin de şahid tutulabileceği ifade edilmiştir.²⁰⁰ Ve bu kimselerin şahitlikleri makbuldür. Ancak eğer ölen kimsenin yakınları bu kimselerin tanıklığından ve bu tanıklığa dair ettikleri yeminlerin doğru olmadığından şüphe ederlerse içlerinden iki kişi o anda ölen kimsenin yanında olmadıkları halde kendi şahitliklerinin, yeminlerinin daha güvenilir, daha gerçek²⁰¹ olduğuna dair Allah'a yemin ederler. Buradaki şehadet yemin anlamındadır ve tıpkı şu âyettekine benzerdir:

“وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ”
*“Kendi hanımlarına zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka şahidleri olmayanlar (iftira cezasından kurtulmak ve de hanımlarından ayrılmak için) doğru söylediklerine dair dört kez Allah adına yemin ederek ifade verir şahitlik ederler.”*²⁰²

Burada hanımlarının zina ettiğini söyleyen ve bu duruma kendisinden başka, dört tanık getiremeyen kimselerin doğru söylediklerine dair Allah adına dört kez yemin etmeleri istenmiş ve yemin mânası “أربع شهادات” denilerek şehadet lafzı ile ifade edilmiştir.²⁰³

Görüldüğü gibi sadece “أشهد” fiili değil, bu âyetlerde ve benzer yerlerde²⁰⁴ olduğu gibi şehadet lafzı da yemin etmek anlamlarında kullanılmıştır. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, şehadet/Allah'ı şahid tutma (yemin); kişinin kesin olarak bildiği bir şeyi Allah'ın huzurunda olduğunun farkında olarak haber vermesidir. Bu mâna şehadet kavramının kökeninde yer alan bilmek, bilgisinden hiçbir şeyi eksiltmeden

¹⁹⁹Taberî, *a.g.e.*, IX, s. 94; Beğavî, *a.g.e.*, III, s. 114; Elmalılı, *a.g.e.*, III, s. 391.

²⁰⁰Elmalılı, *a.g.e.*, III, ss. 391-392.

²⁰¹Taberî, *a.g.e.*, III, s. 95.

²⁰²Nûr, 24/6.

²⁰³Beğavî, *a.g.e.*, III, s. 114.

²⁰⁴Nûr, 24/8.

bildirmek mânalarını içinde barındıran bir anlamdır. Bu nedenle şahadet ifadesi kullanıldığında Allah'ı şahid tutmak amacıyla yemin lafzının yeniden kullanılmasına gerek yoktur.

1. 2. 5. Bulunmak / Mukîm Olmak

Ramazan oruçunun farziyeti ile ilgili olan Bakara Sûresi 185. âyette, kimin oruç ile mükellef olduğu izah edilirken “شَهِدَ” (şehide) fiili kullanılmıştır. Âyet-i kerîme şu şekildedir:

“Ramazan ayı ki Kur'an insanlara doğru yolu gösteren bir rehber, hidayeti ortaya koyan belgeler ve hak ile batılı ayırt eden ve ettiren bir ölçü olarak o ayda indirilmiştir. O halde sizden her kim o aya şahid olursa oruç tutsun. Fakat hasta veya yolcu olanlar tutamadıkları günler sayısınca başka günlerde oruçlarını tutsunlar...”

“... فمن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ...” Meâllerde genel olarak “her kim o aya ulaşırsa, erişirse”²⁰⁵ şeklinde anlamlandırılan bu ifadeye tefsirlerde bu mâna ile birlikte “her kim o ayda yurdunda mukîm bulunursa, yolcu olmazsa”²⁰⁶ mânasını da vermişlerdir.

Müfessirlere göre “aya şahid olma”nın ne anlama geldiği hususunda ihtilaf söz konusudur. Bir kısmı, bu ifade ile anlatılmak istenenin “*her kim ona akıl bâliğ ve mükellef olarak şahid olursa, ulaşırsa oruç tutsun, bu ayı oruçlu geçirsin.*” olduğunu söylemişler, dolayısıyla ifadeyi oruç ile mükellef olma şartlarını taşıyan ve Ramazan ayına *ulaşan* kimse için Ramazan orucunun farz olduğu şeklinde anlamışlardır.²⁰⁷

Diğer bir grup âlim ise “aya şahid olma”nın o ayda (*Ramazan ayında*) *bil fiil hazır bulunmak, mukîm olmak, yolcu olmamak* anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Zira şuhûd, huzûr (hazır bulunmak) mânasını ifade eden bir lafızdır. Buradaki

²⁰⁵Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 7. Bsk., DİB Yay., Ankara, 2010, s. 27; Işıcık, *Kur'an Meâli*, 3. Bsk., Konda Yay., Konya, 2010 s. 20.

²⁰⁶Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Meânî'l-Kur'an ve l'râbühû, Âlemü'l-Kütüb*, Beyrut, 1988, I, s. 253; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 144; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 146.

²⁰⁷Taberî, *a.g.e.*, II, ss. 146-148;

“şehide” fiili de bu hazır bulunma, mukîm olma durumunu ifade etmektedir.²⁰⁸

Bu zikrettiklerimiz dışında ifadeye bir de “Ramazan hilalinin görülmesi” anlamını verenler vardır. Bu mânaya göre de iki ihtima ortaya çıkmaktadır. Birincisi: Her kim hilâli görürse oruç tutsun demektir. İkincisi: Herhangi biriniz hilâli görürse her biriniz oruç tutsun demektir.²⁰⁹ Bu konu fıkıh ilminin konusu içinde yer almaktadır bu nedenle burada sadece “şehide” lafzına verilen mânalar kapsamında mânaya değinmekle yetineceğiz.

Zikrettiğimiz tüm bu ifadelere göre, “her kim o aya şahid olursa” ifadesi için üç mâna verilmiştir: 1. Sizden her kim Ramazan ayında mukîm bulunur ise oruç tutsun. 2. Sizden her kim Ramazan ayına erişirse, o aya ulaşırsa oruç tutsun. 3. Sizden her kim Ramazan hilâlini görürse oruç tutsun. Ramazan ayına erişmek, ulaşmak; zaman olarak o vakitte hazır bulunmak gibi bir anlamda anlaşılmaktadır. Mukîm olmak ise Ramazan ayı geldiğinde, o vakitte yolculukta, seferde olmayıp yaşanan yerde hazır bulunmak, başka bir yerde olmamak anlamına gelmektedir. Her iki mâna da uygun görünmekle birlikte, âyette, ifadenin devamında “... *Fakat hasta veya yolcu olanlar tutamadıkları günler saysınca başka günlerde oruçlarını tutsunlar...*” denilmiştir. “Hasta veya yolcu olanlar”ın oruç tutmayabileceklerinin ifade edilmesiyle, oruç tutmakla kesin kesilene emrolunanların *sağlığı yerinde olan ve yolcu olmayan, yani mukîm olan, hazır bulunan kimseler* olduğu mânasının²¹⁰ âyet-i kerîmedeki bu ifadeye daha uygun düştüğünü görmekteyiz.

Velid b. Muğîre hakkında indiği rivayet edilen ve Râzî'nin ifadesine göre de kendisi hakkında indiğine dair âlimlerin icmâ ettiği²¹¹ Müddessir Sûresi 13. âyette ki “şuhûd” ifadesine de “her daim hazır bulunan, başka yer gitmeyen, mukîm olan” anlamlarının verildiğini görmekteyiz.

“و بَيْنَ شُهُودًا”

²⁰⁸Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 253; Taberî, *a.g.e.*, II, ss. 144-145; Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 632-638.

²⁰⁹Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 635-638.

²¹⁰Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşr., yy., ty., I, ss. 307-308.

²¹¹Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXX, s. 199.

“(Ona) hazır bulunan oğullar (verdim)”²¹²

Müddessir Sûresi 11. âyetten itibaren hakkında bahsedilen kişinin Velîd b. Muğîre olduğu ifade edilmektedir. Buna göre âyet-i kerîme ile ilgili iki izah yapılmıştır. İlkine göre şuhûd lafzı “Mekke'de hep yanında bulunan, mukîm olan, Mekke'den hiç ayrılmayan oğullar”ı ifade etmektedir. Zira onlar zenginlerdi dolayısıyla geçim ve kazanç sıkıntısıyla başka yerlere yolculuk etmeleri gerekmiyordu. Bu şekilde olduğu için de Velid b. Muğîre oğullarına alışmış ve hep yanında, gözü önünde olmaları sebebiyle rahat ve huzur içinde yaşamaktaydı.²¹³

İkincisi ise “oğullarının hazır olarak bulunmaları” ile onların toplantı ve davetlerde, meclis ve lokallerde hep Velid b. Muğîre'nin etrafında olmalarının kastedilmiş olmasıdır.²¹⁴ Bu iki mâna birbirinden uzak değildir. Sonuçta hep Mekke'de ikâmet eden oğulların meclislerde babalarının yanında bulunuyor olmaları doğaldır. Burada esas olan onların her zaman Mekke'de mukîm olmaları, farklı sebeplerle Mekke'den ayrılmamalarıdır. Zikredilen âyetlerden anlaşılmaktadır ki, şehide kökünden gelen lafızlar zaman zaman bir yerde sürekli olarak bulunmak, mukîm olmak anlamlarında da kullanılmaktadır.

1. 2. 6. Kur'an-ı Kerim

“أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمَنْ قَبْلَهُ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً...”

“Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki bu delili Rabbinden bir şahid (Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Mûsa'nın kitabı desteklemektedir...”²¹⁵

Âyette iman eden ile etmeyen arasında bir mukayese yapılmakta ve ikisinin bir arada olamayacağı anlatılmaktadır. Çünkü iman eden kimse Rabbinden bir delil

²¹²Müddessir, 74/13.

²¹³Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 199; Elmalılı, *a.g.e.*, VIII, s. 462.

²¹⁴Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 199.

²¹⁵Hûd, 11/17.

üzere dir. Burada Rabbinden açık bir delil (beyyine) üzere oluşu Allah'ın kendisine verdiği akli kullanmasıdır.²¹⁶ İman eden kimse aklını kullandığı gibi Rabbi tarafından bir delili de vardır. Nitekim âyetin devamında “...bunu Rabbinden bir şahid takip eden...” buyrulmaktadır. Buradaki *şahid* ifadesi ile kastedilen âlimlerin çoğuna göre *Kur'an-ı Kerim*'dir.²¹⁷

Âyette geçen “رَبِّهِ” ve “يَتْلُوهُ” ifadelerindeki zamirlerle “منه” deki zamirlerin nereye ait olduğu hususunda ihtilaflar mevcuttur. Seyyid Kutub'a göre tercih edilen görüş şudur: “Rabbi tarafından açık bir delile mazhar olan...” sözündeki zamir Peygamber'e râcîdir. Aynı şekilde onunla birlikte yürüyenler de buna dahildir. “Ardınca Rabbi tarafından bir *şahid gelen...*” sözündeki ifadeyi de “*Onu ardı sıra Rabbi tarafından bir şahid gelip de onu, risaletini ve nübüvvetini ikrâr eder ki bu, doğrudan doğruya Kur'an'ın kendisidir.*” şeklinde açıklamak mümkündür. Bu Kitap ona Rabbi tarafından vahyedilmiştir. Buna o şahiddir. Çünkü hiçbir beşerin onun gibi bir kitap getirmeye gücü yetmemektedir.²¹⁸

Allah ve akıl tarafından, indirilmiş (münzel) olduğu teyid edilmiş olan Kur'an'ın yanında “daha önce gelmiş olan Mûsa'nın rehber ve rahmet olan Kitab'ı” yani Tevrat da iman eden kimseyi desteklemektedir. Zira Tevrat da Allah'ın birliğini savunmakta, dünya hayatının şatafatının peşine takılıp ahireti ihmal etmenin doğru bir davranış olmadığını anlatmakta ve ayrıca Hz. Muhammed'in peygamberliğini haber vermekte, ona iman edecek olanların hak yolda olacaklarını bildirmektedir.²¹⁹ Böylece âyette kıyaslama yapılarak Allah'ın varlığına birliğine ve âhîret gününün gerçekleşeceğine dair akli delile sahip olan, bu inançları Kur'an-ı Kerim gibi Allah katından gönderilmiş bir şahid tarafından tasdik edilen, daha önce de Hz. Mûsa'nın kitabı Tevrat tarafından onaylanmış mü'minlerin, Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından uydurulmuş bir kitap olduğunu iddia eden ve sadece dünya hayatını tercih edip onun için çalışan inkarcılarla eşit olmadığı, bunların birbirine benzemedikleri

²¹⁶Şimşek, *a.g.e.*, II, s. 596; Karaman vd., *a.g.e.*, III, s. 157.

²¹⁷Mevdûdî, *a.g.e.*, II, s. 315; Kutub, *a.g.e.*, VIII, s. 133; Elmalılı, *a.g.e.*, IV, s. 582; Şimşek, *a.g.e.*, II, s. 596.

²¹⁸Kutub, *a.g.e.*, VIII, s. 134.

²¹⁹Şimşek, *a.g.e.*, II, s. 597.

ifade edilmektedir.²²⁰

Bazı müfessirlere göre âyette geçen “şahid” ifadesi ile kastedilen Cebrail (a.s.)²²¹dır. Buna göre “açık delil”den maksat Kur'an-ı Kerim, “şahid”den maksat da Cebrail (a.s.)'dir. Böyle kabul edildiği takdirde âyet şöyle yorumlanır: İslamın hak din olduğunu tebliğ eden Muhammed (s.a.v)'ın elinde delil olarak Allah'ın indirdiği Kur'an bulunmakta, Cebrail (a.s.) da şahid olarak bu Kur'an'ı Hz. Peygamber'e okumakta ve tasdik etmektedir.²²²

Muhammed Esed, âyetteki şahid lafzının Cebrail (a.s.)'i değil, çoğu müfessirin kabul ettiği gibi Kur'an-ı Kerim'i ifade ettiğini söylemiştir. O, âyetteki “يَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ” ifadesini lafzen “O'nun katından bir şahidin okunduğu” ya da “duyurduğu” şeklinde açıklamıştır. Meâlinde de şahid lafzını “tanıklık belgesi” olarak açıklamış, bu yorumunda da müfessirlerin çoğunun bu ibareyi Kur'an olarak açıklamasına dayandığını ifade etmiştir.²²³

İncelediğimiz bu âyette geçen şahid kelimesinin Cebrail (a.s) ve Hz. Peygamberi²²⁴ kastettiği söylenmiş olmakla birlikte müfessirlerin çoğu bu ibarenin Kur'an-ı Kerim'i ifade ettiğini söylemektedir. Bu nedenle de bizim bu âyet bağlamında şahid lafzının kullanımına vermiş olduğumuz mâna Kur'an-ı Kerim'dir.

1. 2. 7. Yardımcılar

Genel olarak şahidler/tanıklar diye anlamlandırılan “şüheda” kelimesine müfessirler tarafından Bakara 23. âyette “Allah'ın dışında kendilerinden medet umulan, yardımı istenen varlıklar; ileri gelenler” mânası verilmiştir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

” و إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ...”

²²⁰Karaman vd., *a.g.e.*, III, s. 157.

²²¹Zeccâc, *a.g.e.*, III, s. 43; Sâbûnî, *a.g.e.*, II, s. 11; Karaman vd., *a.g.e.*, III, s. 157.

²²²Karaman vd., *a.g.e.*, III, s. 157.

²²³Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, Çevr: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2002, s. 426.

²²⁴Zeccâc, *a.g.e.*, III, s. 43.

“Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahidlerinizi çağırın.”²²⁵

Âyette, “onun benzeri bir sûre getirin” ifadesinde “onun benzeri” “مثله ” kelimesindeki zamir ile neyin kastedildiği hakkında birkaç görüş bulunmaktadır. Katâde, Mücâhid gibi âlimlerin çoğuna göre buradaki zamir Kur'an'a aittir. Bazıları ise bu zamirin Tevrat ve İncil'e ait olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da zamirin Hz. Peygamber (s.a.v)'e ait olduğunu söylemişler, buna göre mânanın da “Onun gibi ümmî bir beşer getirin” şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir.²²⁶ Âyetin baş tarafında “kulumuza indirdiğimiz” ifadesi geçmektedir. Bu ifade ile birlikte değerlendirdiğimiz zaman “kul” ile maksadın Hz. Muhammed (s.a.v), “indirilen”den kastın da Kur'an-ı Kerim olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle devamında “onun bir benzerini getirin” şeklindeki ifadede “o” zamiri ile kastedilenin Kur'an-ı Kerim olduğu görüşünü benimsemek daha uygundur.

İncelememizin esas konusu olan “şahidlerinizi çağırın” ifadesine baktığımız zaman burada “şüheda” lafzıyla kastedilenin kimler olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ancak görüşlerin hepsinde ortak olan nokta çağırılması istenen bu şahidlerin, âyette de ifade edildiği üzere, Allah Teâlâ'nın dışında ve de kendilerinde yardım umulan varlıklar²²⁷ olmasıdır.

Zeccâc bu ifadeyi “...tâatını istediğiniz, yardımını umduğunuz kimseleri Kur'an'ın bir benzerini getirmek için çağırın...”²²⁸ şeklinde açıklamıştır. Kurtubî, Ferrâ'dan, bu ifadedeki şahidlerden maksadın “müşriklerin ilahları” olduğunu; İbn Keysân'dan ise “bir işe tanıklık eden, haber veren şahidler” mânasında olduğunu nakletmiştir. Kendisi de şahidlerle anlatılmak istenenin kendilerine meydan okunan müşriklerin çağırabilecekleri “yardımcıları” olduğunu ifade etmiştir.²²⁹

²²⁵Bakara, 2/23.

²²⁶Kurtubî, a.g.e., I, s. 232.

²²⁷Zeccâc, a.g.e., I, s. 100; Kurtubî, a.g.e., I, s. 233; Sâbûnî, a.g.e., I, s. 41; Elmalılı, a.g.e., I, s. 290; Bilmen, a.g.e., I, s. 45.

²²⁸Zeccâc, a.g.e., I, s. 100.

²²⁹Kurtubî, a.g.e., I, s. 233.

Zikrettiklerimizle beraber, temelde aynı mânaları ifade etmekle birlikte, şöyle anlamlar da verilmektedir: “...Allah'tan başka güvendiğiniz ne kadar yardımcılarınız, tanıdığınız ne kadar mâbudlarınız, iktidarını farzettığınız ne kadar putlarınız²³⁰, şairleriniz, edipleriniz, bilginleriniz, filozoflarınız, âmirleriniz, size baş, el, ayak olmak isteyecek ne kadar yordakçılarınız, şahidleriniz önderleriniz varsa hepsini de çağırınız...”²³¹; “...Allah'ın dışında insanlarınızdan, cinlerinizden, ilahlarınızdan yardımını umduklarınızı ve size hazır bulunacak olanları bu meydan okuma için davet edin. Muhakkak ki onun benzerini getirmeye Allah'tan başka kimsenin gücü yetmez.”²³²

Elmalılı Hamdi Yazır, buradaki “şüheda” kelimesini şöyle açıklamıştır: Şüheda kelimesi “şehid” kelimesinin çoğuludur. “Şehid” ise “hazır, şahid, yardımcı, örnek” mânalarına gelir ki bu âyette herhangi birisi demektir. Âyetin devamında “eğer iddianızda, davanızda sadık iseniz...” buyrulmaktadır. Yani bu konuda şüpheye yer olduğu fikrinde haklıysanız bunu yapmanız ve yapabilmemiz gerekir. Bu, insanın kendiliğinden yaptığı bir şey ise, böyle bir şeyi veya daha iyisini diğer insanlardan herhalde bir yapan bulunur, denilmektedir.²³³

Âyetin bütününde Allah Teâlâ muhaliflerden benzer getirme işine tanıklık edecek şahidler getirmelerini istemektedir. Ve bu âyetin bizzat kendisinde Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğine dair güçlü bir delil vardır. Bu âyet, hicretten sonra indirilmiştir. Müslümanlar, Medine'ye yerleştikten sonra Mekkeli müşriklerin saldırılarına karşılık vermeye başlamışlar ve Mekkeli müşrikler her seferinde yenilgiye uğramışlardı. İslam düşmanları savaşlarda canlarını, mallarını, topraklarını kaybetmeye başlamışlar ve güçleri azalmaya başlamıştır. İslam hakimiyeti ise her geçen gün güç kazanıyordu. Fakat kimsenin aklına “Peygamber olduğunu iddia eden şu Muhammed'i alt etmenin bir yolunu bulalım, Allah tarafından gönderildiğini iddia ettiği şu Kur'an'ın bir benzerini getirdiğimizi iddia edelim. Şairlerimiz, kâtiplerimiz bir şeyler hazırlasın, bir hakem veya jüri tayin edelim ve onlar bu hazırladıklarımızın

²³⁰Bilmen, a.g.e., I, s. 45.

²³¹Elmalılı, a.g.e., I, s. 290.

²³²Sâbûnî, a.g.e., I, s. 41.

²³³Elmalılı, a.g.e., I, s. 290.

Kur'an'dan üstün olduğunu söylesinler. Böylece bu meydan okumadan kurtulalım.” demek gelmiyordu. Eğer Mekkeli müşrikler böyle bir şeye kalkışsalar hakem olarak Medineli Yahudileri tayin etmek isteyeceklerdi. Şayet Medine'deki Yahudiler bu işe kalkışsalar Mekkeli müşriklerden jüri, hakem seçmek isteyeceklerdi.²³⁴

Kur'an-ı Kerim onlara, alışageldikleri, uzman oldukları bir hususta meydan okuyordu. Zira Araplar edebî yarışmalara, şiire alışık insanlardı. Fakat böyle olmadı; çünkü Allah Teâlâ böyle söylemeyeceklerini, hakem istemeyeceklerini biliyordu. Bunun için de geleceği de kapsayacak bir şekilde Kur'an'ın bir sûresinin dahi benzerini getiremeyeceklerinin garantisini vermiştir.²³⁵

Yukarıda ele aldığımız üzere burada şüheda ile kastedilenin seçilmiş bir hakem veya jüri olabileceğini söyleyen âlimlerimiz de mevcuttur. Bu görüş daha öncesinde naklettiklerimizden kısmen farklı görünse de temelde diğer görüşlere yakındır. Zira oluşturulması veya seçilmesi muhtemel olan hakem veya jüri yine Arapların, müşriklerin, ileri gelen kimselerinden ve de tabi ki Allah Teâlâ dışındaki varlıklardan olacaktır.

Biz burada şüheda lafzının bu âyetteki kullanımına dair müfessirlerin verdikleri mânaları ele alıp baktığımızda genel kabûlün *Allah'ın dışında, müşriklerde bulunan şüpheye karşı, yani Hz. Peygamber'e indirilmiş olan Kur'an'ın Peygamber'in kendisinden mi yoksa Allah katından mı olduğuna dair zihinlerinde ve dillerinde olan bu fikre karşı, Kur'an-ı Kerim'in bir benzerini getirme hususunda, kendilerinden yardım umdukları veya yardım isteme ihtimallerinin bulunduğu kimseler* şeklinde olduğunu görmekteyiz. Bazı müfessirler bu varlıkları insanlar, cinler, putlar vd. şeklinde tanımlamışlarsa da uygun olan kendilerinden yardım umdukları kimselerin kastedilmiş olmasıdır.

²³⁴Şimşek, a.g.e., I, s. 44.

²³⁵Şimşek, a.g.e., I, s. 45.

1. 2. 8. Görülen, İçinde Bulunulan Âlem

“...عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ وَ هُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ”

“... Gaybı da, görülen âlemi de bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”²³⁶

“عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ”

“ O, gaybı da görülen âlemi de bilendir, çok büyüktür, çok yücedir.”²³⁷

“ ذَاكَ عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ”

“ İşte Allah, gaybı da görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.”²³⁸

“ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ ”

“ O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır. Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O Rahmandır, Rahîmdir.”²³⁹

Yukarıda zikrettiğimiz bu âyetlerde ve benzerlerinde²⁴⁰ “عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ...” şeklinde geçmekte olan bu ifadeye çoğunlukla “O (Allah Teâlâ) gaybı da görünen âlemi de bilendir...” şeklinde mâna verilmektedir. Öncelikle “gayb”ın ne mânaya geldiğini ele alacak olursak; Elmalılı Hamdi Yazır gayb'ı şu şekilde izah etmiştir: “Gayb, 2 ayrı anlamda kullanılır. 1. Mutlak 2. İzâfî. Mutlak gayb: Hiçbir mahlukun ne duyularının ne de bilgisinin ulaşabildiği gayb'a denir. İzfâfî gayb ise; bazı yaratıklar için bilinmesi mümkün olmayan gaybdır ki bu, onlara göre gaybdır. (Haşr Sûresi 22. âyet için) burada akla ilk gelen ise mutlak gaybdır. Şu halde söz konusu gayb, ister vacib ister mümkün olsun, ister mevcut olmasın, isterse de varlığı imkansız olsun, Allah için eşittir.”²⁴¹

Âyetlerde “gayb”, “şehadet”den önce zikredildiği için müfessirler, öncelikle gayb'ın ne mânaya geldiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Gayb için

²³⁶En'âm, 6/73.

²³⁷Ra'd, 13/9.

²³⁸Secde, 32/6.

²³⁹Haşr, 59/22.

²⁴⁰Tevbe, 9/94; Mü'minûn, 23/92; Cumua, 62/8; Teğâbûn, 64/18.

²⁴¹Elmalılı, a.g.e., VII, s. 575.

“insanların duyularına ve gözlerine görünmeyen, hissedilip bilinmeyen²⁴²; ruhlar âlemi²⁴³; gizli olan; âhiret; ma'dûm; kullara gâib olan²⁴⁴; duyulara kapalı olan, duyularla algılanamayan²⁴⁵; yaratılmış varlıkların idraklerinin aşan şey²⁴⁶” gibi izahlarda bulunmuşlardır. Tüm zikredilen ifadelerden anlaşılan esas nokta, gayb ile kastedilenin yaratılmışlara gizli olan, onların bilemediği, bilemeyeceği şeyler olduğudur.

Gayb hususunu kısaca izah etmeye çalıştıktan sonra zikrettiğimiz âyetlerde mutlak bir şekilde yer alan “şehadet” lafzının hangi mânaya geldiğini ele almaya çalışacağız. Daha önce de zikrettiğimiz üzere, Isfahânî'ye göre şuhûd ve şehadet “gerek göz, gerek sezgi ile olsun bir mekanda bulunup görmek”²⁴⁷ mânasını ifade etmektedir. Bazen de yalnızca hazır bulunma anlamını ifade eder. Elmalılı Hamdi Yazır, bununla ilgili şöyle demiştir: “Sırf hazır bulunmaya 'şuhûd-i evlâ', müşâhede ile birlikte hazır olmaya da 'şehâdet-i evlâ' denilmektedir. Buna göre âyetteki²⁴⁸ 'şehadet'ten maksat 'yaratıkların göz veya sezgi ile müşâhede edebileceği âlem' demektir. Buna göre de şüphe yok ki gaybı bilen şehadeti bilmesi zaten mümkündür.”²⁴⁹

Zikrettiğimiz âyetlerde aynı şekilde geçen “şehadet” lafzına müfessirlerin çoğu benzer mânalar vermiştir. Âyetlerde “ ... O, gaybı da şehadeti de bilendir...” şeklinde bir bütün halinde ve hemen hemen aynıyla tekrar edilen bu ifadede şehadet ile kastedilenin ne olduğu hususunda âlimler; “ *insanların bizzat gördüğü, müşâhede ettiği şeyler*²⁵⁰; *görünen, maddeler âleminde olan*²⁵¹; *açık ve mevcut olan; dünya*²⁵²; *gözle, açıkça, gece ve gündüz görülebilen*²⁵³; *görülen, vâr olan kâinat*²⁵⁴ ;

²⁴²Taberî, *a.g.e.*, VII, s. 242.

²⁴³Râzî, *a.g.e.*, XXV, s. 174.

²⁴⁴Râzî, *a.g.e.*, XXIX, s. 293

²⁴⁵Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 500; Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 142.

²⁴⁶Esed, *a.g.e.*, s. 240.

²⁴⁷Isfahânî, *a.g.e.*, s. 406.

²⁴⁸Haşr, 59/22.

²⁴⁹Elmalılı, *a.g.e.*, VII, s. 575.

²⁵⁰Taberî, *a.g.e.*, VII, s. 241.

²⁵¹Râzî, *a.g.e.*, XXV, s. 174.

²⁵²Râzî, *a.g.e.*, XXIX, s. 293; Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 142.

²⁵³Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 505.

²⁵⁴Kutub, *a.g.e.*, V, s. 295.

yaratılmışların kavramsal veya duysal olarak kavrayabilecekleri gerçeklik tezâhürleri²⁵⁵; görünenler dünyası²⁵⁶” gibi izahlarda bulunmuşlardır.

Allah Teâlâ'nın her şeyi bildiğini, hiçbir şeyin kendisinden gizli kalmadığını²⁵⁷ açık seçik ifade eden bu âyetlerde, gayb ile kastedilen yaratılmışların görüp bilemeyecekleri her şeyken, şهادet ile kastedilen de bunun zıttı olarak yaratılmışların bizzat görüp bilecekleri, içinde yaşamlarını devam ettirdikleri bu kâinat, dünya ve burada meydana gelenlerdir.

1. 2. 9. Görülüp Yaşanılacak ve Hazır Bulunulacak Olan

“yaratılmışların göreceği gün²⁵⁸; mutlaka görülecek gün²⁵⁹” gibi mânalar verilen “يومٌ مشهود” ifadesi Hûd Sûresi 103. âyette şu şekilde yer almaktadır:

“ان في ذلك لآيةٌ لمن خاف عذاب الآخرة ذلك يومٌ مجمُوعٌ له النَّاسُ و ذلك يومٌ مشهود ”

“Şüphesiz âhiret azabından korkanlar için bunda bir ibret vardır. Bu, insanların (hesap ve ceza için) toplanacakları bir gündür. Bu, herkesin toplanıp bir araya geleceği / her şeyin ortaya dökülüp görüleceği bir gündür.”

Bu âyet-i kerîmenin öncesinde Firavun'un kendisine inananları kıyamet gününde ateşe götüreceği, hem onun hem de ona tabi olanların lanete uğradıkları, bu ve daha önce anlatılan kavimlerin haberlerinin Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'e bildirildiği, Allah'ın onlara zulmetmediği, başlarına gelenlerin kendi zulmlerinden, şirklerinden dolayı geldiği anlatılmaktadır.²⁶⁰ Bunun hemen ardından da 103. âyet gelmekte ve bu anlatılanlarda ancak âhiret azabından korkanlar için bir ibret bulunduğu söylenmektedir.

Bu sûrede anlatılmakta olan kıssa ve haber vermelerde Allah'ın gazabından,

²⁵⁵Esed, a.g.e., s. 240.

²⁵⁶Izutsu, a.g.e., s. 135.

²⁵⁷Kutub, a.g.e., V, s. 296.

²⁵⁸Taberî, a.g.e., XII, s. 114.

²⁵⁹Mevdûdî, a.g.e., II, s. 396.

²⁶⁰Hûd, 11/97-102.

âhiret azabından korkanlar için öğüt ve ibret vardır.²⁶¹ Allah Teâlâ ahiretten, kıyametten bahsedince bu günü iki şekilde vasıflandırmıştır. Birincisi: O gün, insanların, önce ve sonra yaratılmış olanların hepsinin haşredileceği ve kendisi için toplanacağı bir gündür. İkincisi: Şahid olunacak bir gündür.²⁶² Bu şekilde zikredilen ve nitelenen bu günde yani kıyamet gününde insanlar kabirlerinden haşredilecek ve mükafat ve ceza olarak hak ettikleri kendilerine verilmek üzere toplanacaklardır.²⁶³

“مجموع له” ifadesinden insanların kıyamet gününde hesap, mükafat ve ceza için toplanacağı anlaşılmaktadır. Ancak “يوم مشهود” ifadesinde “مَشْهُود” ile kastedilenin ne olduğu hususunda birkaç görüş mevcuttur. Taberî, bu hususta, İbn Abbas'ın “شاهد” ile kastedilenin Hz. Muhammed (s.a.v.), “مَشْهُود” ile kastedilenin “kıyamet günü” olduğunu söylediği ardından da bu âyeti²⁶⁴ okuduğu şeklinde nakilde bulunmuştur. Yine İbn Abbas'tan gelen bir nakle göre kıyamet gününe iyiler ve kötüler tanık olacağı, o günü göreceği için böyle denilmiştir.²⁶⁵ Dahhâk ve bazı âlimlerden gelen nakillerde ise bu günün kıyamet günü olduğu, yer ve gök ehlinin, önceki ve sonraki yaratılmışların hepsinin hazır bulunup göreceği bir gün olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁶ Râzî, burada şuhûd ile murâd edilenin hazır bulunmak olduğunu ve böyle zikredilmesi ile maksadın şu olabileceğini söylemiştir: İnsanın kalbinde, bu vakitte (kıyamet gününde) toplandıkları zaman her bir kimse kendi nefsinde var olanlar, kendi amellerinin dışında bir şey bilmeyecek gibi bir düşünce meydana gelebilir. Allah Teâlâ da bu ifadeyle o gün bu amellerin, muhasebe edilecek olmalarından dolayı, herkes için mâlum hale geleceğini açıklamıştır.²⁶⁷

Yukarıda zikrettiğimiz düşüncelerle birlikte “يوم مشهود” ; “o, yaratılmışların göreceği gündür, o günden kimse geri kalmayacaktır²⁶⁸; herkesin hazır bulunacağı, gözlemlenebilen, muhakkak görülecek olan²⁶⁹; her şeye şehadet edilerek çok şahidin bulunacağı, bütün canlıların, yerde ve gökte olanların şahid olacakları, tüm dillerin,

²⁶¹Sâbûnî, a.g.e., II, s. 41.

²⁶²Râzî, a.g.e., XVIII, s. 60.

²⁶³Taberî, a.g.e., XII, s. 114; Sâbûnî, a.g.e., II, s. 41; Elmalılı, a.g.e., V, s. 10.

²⁶⁴Hûd, 11/103.

²⁶⁵Râzî, a.g.e., XVIII, s. 60; Sâbûnî, a.g.e., II, s. 41.

²⁶⁶Taberî, a.g.e., XII, s. 115; Râzî, a.g.e., XVIII, s. 60; Elmalılı, a.g.e., V, s. 10.

²⁶⁷Râzî, a.g.e., XVIII, s. 60.

²⁶⁸Taberî, a.g.e., XII, s. 115.

²⁶⁹Elmalılı, a.g.e., V, s. 10; Mevdûdî, a.g.e., II, s. 396; Kutub, a.g.e., VIII, s. 271.

el ve ayakların kendi yaptıklarına şahitlik edeceği²⁷⁰ bir gündür.” mânalarında da izah edilmiştir.

Bizim burada müfessirlerden zikretmiş olduğumuz tüm bu mânalar özünde birbirlerinden bağımsız değildir. Buna göre kısaca izah etmeye çalıştığımız bu mânaları bir araya getirerek *“insanların toplanıp hazır bulunacakları ve dünya hayatında işledikleri tüm amellerin muhasebesinin yapılacağı o vakitte tüm yaratılmışların, kendi âzalarının hazır bulunup muhakkak adaletli olan bu muhasebeye tanıklık edecekleri, kaçınılmaz bir şekilde görülecek olan kıyamet günü”* şeklinde anlamamız mümkündür.

“مَشْهُود” lafzı bir âyette daha şu şekilde yer almaktadır:

“... و شَاهِد و مَشْهُود...”

“Şahitlik edene ve edilene andolsun ki...”²⁷¹

Burûc Sûresinin hemen başlarında yer alan bu âyet-i kerîme öncesinde burçlarla dolu olan göğe, vâd edilmiş güne (kıyamet gününe) yemin edilmiş, ardından da bu âyette şahid (şahitlik eden) ve meşhûd (şahitlik edilen)'e yemin edilmiş ve mü'minleri yakmak için hendek kazıp içinde alevli ateş yakanların lânetlendiği haber verilmiştir.²⁷²

Bu âyet-i kerîmedeki meşhûd lafzı genel olarak hemen öncesindeki şahid ile birlikte anlamlandırılmıştır. Âyetteki şahid ve meşhûd'un ne demek olduğu hususunda müfessirlerin birbirinden farklı görüşleri vardır. Râzî'nin aktardığına göre Kaffâl bu konuda şöyle bir izah yapmaktadır: Şahid, iki şey için kullanılmaktadır: 1- Sayesinde davaların ve hakların belirlendiği kimse (tanık). 2- Mevcut olan, orada hazır bulunan. Ona göre âyeti bu mânalardan ikincisine hamletmek daha uygundur; zira şahid kelimesiyle eğer birinci mâna kastedilmiş olsaydı meşhûd'un peşi sıra “aleyhi” yahut “lehû” gelmeliydi. Bu durumda da ya “meşhûd aleyhi” (aleyhine şahitlik edilen) yahut da “meşhûd lehû” (lehine şahitlik edilen) denilirdi. Bu durumda

²⁷⁰Elmahlı, *a.g.e.*, V, s. 10.

²⁷¹Burûc, 85/3.

²⁷²Burûc, 85/1-5.

açık olan görüş bu, ikinci mânaya hamletme görüşüdür.²⁷³

Yukarıda zikrettiğimiz bu görüşe göre âyette geçen şahid lafzına verilen mânalara göre meşhûd ifadesine verilen mânalar da farklılık arz etmektedir. Şahid lafzına “*mevcut olma, orada bulunma*” mânası verildiği takdirde, meşhûd ifadesi için “*kıyamet günü, cuma günü, arefe günü, Kurban Bayramı günü*” veya bu günlerin hepsini içine alacak şekilde mânalar verilmiştir. “Meşhûd”un “kıyamet günü” anlamında olduğuna dair İbn Abbas ve Dahhâk'tan nakilde bulunulurken “cuma günü” mânası için de İbn Ömer ve İbn Zübeyr'den nakillerde bulunulmuştur.²⁷⁴

Şahid'e “tanıklık” anlamı verildiği durumlarda meşhûd için “*Peygamberler, peygamberlerin ümmetleri, Allah Teâlâ, mükellef olan insanlar*” gibi mânalar verilmiştir.²⁷⁵ Burada kısaca izah etmeye çalıştığımız bu âyet-i kerîmeyle ilgili olarak çok fazla görüş bildirilmiş, tefsirlerde çokça nakillere yer verilmiştir. Bu görüşleri yeniden toplu olarak şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Şahid, Allah Teâlâ; meşhûd, yaratıklardır.²⁷⁶
- b) Şahid, Hz. Muhammed; meşhûd, Muhammed (s.a.v)'in ümmetidir.²⁷⁷
- c) Şahid, Hz. Muhammed'in ümmeti; meşhûd, diğer ümmetlerdir.²⁷⁸
- d) Şahid, peygamberler; meşhûd, ümmetleridir.²⁷⁹
- e) Şahid, koruyucu melekler; meşhûd, insanlardır.²⁸⁰
- f) Şahid, bütün insanlar; meşhûd, kıyamet günüdür.²⁸¹
- g) Şahid, kıyamet günü hazır bulunanlar; meşhûd, kıyamet günündeki dehşetli manzaralardır.²⁸²
- h) Şahid, görme duyusuna sahip olan varlıklar; meşhûd, görmeye konu olan

²⁷³Râzî, *a.g.e.*, XXXI, s. 114.

²⁷⁴Taberî, *a.g.e.*, XXX, ss. 128-129; Râzî, *a.g.e.*, XXXI, s. 115.

²⁷⁵Râzî, *a.g.e.*, XXXI, ss.115-116.

²⁷⁶Karaman vd., *a.g.e.*, V, s. 591.

²⁷⁷Râzî, *a.g.e.*, XXXI, s. 116.

²⁷⁸Sâbûnî, *a.g.e.*, III, s. 663.

²⁷⁹Râzî, *a.g.e.*, XXXI, s. 116; Karaman vd., *a.g.e.*, V, s. 591.

²⁸⁰Şimşek, *a.g.e.*, V, s. 414.

²⁸¹Taberî, *a.g.e.*, XXX, s. 129.

²⁸²Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, s. 79.

varlıklardır.²⁸³ Bunların dışında yıldızların, Hacerü'l-Esved'in, Arefe, Cuma ve Pazartesi günlerinin şahid ve meşhûd olduğuna dair görüş ileri sürenler de bulunmaktadır.²⁸⁴

Taberî'ye göre bu görüşlerden doğruya uygun olanı, Allah'ın şahid olana (görme duyusuna sahip olan varlıklara²⁸⁵) ve meşhûda (görmeye konu olan varlıklara²⁸⁶) yemin etmekte olduğu görüşüdür. Ona göre, Allah Teâlâ bu yemini ile bize herhangi bir şahid veya meşhûddan haber vermeyi kastetmemiştir. Zikredilen mânaların hepsi de âlimlerin “Bu âyet çok mânayı içermektedir.” demeleri anlamına gelmektedir.²⁸⁷

Biz de Taberî'nin görüşüne uygun olarak Burûc Sûresinde yer alan bu âyet-i kerîmede kastedilenin belirli bir şahıs veya durumdan ziyade görme duyusuna sahip olan ve görmeye konu olan tüm varlıklar olduğu görüşünü benimsemekteyiz. Konunun başında zikrettiğimiz Hûd Sûresi 103. âyette “yevmün meşhûd” lafzı ile kastedilenin ise “kıyamet günü” anlamını ifade ettiğini kabul etmekteyiz.

1. 2. 10. Hüküm Veren Kimse

Şahid, ilk bakışta, bilen, gören, tanık olan, bildiğinden haberdar eden kimse olarak anlaşılmaktadır. Daha önce kelimenin içerdiği bu mânaları ve bunların yanında, şahid lafzı ile kastedilen belirli şeyleri (Kur'an, Melek, vd.) izah etmeye çalışmıştık. Burada da şahid lafzı ile *bir konuda görüşüne güvenilen, hüküm verebilen, verdiği kararın uygulanmasının mümkün olduğu kimse* mânasını ele almaya çalışacağız.

Yûsuf Sûresi 26. âyette şöyle buyrulmaktadır:

“...وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُمْ إِذْ كَانُوا فِي الْبَيْتِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ”

“... Kadının ailesinden bir şahid de şöyle şahitlik etti: 'Eğer onun gömleği

²⁸³Şimşek, a.g.e., V, s. 414.

²⁸⁴Karaman vd., a.g.e., V, s. 591.

²⁸⁵Şimşek, a.g.e., V, s. 414.

²⁸⁶Şimşek, a.g.e., V, s. 414.

²⁸⁷Taberî, a.g.e., XXX, s. 131.

önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır.”

Âyet, Yûsuf (a.s)'ın evinde bulunduğu kadının (Azizin Karısının) Yûsuf (a.s)'a göz koyması, Hz. Yûsuf'un bu durumdan Allah'a sığınıp kabul etmemesi üzerine her ikisinin de kapıya koşmaları ve kadının, Yûsuf (a.s)'ın gömleğini arkadan çekiştirip yırtması, kapının yanında da hanımın efendisiyle karşılaşmaları bunun üzerine de kadının Hz. Yûsuf'u kendisine yaklaşmakla suçlamasının anlatıldığı âyetlerin²⁸⁸ hemen ardından gelmektedir. Burada, suçlamaya, iftiraya maruz kalan Yûsuf (a.s) kendini savunarak gerçeği söylemiş ve şöyle demiştir: “...O benden arzusunu elde etmek istedi...”²⁸⁹ Âyet-i kerîme, Hz. Yûsuf'un ve kadının söylediklerinin çelişmesi üzerine kadının yakınlarından, ailesinden bir kimsenin durumun iç yüzünün, gerçeğin anlaşılması için şöyle bir şahitlikte bulunduğunu anlatmaktadır: “...Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir...”²⁹⁰ Devam eden âyetlerde ise Yûsuf (a.s)'ın gömleğinin arkadan yırtılmış olduğu ve gerçeğin anlaşıldığı anlatılmaya devam etmektedir.²⁹¹

Burada bizim esas olarak üzerinde duracağımız husus ise âyetteki şahitlik fiili ve şahid'in neyi ifade ettiğiidir. Bazı rivayetlere göre buradaki şahitlik, kelimenin zahirinden ilk anlaşılın mânaya uygun olarak *tanıklık etmek, bilmek, bildiğini söylemek; tanık* anlamlarındadır. Bunu ifade edenler *şahitlik edenin o sırada evde bulunan bir çocuk yahut yine evde bulunan fakat henüz beşikte olan bir çocuk olduğunu veya ev halkından herhangi bir kimse olduğunu söylemişlerdir.*²⁹² Diğer bazı nakillerde ise şahidin “*yırtılan gömlek*” yahut “*insan ya da cin olmayan Allah'ın yarattığı bir varlık*” olduğu söylenmiştir.²⁹³

Yukarıda naklettiğimiz görüşlerden “yırtılan gömlek” ve “insan veya cin olmayan bir varlık” görüşü âyetteki “kadının ailesinden bir şahid” ifadesine uygun düşmemektedir. Yine “beşikteki bir çocuk” ifadesi de hem izah edilebilir bir ifade değildir hem de âyetin geneline uygun düşmemektedir. Zira âyette kadının Yûsuf (a.s)

²⁸⁸Yûsuf, 12/23-25.

²⁸⁹Yûsuf, 12/26.

²⁹⁰Yûsuf, 12/26.

²⁹¹Yûsuf, 12/27-32.

²⁹²Taberî, *a.g.e.*, XII, ss. 193-196.

²⁹³Taberî, *a.g.e.*, XII, ss. 195-196; Kurtubî, *a.g.e.*, IX, s. 174.

ile birlikte kocasına yakalandığı zaman Yûsuf (a.s)'ın kendisine yaklaştığını söylemesi ve Hz. Yûsuf'un da bunu inkar etmesi üzerine kadının ehlinden, ailesinden, yakınlarından birinin şahitlik ederek gömleğin yırtılış şekline göre karar verilmesi gerektiğini söylediğini anlatmaktadır. Âyeti incelediğimizde her ikisinin de kapıya gidişine kadar evde, buldukları ortamda herhangi birinin bulunduğu dair bir şey anlamıyoruz. Zira olayı görerek müşahade eden ve daha sonra da kadının kocasına tanıklıkta bulunan bir kimse orada var olsaydı “şöyle şöyle olduğunu gördüm” yahut “Yûsuf (a.s) şöyle yaptı; kadın bunu dedi” gibi duruma vâkıf olduğunun anlaşılabilirliği cümleler kurardı ve âyet-i kerîmede de bunlar nakledilirdi. Ancak âyette kadının yakınlarından şahid olan o kimsenin “...O'nun gömleği ön taraftan yırtılmışsa kadın doğru söylemiş, o (Yûsuf) ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir. O ise doğru söyleyenlerdendir.”²⁹⁴ dediği anlatılmaktadır. Bu ifadeler, anlaşılacağı üzere görüp, bizzat bilen bir kimsenin ifadelerinden çok, olayı anlamak, hüküm vermek maksadıyla söylenmiş cümlelerdir. Dolayısıyla buradaki “*şahitlik etme ve şahid*” lafızları “*hüküm verme ve hüküm veren kimse*” anlamında kullanılmıştır.²⁹⁵

Mevdûdî, bu hususta şunları söylemektedir: “*Öyle görünüyor ki evin efendisi manzarayla karşı karşıya geldiğinde hanımının ev halkından biri kendisine eşlik etmekteydi ve olayı dinlediğinde şu teklifi yapmıştı: 'İkisi de birbirini suçluyor ve aralarında ne geçtiğini gören bir şahid de yok. Bu durumda etraftan bir ipucu bularak karar vermeliyiz. Yûsuf'un gömleği olayı aydınlatmak için iyi bir ipucudur.' Açıktır ki bu, mesele hakkında hükmedebilmek için zekice bir yoldu ve bu yüzden mucizeye de gerek kalmamıştır. Bazı rivayetlere göre bu şahid beşikte yatan bir çocuktü ve Allah, olayın gerçeğine tanıklık edebilsin diye ona konuşma gücü vermişti. Fakat bu rivayetler herhangi bir hüccet tarafından teyid edilmemiştir. Bilakis bu rivayet israiliyata dayanmaktadır. Apaçık, sarîh ve makul olan dururken sahih olmayan rivayetlere dayalı mucizevî bir yoruma gitmek için hiçbir sebep yoktur. Şahid, kadının aile efradından akıllı, tecrübeli biriydi. Öyle ki görür görmez olayın gerçeğini hemen kavramıştır. Kendisinin hakim/yargıç olma ihtimali söz*

²⁹⁴Yûsuf, 12/26-27.

²⁹⁵Taberî, a.g.e., XII, ss. 193-196; Kurtubî, a.g.e., IX, ss. 172-174; Kutub, a.g.e., VIII, s. 386.

*konusudur.*²⁹⁶ Mevdûdî, nakillerden yola çıkarak izah etmeye çalıştığımız hususları, yukarıda naklettiğimiz üzere çok derli toplu ve anlaşılabilir bir şekilde açıklamıştır.

Şahitlik edenin yani hüküm verenin kim olduğu hususunda da bazı görüşler mevcuttur. Bazıları, hikmet sahibi, akıllı ve vezirin/azizin kendisine danıştığı bir adam²⁹⁷ olduğunu; bazıları önde gelen yöneticilerden bir kimse veya görüşüne danışılan bir kimse²⁹⁸ olduğunu; bazı âlimler ise kadının ailesinden, ev halkından herhangi bir adam, herhangi bir kimse²⁹⁹ olduğunu söylemişlerdir.

Tüm bu naklettiğimiz görüşlerle birlikte bu konuda bizim benimsediğimiz görüş Mevdûdî'nin ifade etmiş olduğu görüştür. Yani *hüküm veren kimse o sırada aziz ile birlikte gelen, hanımın ev halkından, yakınlarından olan akıllı ve tecrübeli bir kimsedir.* Bu kimsenin yargıç olma ihtimali varsa da bu bilinebilir bir durum değildir. Ancak açık olan şudur ki hanımın yakınlarından olmasına rağmen herhangi bir şekilde taraf tutmamış, ipucu doğrultusunda ve gerçeği ortaya çıkarmak üzere hareket etmiştir. Bu da onun yargıç olsun ya da olmasın adil bir kimse olduğunu göstermektedir.³⁰⁰

1. 2. 11. Hakka İman Edenler

“ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ”

“*Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle beraber yaz.*”³⁰¹

Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın havarîler hakkında haber vermesi söz konusudur. Bir önceki âyette Hz. İsa kavminin inkarını görünce Allah yolunda yardımcılarının kimler olduğunu sormuş, bunun üzerine de havariler Allah yolunun yardımcıları olduklarını ve iman ettiklerini söylemişler³⁰² daha sonra da bu âyette³⁰³

²⁹⁶Mevdûdî, *a.g.e.*, II, s. 425.

²⁹⁷Kurtubî, *a.g.e.*, IX, s. 174.

²⁹⁸Taberî, *a.g.e.*, XII, s. 195.

²⁹⁹Taberî, *a.g.e.*, XII, ss. 195-196.

³⁰⁰Mevdûdî, *a.g.e.*, II, s. 425; Karaman vd., *a.g.e.*, III, s. 227.

³⁰¹Âl-i İmran, 3/53.

³⁰²Âl-i İmran, 3/52.

Allah Teâlâ'ya, O'nun indirdiğine iman ettiklerini yani Hz. İsa'ya indirmiş olduğuna iman ettiklerini, ona tâbi olduklarını ve de göndermiş olduğu hak üzere onun yardımcıları olduklarını söylemişler ve kendilerinin şahidlerle, hakka şahitlik edenlerle birlikte yazılmalarını istemişlerdir.³⁰⁴ Yani demişlerdir ki, “Tevhidi ikrâr ettik, peygamberi doğruladık, tasdik ettik, emir ve nehiyelerine tâbi olduk. Böylece bizi, bizim isimlerimizi hakka şahitlik edenlerin isimleriyle birlikte yaz. Bizi, onların arasında, onlarla beraber kıl. Lütfunla, kereminle onlara bahsettiklerinin içine bizi de dahil eyle. Seni inkar edip senden yüz çevirenlerle, emir ve nehiyelerine muhalefet edenlerle birlikte eyleme.”³⁰⁵ Burada “hak” ile kastedilenin, Allah'ın indirmiş olduğu kitaba ve Peygambere inanıp itaat etmek, emir ve nehiylere riayet etmek olduğunu anlamaktayız. “Şahitlik edenler”in kim olduğuna dair ise bir kaç açıklama bulunmakla birlikte genel olarak Hz. İsa'ya iman eden havarilerin “Hz. Muhammed ve ümmeti”ni kastettiğine dair görüşler ortaya konulmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz görüş özellikle İbn Abbas'tan bir nakle dayandırılmaktadır. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre “...bizi şahidlerle birlikte yaz” demek, Hz. Muhammed ve ümmeti ile birlikte yaz demektir. Çünkü onlar (Muhammed Ümmeti), Rasûlün tebliğine şahid olmuşlardır.³⁰⁶ Yani Rasûlullah'ın dine davetine, yapmış olduğu tebliğe tanıklık etmiş, bizzat hazır bulunmuş ve kabul edip iman etmişlerdir.

Râzî, tefsirinde İbn Abbas'tan gelen bu görüşü zikretmekle birlikte bunun dışında pek çok görüş daha nakletmiştir. Buna göre “şahidlerle birlikte yaz” ifadesinde kastedilenin; fazl, ihsan bakımından ziyadeliği bulunan, derece bakımından üstün olan kimseler yani Bakara 143. âyette zikredilen, vasat bir ümmet kılınmış olan *Muhammed (s.a.v) Ümmeti*; Âl-i İmran sûresi 18. âyette zikredilen *âlimler* olduğu zira onların âyetteki bahislerinin onları yüksek bir mertebeye yükselttiğini bu nedenle de havarilerin onlarla birlikte olmak istedikleri; *şuhûd* ve

³⁰³ Âl-i İmran, 3/53.

³⁰⁴ Taberî, *a.g.e.*, III, s. 288; Kurtubî, *a.g.e.*, IV, s. 98.

³⁰⁵ Taberî, *a.g.e.*, III, s. 288; Kurtubî, *a.g.e.*, IV, s. 98; Bilmen, *a.g.e.*, I, s. 373.

³⁰⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, IV, s. 98; Beğavî, *a.g.e.*, II, s. 44.

mükâşefe mertebesinde olanlar; âyette³⁰⁷ zikredilen, kitapları, yazıları illiyûnda olan iyilik sahibi mü'minler; Allah'ın birliğine, peygamberin doğruluğuna şahitlik eden, onları tasdik edip müslüman olanlar³⁰⁸ olduğuna dair pek çok görüş mevcuttur.

Zikretmeye çalıştığımız tüm bu görüşlerin içinde en sık tekrar edilen, bu ifadede kastedilenin Muhammed Ümmeti olduğu görüşüdür.³⁰⁹ Ancak âyet-i kerîmede Hz. İsa'ya iman eden ve bu imanlarını söyleyerek şahidlerle birlikte yazılmayı, birlikte olmayı talep eden havariler zikredilmektedir. Dolayısıyla şahidler olarak zikredilen bu kimselerle kastedilenin sadece, o zaman henüz var olmayan Hz. Muhammed (s.a.v) ve ümmeti olduğunu söylemek, bu kimseleri Muhammed Ümmeti ile sınırlamak vâkıya uygun düşmemektedir. Ancak, kastedilenin Muhammed Ümmetini de içine alacak şekilde *hakka şahid olan yani, tevhid inancına sahip olan; Allah'a, onun indirdiğine, peygamberine onlardan önce iman etmiş ve kendilerinden sonra iman edecek olan tüm inananlar* olması daha uygun görünmektedir. Nitekim, peygamberlerin getirmiş olduğu uygulamalar, kitaplar birtakım farklılıklar arz etse de Allah Teâlâ tarafından gönderilen tüm elçilerin davet etmiş olduğu iman esasları temelde aynıdır. Bu nedenle hakka şahid olanları yalnızca Muhammed Ümmeti olarak sınırlamak yerine tevhid inancına sahip olan, Allah'a ve gönderdiklerine *iman edip teslim olan tüm insanlar* olarak anlamak daha uygun görünmektedir.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız âyet-i kerîmenin bir benzeri Mâide Sûresinde şu şekilde yer almaktadır:

و إِذَا سَمِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

“Peygambere indirileni dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. 'Ey Rabbimiz! İnanıdık. Artık bizi (hakikate)

³⁰⁷Mutaffifîn, 83/18.

³⁰⁸Râzî, a.g.e., VIII, ss. 71-72.

³⁰⁹Kurtubî, a.g.e., IV, s. 98; Beğavî, a.g.e., II, s. 43; Râzî, a.g.e., VIII, ss. 71-72; Bilmen, a.g.e., I, s. 373.

şahitlik edenler ile beraber yaz.' derler.'³¹⁰

Bir önceki âyette³¹¹ hakkı kabulde kibre kapılmayan³¹² Hıristiyan rahipleri ve keşişlerinden bahsedilirken bu âyet-i kerîmede de onların Peygamber (s.a.v)'e indirilen Kur'an-ı Kerim'i dinlediklerinde vermiş oldukları tepkiler zikredilmektedir. Bu kimseler, Hz. Muhammed'e indirileni duyup dinlediklerinde gözlerinden yaşlar boşanmış ve de öğrenmiş oldukları gerçeğe birlikte iman ettiklerini ilan etmişlerdir.³¹³ Bunu yaparken de inandık demekle kalmamış, “bizi (hakikate) şahitlik edenlerle birlikte yaz” diye istekte bulunmuşlardır. Burada da bir önceki âyette olduğu gibi İbn Abbas, İbn Cüreyc gibi âlimlerden, zikredilen şahidlerin Muhammed Ümmeti olduğu, bu izahın da Bakara 143. âyete dayandığı nakledilmektedir.³¹⁴ Kimilerine göre ise Muhammed Ümmetinin şahidler olarak zikredilmesinin nedeni, onların kıyamet gününde diğer ümmetlere şahitlikte, tanıklıkta bulunacak olmalarıdır.³¹⁵

Zikrettiğimiz bu görüş yani şahidlerden murâdın Hz. Muhammed'in ümmeti olması görüşü, bu âyetin bağlamına uygun görünmektedir. Zira, Allah Teâlâ iman edenlere en yakın olanların Hıristiyanlar, onlardan da keşişler, rahipler olduğunu söylemiş³¹⁶ ve ardından da Kur'an'ı dinlediklerinde takındıkları tavrı, iman etmelerini anlatan bu âyet-i kerîme gelmiştir. Ancak, temelde Hz. Peygamber ve onun ümmeti kendilerine indirilen Kur'an ve kendilerine gönderilmiş olan son peygamber Hz. Muhammed'e iman etmekle birlikte ondan önceki peygamberlere ve de onların da hakkı tebliğ etmiş olduğuna iman etmektedirler. Onlar aynı zamanda bu dinin hakkın, gerçeğin ta kendisi olduğuna tanıklık etmekte ve bu hakikati insan hayatına, toplum hayatına hakim kılmak için gerek diliyle gerek yaşantısıyla şahadet eden, örneklik eden kimselerdir. Bu nedenle şahidler, hem son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e, ona indirilene hem de geçmişteki tüm peygamberlerin ve getirdiklerinin hakikatten

³¹⁰Maide, 5/83.

³¹¹Maide, 5/82.

³¹²İşıcık, *a.g.e.*, s. 86.

³¹³Kutub, *a.g.e.*, IV, s. 402.

³¹⁴Taberî, *a.g.e.*, VII, s. 5; Kurtubî, *a.g.e.*, VI, s. 259.

³¹⁵Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 455.

³¹⁶Mâide, 5/82.

ibaret olduğun *iman etmiş* olan kimselerdir.³¹⁷

Şehadetin iman etme mânasını ifade ettiği bir âyet-i kerîme de Hz. İbrahim ile ilgilidir. İbrahim (a.s)'a ataları “bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle eğleniyor musun?”³¹⁸ diye sorduklarında O şöyle demiştir: “... *Hayır! Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir. O, bunları yaratandır ve ben de buna şahitlik edenlerdenim* (*و أنا على ذالك من الشاهدين*)”³¹⁹

Hz. İbrahim burada, bir vâkıyı gören bir kişinin güvenine benzer bir güvenle Rabbine güvenmektedir. Yani bizzat göklerin ve yerin yaratılışını müşahede etmemiştir. Kendi nefsinin ve kavminin yaratılışını da görmemiştir. Ancak mesele yani göklerin ve yerin yaratıcısının her şeyi yoktan var eden Allah Teâlâ olduğu o kadar açık seçiktir ki inanan kimseler buna gayet emin bir şekilde şahadet etmektedirler. Zira mevcut olan tüm varlıklar açıkça yaratıcının var ve bir olduğunu teyid etmektedir. Dolayısıyla kulluğu, ibadeti hak eden başka hiç bir varlık bulunmamaktadır. Yani Hz. İbrahim göklerin ve yerin yaratıcısının Allah olduğuna iman etmekle aynı zamanda müşrik olan kavmine ibadete layık olan tek varlığın kendilerini, yeri, göğü, tüm mevcudatı yaratan Allah Teâlâ olduğuna iman etmekte, şahadette bulunmakta, kendisinin tüm bunlara iman eden kimselerden olduğunu vurgulamaktadır.³²⁰

Hakka şahitlik edenlerin, Allah'tan başka ilah olmadığına iman edip şahadet edenler olduğu da zikredilmiştir. İfade, Zuhuf Sûresi 86. âyette şu şekilde geçmektedir: “*Onların Allah'tan başka sığınıp yalvardıkları, bilerek hakka şahitlik edenler dışında kimseye yardım ve şefaet edemezler.*” Âlimler bu cümleden birkaç mânâ çıkarmışlardır. Öncelikli olarak konumuz olan “hakka şahitlik edenler” ifadesini ele alacak olursak bu ifade, Allah'tan başka ilah olmadığına iman edip şahadet eden kimseler anlamına gelmektedir.³²¹ Bu konuda âlimlerin hemen hemen hepsi aynı görüşü ortaya koymuşlardır. Ancak bu şahadet edenler öylesine dil ile

³¹⁷Elmalılı, *a.g.e.*, III, s. 363; Kutub, *a.g.e.*, IV, s. 402; Şimşek, *a.g.e.*, II, s. 93.

³¹⁸Enbiyâ, 21/55.

³¹⁹Enbiyâ, 21/56.

³²⁰Enbiyâ, 21/55-56; Beğavî, *a.g.e.*, V, s. 323; Kutub, *a.g.e.*, X, s. 148.

³²¹Râzî, *a.g.e.*, XXVII, s. 234; Mevdûdî, *a.g.e.*, V, s. 273; Şimşek, *a.g.e.*, IV, s. 490.

söyleyip geçenler değil, ne dediğini bilerek, anlamına vâkîf olarak, şuurlu bir biçimde “eşhedü en lâ ilâhe illallâh” diyen kimselerdir. Ne dediğini bilmeden, başka bir ifadeyle, diliyle Allah'tan başka ilah olmadığını söyleyip Allah ile birlikte başkasına da tapmak bilerek hakka tanıklık etmeye aykırıdır.³²²

Âyet-i kerîmedeki şefaatin mahiyetine dair bazı âlimler Allah'ın huzurunda yani ahirette, dünyada kendisine tapınılanların şefaate hak ve yetkilerinin olmadığı şeklinde izah etmişlerken³²³, bazı âlimler müşriklerin zor zamanlarında, taptıklarının kendilerine şefaate edip o sıkıntıdan kendilerini kurtaracağına inanmakta olduklarını ve onların bu yardım, şefaate anlayışlarının dünyaya yönelik olduğunu; zira müşriklerin ahirete inanmadıklarını söylemişlerdir.³²⁴

Şefaate konusu bizim burada kısıtlı bir alanda izah edemeyeceğimiz kadar geniş ve üzerinde tartışmaların bulunduğu bir konudur. Bu nedenle konunun sadece âyetle alakalı olan kısmını herhangi bir değerlendirme yapmadan kısaca zikretmekle yetinmekteyiz. Bu başlık altında ele almaya çalıştığımız üzere âyetlerde “hakka şahitlik edenler” ifadeleri ise, genel olarak, Allah'ın varlığına, O'ndan başka ilah olmadığına, tevhide şuurlu bir şekilde inanıp, iman edip, şehadette bulunan kimseler anlamlarını ifade etmektedirler.

1. 2. 12. Denetleyen Kimse

Denetlemek; bir işin, bir şeyin doğru düzgün olup olmadığını incelemek, murâkabe etmek, teftiş etmek, kontrol etmek gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de birkaç yerde³²⁵ şahid/şüheda lafzı için *denetleyen, gözeten, koruyup kollayan, bozulmasına mâni olan* anlamlarının verildiğini görmekteyiz. Mâide Sûresinde Yâhûdilerle ilgili olarak âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

“İçinde yol gösterici ve aydınlatıcı hükümler bulunan Tevrat'ı da biz indirdik. Allah'a teslim olmuş Peygamberler, Yahûdilere onunla hükmederdi.

³²²Şimşek, *a.g.e.*, IV, s. 490.

³²³Mevdûdî, *a.g.e.*, V, s. 273.

³²⁴Şimşek, *a.g.e.*, IV, s. 490.

³²⁵Mâide, 5/44; Mâide, 5/117.

(Kendilerini Rablerine adanmış halk rehberleri olan) Rabbânîlerle, (ilim ve din önderleri olan) bilginler de aynı yolda yürüdüler. Çünkü Allah'ın Kitabı onlara emanet edilmişti ve Kitap'tan onlar sorumluydular. O halde (Ey Kitap ehli! Siz de onlar gibi olun ve) insanlardan değil de yalnız benden korkun ve âyetlerimi az bir pahaya satmayın! Çünkü Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kafirlerin ta kendileridir!”³²⁶

“... و كانوا عليه شهداء ...” “...Çünkü onlar şahidler idiler...” ifadesi, “Allah'ın kitabı onlara emanet edilmişti, ondan sorumluydular, Kitab'ı korumakla görevliydi” şeklinde izah edilmiştir. Görüldüğü gibi âyetteki şüheda lafzı için kelimenin ilk akla gelen hazır bulunan, gören, bilen gibi anlamlarından ziyade “sorumlu olan, gözetmekle, koruyup kollamakla, kontrol etmekle görevli olan, denetçi, denetleyen”³²⁷ gibi farklı mânalar verilmiştir.

Âyetlerdeki açıklamalardan, Tevrat'ın, Allah tarafından insanlar için gönderilmiş bir ışık ve kılavuz olduğu, Hz. Mûsa'dan itibaren Hz. Peygamber (s.a.v) zamanına kadar gelmiş geçmiş peygamberlerin Yahûdilerin davaları hakkında Tevrat ile hüküm verdiği ve onun şeriatıyla amel ettiği anlaşılmaktadır. Tevrat ile hükmedenler yalnızca peygamberler değildir. Onların varisleri olan takva sahibi rabbânîler ve ahbâr (din bilginleri) de onunla hükmederler. Çünkü peygamberler ve bu din âlimleri Allah'ın kitabını değiştirilmek ve tahrif edilmekten korumakla görevlendirilmiş, yine hükümlerinin uygulanmasını gözetip kollamakla, şahid yani gözetleyici olmakla görevlendirilmişlerdir.³²⁸

Allah'ın kitabı olan Tevrat'ı korumak, gözetip kollamak, denetlemek ise onun bozulmasını, değiştirilmesinin, yanlış anlaşılmasını, kuralsız tevil edilmesini önlemekle; anlamını bilmek, hükmünü öğrenmek, uygulamak ve onu başkalarına öğretmekle olur. Bunu yapmak bazı sıkıntıları beraberinde getireceği için Allah Teâlâ, “İnsanlardan korkmayın, Benden korkun!” buyurarak kendi emrini uygulamaya

³²⁶Mâide, 5/44; Işıcık, a.g.e., s. 81.

³²⁷Râzî, a.g.e., XII, s.5; Beydâvî, a.g.e., II, s. 47; Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, XIX, s. 240.

³²⁸Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, XIX, s. 240; Karaman vd., a.g.e., II, ss. 278-279.

teşvik etmiş, aksine davrananlar için elem verici bir azap olduğunu bildirmiştir.³²⁹

Şahid olma durumuna gözcü, denetleyici olma mânasının verildiği bir diğer husus da Hz. İsa ile ilgilidir. Kıyamet günü Allah Teâlâ İsa (a.s.)'ya “beni ve annemi ilah edinin” diye insanlara sen mi dedin? diye sorduğunda İsa (a.s.) “hakkım olmayan bir şeyi ben nasıl söylerim” demiştir³³⁰. Daha sonra da “*Ben onlara: 'Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet ediniz!' diyerek; ancak senin bana emrettiklerini söyledim ve aralarında kaldığım sürece onları denetledim. Sen beni aralarından çekip aldıktan sonra ise onların gözetleyicisi ancak sendin. Her şeye hakkıyla şahid olan Sensin.*”³³¹ demiştir. “... كُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا...” ifadesi için “ben onları denetleyendim, gözetleyendim” anlamları verilmiştir.³³²

Hz. İsa, ancak kendisini ve annesini ilah edinen o kimselerin arasındayken onlara şahid, gözetleyici, üzerlerinde denetleyici olduğunu, aralarından alındıktan sonra ise durumlarına yalnız Allah Teâlâ'nın denetleyici olabileceğini söylemiştir. Yani Hz. İsa, o kimselerin arasındayken bu tür durumlara karşı onlara gözcü olmuş, onları denetleyip kontrol etmiş ve onları bu tür şeylerden men etmiştir.³³³ O aralarından ayrıldıktan sonra ise onları gözetleyen ve her şeye şahid olanın yalnız Allah olduğunu ifade etmiştir.

Denetlemek, koruyup kollamak, gözetmek de ancak durumu görmek, bilmek, bilgi sahibi olmakla mümkündür. Bu nedenle burada zikrettiğimiz şüheda ve şahid lafızlarına “denetleyen kimse” mânasının verilmesi kelimenin aslından uzak düşmemekte bilakis kök mânasıyla bizzat alâkadar görünmektedir.

1. 2. 13. Peygamber

Allah Teâlâ her devirde insanoğluna hidayeti, doğru yolu göstermek üzere peygamberler göndermiştir. Toplumlara, insanları imtihan etmek, onları sorumlu tutmak için öncelikle peygamberler gönderilmiş ve bu peygamberler, her dönemde,

³²⁹Karaman vd., *a.g.e.*, II, s. 279.

³³⁰Mâide, 5/116.

³³¹Mâide, 5/117.

³³²Beydâvî, *a.g.e.*, II, s. 105; Işıcık, *Kur'an Meâli*, s. 90.

³³³Beydâvî, *a.g.e.*, II, s. 105.

tek olan Allah'a davet etmişler, tebliğ, uyarma, müjdeleme, yol gösterme vazifelerini hakkıyla îfa etmişlerdir. Tüm bunlarla muhatap olan insanların bir kısmı iman ederken bir kısmı ise inkar etmiştir.

Kıyamet günü gelip insanlar hesaba çekildikleri zaman ise, Allah'ın adaleti gereği tanıklar da çağırılacaktır. Peygamberlerle ve vahiyle muhatap olan tüm bu insanların kendi elleri, ayakları, tüm organları³³⁴, hatta amellerin işlendiği mekanlar bile şahitlik yapacaklardır. Allah Teâlâ geçmişi ve geleceği bilen o kuşatıcı bilgisine ve o gün kimsenin yaptıklarını inkar edecek gücü olmamasına rağmen insanları hesaba çekerken şahidlerin şahitliklerine de başvuracaktır.³³⁵ Böylece Allah kullarına karşı zerre miktarı haksızlık etmeyeceğini göstermektedir. Kendilerine hak din ve peygamber gönderilen her ümmetin şahidi de peygamberleri olacaktır.³³⁶

Nisâ Sûresi 41. âyet ve diğer âyetlerde³³⁷ peygamberlerin ümmetleri konusunda, kıyamet günündeki, şahitliklerinden söz edilmektedir:

”فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا”

“Her ümmetten bir şahid getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahid yaptığımız zaman bakalım onların hali nice olacak!”³³⁸

Âyet-i kerîmenin hemen öncesinde Allah, kimseye zerre miktarı zulm etmeyeceğini³³⁹ zikretmiş, ardından da kıyamet gününde her ümmetten bir şahid getirileceğine, Hz. Muhammed'in de kendi ümmetine³⁴⁰ şahid kılınacağı o günde, o nankörlük eden kimselerin³⁴¹ hallerinin nasıl olacağına dair uyarıda bulunmuştur.

Zikredilen bu âyetlerin her birinde “her ümmet için bir şahid getirildiğinde/çıkarıldığında”³⁴² ifadelerindeki şahid lafzı, müfessirler tarafından,

³³⁴Fussilet, 41/20.

³³⁵Şimşek, a.g.e., I, ss. 508-509.

³³⁶Taberî, a.g.e., V, ss. 92-93; Elmalılı, a.g.e., II, ss. 627-628; Karaman vd., a.g.e., II, s. 68; Şimşek, a.g.e., ss. 508-509.

³³⁷Nahl, 16/84-89; Kasas, 28/75.

³³⁸Nisâ, 4/41.

³³⁹Nisâ, 4/40.

³⁴⁰Taberî, a.g.e., V, ss. 92-93; Mevdûdî, a.g.e., I, s. 321.

³⁴¹Nisâ, 4/37-39.

³⁴²Nisâ, 4/41; Nahl, 16/84-89; Kasas, 28/75.

“her ümmetin peygamberi” şeklinde izah edilmiştir. Zira Allah Teâlâ A'raf Sûresi 6 ve 7. âyetlerde şöyle buyurmaktadır: “*Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız, peygamberlere de elbet soracağız. Andolsun onlara (yaptıklarını) tam bir bilgi ile anlatacağız.*” Burada Allah, kendilerine peygamber gönderilen kavimlerden hesap soracağını, peygamberlerden de gönderildikleri halklar hakkında çağrıya uyup uymadıklarını soracağını belirtmektedir. Dolayısıyla âyetlerde zikredilen “her ümmet için bir şahid” ifadeleri o ümmetlere gönderilmiş olan elçiler, peygamberlerdir.³⁴³

Her ümmetin peygamberi, hesap gününde, tüm insanlar Allah'ın huzurunda iken, Allah'ın mesajını kavmine ulaştırdığına, onlara doğruyu eğriyi gösterdiğine, doğru hayat tarzını kendi hayatlarında uygulayıp onlara öğrettiklerine, onları imana davet ettiklerine, tebliği eksiksiz yerine getirdiklerine dair şahadet edecektir.³⁴⁴

Her peygamber ümmetine şahitlik yaparken bir de kendisine kimlerin inandığını, kimlerin inanmadığını söyleyecektir. Ancak böyle bir şahitlik gözle görmeyi, müşahede etmeyi gerektirdiğinden, peygamberler, yaşadıkları dönemlerde muhatap oldukları kimseler hakkında böyle bir şahitlikte bulunacaklardır. Böyle bir şahitliğin peygamberlerin bizzat hazır buldukları, aralarında var oldukları kimseler için yapılabileceğini Allah Teâlâ ve Hz. İsa arasında geçen şu diyalogdan anlayabiliyoruz: “Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: 'Ey Meryem oğlu İsa, sen mi insanlara Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin dedin?'...” diye sorduğunda İsa (a.s) şu cevabı verecektir: “Ben onlara sadece bana emrettiğin şeyi söyledim. Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin (dedim). Aralarında bulunduğum sürece onlara şahid idim. Beni içlerinden aldığı anda artık üzerlerine gözetleyici yalnız Sen oldun...”³⁴⁵ Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, peygamberlerin bu anlamdaki şahadetleri yaşadıkları dönemle sınırlıdır. Zira Hz. İsa kendisinden sonra Hıristiyanların kendisi ve annesini ilah edindiklerine dair şahitlik yapmamaktadır; çünkü bu durumu bizzat müşahede etmemiştir. Bu durumda peygamberlerin

³⁴³Taberî, *a.g.e.*, V, ss. 92-93; Kutub, *a.g.e.*, III, ss. 232-233; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 345; Ateş, *a.g.e.*, II, s. 285.

³⁴⁴Taberî, *a.g.e.*, XIV, ss. 147-148; Kurtubî, *a.g.e.*, X, s. 164; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 321; Esed, *a.g.e.*, s. 547; Şimşek, *a.g.e.*, IV, s. 75.

³⁴⁵Mâide, 5/116-117.

ümmeplerinin kendilerinden sonra gelen kısmına dair yapacakları şehadet dini tahrif edenler, dinde bid'at çıkaranlar hakkında olacaktır. Şöyle ki, peygamberlere o tahrif ve bid'atleri kendilerinin tebliğ edip etmedikleri sorulacak, onların tebliğ ettikleriyle ümmetin uygulamaları, yaptıkları karşılaştırılacak ve onlar da bu yanlış uygulamaları kendilerinin tebliğ etmediklerini, aldıkları vahyi olduğu gibi aktardıklarını söyleyerek tanıklıkta bulunacaklardır.³⁴⁶

Zikrettiğimiz âyetlerde geçen bir diğer ifade de “...seni de onların üzerine bir şahid olarak getireceğimiz zaman...”³⁴⁷ ifadesidir. Burada “sen” diye bahsedilenin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu müfessirler söylemişlerdir.³⁴⁸ “Seni de onların üzerine” denilerek kimler hakkında Hz. Muhammed'in şahitlik yapacağı konusunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre Peygamber (s.a.v) kendi ümmetine yukarıda bahsettiğimiz şekillerde şahitlik edecek³⁴⁹, diğer bir görüşe göre ise de hem kendi ümmeti hem de diğer peygamberler ve ümmetlerine şahitlik edecektir.³⁵⁰

Şimdiye kadar konuyla ilgili izah etmeye çalıştıklarımıza göre Zikrettiğimiz bu iki görüşten ilki, yani Hz. Muhammed'in kendi ümmetine şehadet edeceği görüşü daha uygun görünmektedir. Zira Mâide 117. âyette de zikredildiği gibi, şahitlik gözle görmekle, hazır bulunmakla alakalı bir durumdur. Hz. Peygamber de kendisinden önce gelmiş geçmiş ümmetleri ve peygamberleri görmediği, aralarında bulunmadığı için onlara tanıklık etmesi âyete uygun görünmemektedir. Peygamberimiz (s.a.v)'in şahid oluşu ümmeti içindir. Aralarında bulunduğu dönemde yaşayanlara şehadeti, onların vahye, risaletine verdikleri cevap; iman edip etmemeleri; kendisinin vahyi olduğu şekliyle aktardığına dairken; kendinden sonra yaşayan ümmetinin insanları için şehadeti de onların inanç ve uygulamalarının, dini tahriflerinin, dinde ortaya çıkardıkları bid'atlerin kendi tebliği ile uyuşup uyuşmaması hakkındadır. Zira o son Peygamberdir ve getirmiş olduğu Kur'an kıyamete kadar geçerliliğini yitirmeyecektir.

³⁴⁶Ateş, *a.g.e.*, II, s. 285; Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 508-509.

³⁴⁷Nisâ, 4/41; Nahl, 16/89.

³⁴⁸Taberî, *a.g.e.*, XIV, ss. 152-153; Kurtubî, *a.g.e.*, X, s. 164; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 321; Şimşek, *a.g.e.*, III, ss. 172-173.

³⁴⁹Taberî, *a.g.e.*, XIV, ss. 152-153; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 321; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 345; Şimşek, *a.g.e.*, III, ss. 172-173.

³⁵⁰Taberî, *a.g.e.*, V, ss. 92-93; Elmalılı, *a.g.e.*, II, s. 628; Karaman vd., *a.g.e.*, II, s. 68.

1. 2. 14. Tanıklık

Sosyal bir varlık olan insan, dünya hayatında, yaşamını sürdürürken diğer insanlarla her zaman münasebet halindedir. Diğer insanlarla olan bu münasebetleri sırasında zaman zaman hukuku ilgilendiren sorunlar çıkmakta ve insanlar bu sorunları çözecek, davaları sonuca bağlayacak bir mahkemeye, şahidlere ve şahitliğe ihtiyaç duyabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de bu durumlara, insanlar arasında şahitliği gerektirecek konulara değinilmiş ve böylesi durumlarda şahid ve şahitliğin nasıl olması gerektiğine dair birtakım bilgiler verilmiştir.

Daha önce, “fikhî anlam” başlığı altında ele aldığımız üzere hukûkî mânada şahadet için “*Bir kimsenin, bir şahısta olan hakkını ispat etmek için şahadet lafzıyla, hakimin ve karşı tarafın huzurunda vukû bulan doğru ihbârı/haber vermesidir.*” şeklinde bir tanım yapılabilir. Böyle bir ihbarda bulunana “*şahid*”, lehinde şahadette bulunulana “*meşhûdun leh*”, aleyhine şahitlik edilen kişiye “*meşhûdun aleyh*”, şahadet edilen hususa da “*meşhûdun bih*” denir.³⁵¹ Yine, “*Kişinin, mahkemede, herhangi bir olay veya bir konu hakkında bildiği, gördüğü ve muttali olduğu şeyleri birinin lehine, diğerinin aleyhine olarak söylemesi, anlatması, haber vermesidir.*”³⁵² şeklinde bir tanım yapılması da mümkündür. Şahadetin hukûkî anlam ifade ettiği âyetlerde Allah Teâlâ, belli durumlarda ve genel olarak şahitliğin nasıl olması gerektiğine dair bilgiler vermektedir. Bu mânadaki şahitlikle ilgili konular Kur'an-ı Kerim'de borçlar³⁵³, zina³⁵⁴, boşanma³⁵⁵, vasiyet³⁵⁶ adaletle şahitlik³⁵⁷ gibi hususlarla birlikte zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de şahitliği doğru düzgün yerine getimenin, mü'minlerin sahip olduğu niteliklerden biri olduğu yani mü'min olmanın bir gereği olduğu belirtilmiştir. Nitekim namaz kılanların yani iman etmiş kimselerin özelliklerinden bahsedilen Meâric Sûresinde, 33. âyette şöyle buyrulmaktadır:

³⁵¹Bilmen, *Hukûkî İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, VIII, s. 118; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 522.

³⁵²Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 615.

³⁵³Bakara, 2/282-283.

³⁵⁴Nisâ, 4/15; Nûr, 24/2-4.

³⁵⁵Talak, 65/2.

³⁵⁶Mâide, 5/106-108.

³⁵⁷Nisâ, 4/135; Mâide, 5/8; Meâric, 70/33.

“و الذين هم بشهاداتهم قائمون”

“Onlar, şahitliklerini dosdoğru (tam) yapan kimselerdir.”

Görüldüğü gibi, âyet-i kerîmede, şahitliği tam yapmak, mü'minlerin bir niteliği olarak zikredilmektedir. Şahitliği tam olarak yerine getirmek ise âyetlerde Allah Teâlâ'nın bildirdiği sınırları, kuralları gözeterek şahitlik etmekle olur.³⁵⁸ Şهادeti yerine getirirken dikkat edilecek hususların belki de en önemlisi, durum ne olursa olsun, kimin için olursa olsun şahitliğin Allah için ve adaletle yerine getirilmesidir. Bununla ilgili âyetlerde şöyle buyrulmaktadır: “*Ey iman edenler! Kendinizin veya anne-babanızın ve yakınlarınızın aleyhine de olsa, (yeryüzünde) Allah'ın şahidleri olarak adaleti titizlikle ayakta tutunuz. (Koruyup gözetmek istediğiniz) Kişi, zengin olsun, fakir olsun, hevânıza / istek ve arzularınıza uyup adaletten ayrılmayınız. Eğer dilinizi eğip büker (hakikati çarpıtır) veya (şahitlik yapmaktan tümden) kaçınırsanız, bilesiniz ki Allah ne yaparsanız haberdardır.*”³⁵⁹; “*Ey iman edenler! Allah'ın (yeryüzündeki) şahidleri olarak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. Herhangi bir topluluğa olan öfkeniz-hinciniz, sizi onlara karşı adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletten ayrılmayın; çünkü bu, Allah'a karşı sorumluluk duygusunun / O'nun emir ve yasaklarına titizlikle uymanın (takvanın) ta kendisidir...*”³⁶⁰

Bu âyetler göstermektedir ki, tanıklık yapılacak durum ister kendimiz, anne-baba ve yakınlarımız için olsun, isterse düşmanlarımız için olsun adaletten ayrılmadan, yalnızca Allah rızasını gözeterek, sevgi ve iltimas yerine yahut düşmanlık ve kin yerine hakkaniyeti gözeterek şahitliği yerine getirmek gerekir.³⁶¹ Yani Allah Teâlâ iman edenler için demiştir ki: “Yakınlarınızın veya düşmanın hakkında Allah için şahidler olarak, adaletle şahitliği yerine getirmek sizin ahlakınızdan ve sıfatlarınızdan olsun. Hükümlerinizde ve fiillerinizde zulmetmeyin. Size olan düşmanlıklarından dolayı düşmanlarınız hususunda size belirlenen sınırı

³⁵⁸ Kutub, *a.g.e.*, XV, s. 241.

³⁵⁹ Nisâ, 4/135.

³⁶⁰ Mâide, 5/8.

³⁶¹ Elmalılı, *a.g.e.*, III, ss. 194-195.

aşmayın ve bu hususta emrimle muamele edin.”³⁶²

İslam toplumunun temel özelliklerinden biri adalet toplumu olmasıdır. Bunun için de Allah'ın rızasını her türlü menfaatten üstün tutulmalıdır. Şahsî menfaatleri ön planda tutarak adaleti ayakta tutması ise mümkün değildir. Bu nedenle mü'minler, kendi aleyhlerine, anne babalarının, yakınlarının aleyhine dahi olsa, yahut tanıklık yapacakları kimseler zengin veya fakir olsun, müslüman olsun ya da olmasın, isterse arada bir düşmanlık, öfke bulunsun asla doğruluktan, adaletten ayrılmamalıdır.

363

Allah Teâlâ, mü'minlerden, ödeme günü belli olan borçları adil bir kimseye yazdırmalarını, bu yazma işine de iki erkeğin, şayet iki erkek yoksa bir erkek ve iki kadının şahid tutulmasını emretmiştir.³⁶⁴ Fakihler burada özel olarak kadının şahitliği adı altında iki erkek yerine bir erkek ve iki kadının şahid getirilmesi hususunu ele almışlardır. Âyetin devamında bir erkek yerine iki kadının şahid tutulmasının nedeni olarak “iki kadından biri şaşırıp yanılırsa diğeri ona hatırlatsın” şeklinde unutkanlık olarak zikredilmiştir. Bu hususta pek çok tartışma meydana gelmişse de bu konuyu burada geniş bir şekilde ele almamız mümkün değildir. Ancak bir erkeğe karşın iki kadının şahitlik etmesinin istenmesinin onların faziletleri veya inançlarıyla bir ilgisi yoktur. Âyette de belirtildiği gibi meydana gelmesi muhtemel olan hata unutmaktır. Unutmanın da farklı sebepleri vardır. Örneğin bir kimse bir konuya yeterince ilgi duymuyorsa onu daha çabuk unuttur. Âyet de ticari bir konudan söz etmektedir. Kadınların ilgisi de bu konuda erkeğe nispetle daha azdır. Dolayısıyla ticari bir konuda erkeğe nazaran kadının daha çabuk unutulması muhtemeldir.³⁶⁵ Öyleyse âyette zikredilen durumun nedeninin bu olması mümkündür. Ancak söylediğimiz gibi bu konu burada tam mânasıyla ele alınamayacak kadar geniştir. Bu nedenle biz meseleye, bu konu dahilinde bu kadar değinmekle yetineceğiz.

Şehadetle ilgili önemli bir husus da şahitliğin yalnız Allah rızası için yapılmasıdır. Nitekim boşanmada şahid tutulmasını ifade eden Talak 2. âyette Allah,

³⁶²Taberî, *a.g.e.*, VI, s. 141.

³⁶³Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, XIX, s. 241; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 580.

³⁶⁴Bakara, 2/282.

³⁶⁵Kutub, *a.g.e.*, II, s. 148; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 301.

şahitlik edenlerden adil olmalarını ve şahitliği Allah için yapmalarını istemektedir.

Şahitlik, insan hakkının zâyî olmaması için yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Bu nedenle şahidlerin şahitlik için çağırıldıklarında bundan kaçınmamaları ve de şahitlik yaparlarken dillerini eğip bükmeleri istenmiştir.³⁶⁶ Adaletin hakim kılınması için şahitliğin yerli yerince îfa edilmesi gerekmektedir ve şahidler çağırıldıklarında bu görevi yerine getirmekten kaçınmamalıdır. Zira şahitlik bir hak değil, görevdir. Dilini eğip bükmek ise şahidin, şahitlik edeceği mevzuu, dili ile bir kimsenin lehine veya aleyhine olacak şekilde tahrif etmesi şeklinde olabilir.³⁶⁷ Ancak, haklarında şهادet edilecek kimselerin fakir yahut zengin olması, akraba, yakın veya düşman olması hakikat üzerinde herhangi bir oynama yapılmasına mahal vermemelidir. Zira Allah tüm hakikatleri görüp bilmektedir.³⁶⁸

Şahidin şahitlikten kaçınmaması, görevini hakkı ile yerine getirebilmesi için kendisine bir zarar gelmeyeceğinden emin olması gerekir. Bu nedenle Allah Teâlâ, borçlarla ilgili olan âyet-i kerîmelerde yazıcıya ve şahide zarar verilmemesini emretmiştir.³⁶⁹ Böylece şahitlik edecek kimse zarara uğratılmayacağından emin olur ve dürüst bir biçimde tanıklık eder. Şahide zarar verilmemesi ise iki anlama gelebilir. Hiç kimse kâtip veya şahid olmaya zorlanamaz ya da bir tarafın aleyhine doğru haber verdiği için şahide baskı uygulanamaz.³⁷⁰

Şahid olacak kimseye verilen görevlerden biri de şahitliği gizlememesidir.³⁷¹ Şahitliği gizlemek ise kişinin elindeki delilleri gizlemesi, ortadan kaldırması yahut delilleri ortaya koyduğu halde onlardaki gerçekleri söylememesi şeklinde gerçekleşebilir.³⁷² Bildiği gerçeği gizlemek, söylememek ise kişiyi günahkar kılar.³⁷³ Bu nedenle hem hakkın yerini bulması hem de günahattan uzak durmak için şahitliğin her anlamda adil ve dürüst bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir.

³⁶⁶Bakara, 2/282; Nisâ, 4/135.

³⁶⁷Taberî, *a.g.e.*, V, ss. 320-325.

³⁶⁸Kutub, *a.g.e.*, III, ss. 490-493.

³⁶⁹Bakara, 2/282.

³⁷⁰Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 197.

³⁷¹Bakara, 2/283.

³⁷²Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 197.

³⁷³Bakara, 2/283.

Hukûkî mânada şahitlikle ilgili bir husus da duruma göre, şahitlik etmesi istenen kişilerin sayılarıdır. Zira âyetlerde bazı özel durumlar meydana geldiğinde olaya tanıklık yapabilecek birden fazla şahidin olması istenmektedir. Örneğin borçlar ile ilgili bilgi veren âyet-i kerîmede³⁷⁴ iki erkek şahid tutulması eğer bu mümkün olmazsa bir erkek iki kadın şahidin bulunması istenmiştir. Yine vasiyet sırasında ve boşanma hususunda adil iki şahid³⁷⁵ bulundurulması gerektiği zikredilmiştir. Çirkin fiil (zina) işleyen kadınlar ve kendisine zina suçu isnad edilen kadınlar hakkında ise Allah Teâlâ dört şahid getirlmesini emretmiştir.³⁷⁶ Bu şahidlerin müslüman ve adil olmaları gerekmektedir. Bunlar hassas konulardır bu nedenle de gayri müslimlerin müslümanlar hakkındaki şahitlikleri geçerli kabul edilmemektedir.³⁷⁷

Görüldüğü gibi şehadet kavramı hukûkî anlamı ile de Kur'an-ı Kerim'de önemli bir yere sahiptir. Konuyla ilgili detaylara da yer verilmiştir. Ancak konu Kur'an-ı Kerim'de yer almakla birlikte esas olarak İslam Hukukunun inceleme alanına girmektedir. Bu nedenle biz konumuz gereğince meseleye bu kadar değinmekle yetinmekteyiz.

1. 2. 15. Örnek

Bakara 143. âyette şöyle buyrulmaktadır:

“و كَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا...”

“Böylece biz sizi, aşırılıklardan uzak/orta yolda/adil/denge unsuru bir toplum/ümme kıldık ki insanlar üzerinde şahidler olasınız; Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun...”

Bir önceki âyetle beraber kible değişikliğinden bahseden bu âyet-i kerîme “böylece” (و كَذَلِكَ) denilerek başlamaktadır. Yüce Allah böyle buyurarak, önceki âyette “Allah dilediğini doğru yola iletir.”³⁷⁸ sözünden anlaşılan mânayı açıklığa

³⁷⁴Bakara, 2/283.

³⁷⁵Mâide, 5/106; Talak, 65/2.

³⁷⁶Nisâ, 4/15; Nûr, 24/4-13.

³⁷⁷Kutub, a.g.e., III, s. 110.

³⁷⁸Bakara, 2/142.

kavuşturmaktadır. Yani sizi vasat, orta yolda bulunan bir ümmet kıldık. Vasat Arapçada, en hayırlı, en iyi, adil, seçkin, orta yolda olan, itidalli olma vasıflarını üzerinde bulunduran anlamlarına gelmektedir ve ifrat ve tefridin aksine istenilen, övülen bir durumdur.³⁷⁹ Aynı şekilde, vasat ümmet “İfrat ve tefritlerden korunarak inancında, ahlakında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde kalmayı başaran, dengeli, sağduyulu, ölçülü, insafı ve uyumlu bir nesil, toplum” anlamına gelir. Burada vasat kelimesi “hem maddî ve bedensel tutkulara kapılmaktan, zevk ve sefahete dalmaktan hem de bedensel, dünyevî ihtiyaçları büsbütün reddederek bir tür ruhbanlık hayatına kendini kaptırmaktan korunan” şeklinde de açıklanmıştır.³⁸⁰ Müslümanlar kendilerinin böyle vasat bir ümmet olmalarını sağlayan tüm bu üstün meziyetlere ise hidayete tâbi olarak ulaşımlardır.³⁸¹ Aynı zamanda Allah Teâlâ, İslam ümmetine bu seçkin niteliklerinden ötürü, bütün insanlara şahid olma yetkisi ve özelliği vermiştir.³⁸²

“... ki insanlar üzerine şahidler olasınız; Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun...” ifadesinin dünyaya yönelik mi ahirete yönelik mi olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.³⁸³ Bazı âlimler tarafından tek yönlü olarak, daha önce de “peygamber” başlığı altında zikrettiğimiz gibi, kıyamet zamanında mahşerde peygamberin dünyadayken ümmetine tebliğde, irşadda bulunduğu, ümmetinin amellerine dair olan tanıklığı, şehadeti şeklinde açıklanmıştır.³⁸⁴

Bazı âlimler ise bu âyet-i kerîmede ümmet ve Peygamber (s.a.v) için zikredilen şahitliğin yalnızca ahiretteki şehadet olmadığını, “vasat ümmet” ve “en hayırlı ümmet”³⁸⁵ nitelemeleriyle bağlantılı olarak buradaki şahid kılınmanın bu

³⁷⁹Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 219; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 6; Kurtubî, *a.g.e.*, II, ss. 153-154; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 5. Bsk., yy., 1974, II, s. 6; Muhammed İzzet Derzeze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, 2. Bsk., Dâr el-Ğarb el-İslâmî, Beyrut, 2000, VI, s. 79; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 4; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107.

³⁸⁰Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, ss. 4-5; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 229.

³⁸¹Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107.

³⁸²Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 130.

³⁸³Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 174.

³⁸⁴Taberî, *a.g.e.*, II, ss. 8-10; Kurtubî, *a.g.e.*, II, s. 156; Bilmen, *a.g.e.*, I, s. 137; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, ss. 119-120.

³⁸⁵Âl-i İmran, 3/ 110.

dünyaya yönelik olduğunu söylemektedirler.³⁸⁶ Buna göre bu dünyada şahid kılınan ümmet ve Peygamber (s.a.v)'in şahitliği *örnek olmak* şeklindedir.³⁸⁷

Şahid temel mânada, davacı ile davalı arasında, ortada, tarafsız, adil ve yalnızca gerçeği söyleyen, sözü dinlenir ve sözüne itibar edilir bir kimse demektir. Bundan dolayı da gerek hareket ve davranışları bakımından, gerekse diğer halleri bakımından örnek alınan kimselere de şahid denilir. Nitekim İslâmî literatürde şahid “örnek” ve “delil” anlamlarını ifade edecek şekilde de kullanılır. Bu durum dikkate alınarak bu lafzı, “örnek ümmet veya gerçek insanlığın nasıl olması gerektiğine dair delil değeri taşıyan toplum” şeklinde anlamak mümkündür.³⁸⁸ Şehid ve şüheda lafızlarını bu şekilde anladığımız zaman ise âyetteki zikrettiğimiz ifade bu dünya hayatına yönelik bir mâna kazanmaktadır.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız anlama göre, tasavvurda ve îtikadda, düşünce ve şuurda, intizam ve insicamda vasat, îtidalli, gerçekçi, mâkul davranan, insanlığın merkezinde bulunan, dengeli, adaletli bir topluluk olan Muhammed Ümmeti, bu ölçülere göre oluşmuş görüş ve inançlarıyla, ilim ve irfanıyla, fitratı bozulmamış her insanın kolaylıkla takip edebileceği sadelikteki güzel ahlak ve yaşayışlarıyla bütün insanlara örnek bir nesil, tüm bu güzel nitelikleriyle üstün insanlığın ne olduğunu gösteren, kanıtlayan bir delil kılınmıştır.³⁸⁹

Zikrettiğimiz bu özellikleriyle İslam Ümmeti, dünyada iken diğer insanlara İslam dinini tebliğ ederek insanları iyiliğe çağırıp kötülükten men etmekle, insanları irşad edip hidayete yönlendirmekle, insanlar arasında adaleti ve hakkı tesis etmekle, başka milletleri takip ve taklit etmeyip bizzat kendileri onlara önder olmakla vazifelendirilmiştir. Aynı zamanda tüm bu özellikleriyle onlar, iyi toplumlar için lehte,

³⁸⁶Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 514-515; Kutub, *a.g.e.*, I, s. 273; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107; Derveze, *a.g.e.*, VI, s. 79; ; Ateş, *Tefsir*, I, s. 252; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175.

³⁸⁷Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 515; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 5; Merâğî, *a.g.e.*, II, s. 7; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107; Esed, *a.g.e.*, ss. 39-40; Ateş, *a.g.e.*, I, s. 252; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175; Şeriatî, *a.g.e.*, s. 101.

³⁸⁸Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 514-515; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230.

³⁸⁹Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 515; Kutub, *a.g.e.*, I, ss. 274-275; Esed, *a.g.e.*, ss. 39-40; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230.

kötü toplumlar için ise aleyhte bir delil ve şahid olacaklardır.³⁹⁰

Genelde bütün insanlar için özelde de müslümanlar için hem dînî hem dünyevî hususlarda doğru, adaletli, en üstün örnek, ölçü ve önder olan Hz. Muhammed (s.a.v) olduğu için âyetin devamında da Hz. Peygamber'in müslümanlar için şahid olduğu belirtilmiştir. Peygamberin örnek olması Ahzab 21. âyette şu şekilde belirtilmiştir: “*Gerçekten de Allah Rasûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır.*” Bu âyetin de çok açık bir şekilde ifade ettiği gibi İslam Ümmeti için en iyinin, en güzelin ölçüsü ve örneğidir.³⁹¹

Görülmektedir ki Peygamber (s.a.v)'in şahid, örnek olduğu İslam ümmetinin, diğer insanların önünde hakkın, doğrunun ve adaletin yaşayan şahidleri olmaları ve bunların anlamını tüm dünyaya gereği gibi göstermeleri hepsinden önce de İslam dinini, kendilerine örneklik eden Rasûlün yolunu izleyerek, tebliğ etmeleri vasat ümmet ve şahid kılınmalarının bir gereğidir.³⁹²

Şehid ve şüheda lafızlarının benzer bir kullanımı da Hac Sûresi 78. âyette yer almaktadır:

“هو سَمَّيْكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَ فِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَ تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ”

“... O, sizi, daha öncesinde ve bunda (bu Kitapta), hakka teslim olanlar/müslümanlar diye isimlendirdi. Şunun için ki Peygamber sizin üzerinizde şahid; siz de insanlar üzerinde şahidler olasınız...”

“... O size müslüman adını verdi...” ifadesindeki “O” zamiri Allah'a râcîdir. Allah, önceki kitaplarda da Kur'an'da da kendisine samimiyetle iman edip teslim olanları “müslüman” diye isimlendirmiştir.³⁹³ Devamında ise Peygamber (s.a.v)'in müslümanlar üzerine müslümanların da diğer insanlar üzerine şahid kılındığı zikredilmiştir. Müfessirler, zikrettiğimiz diğer âyette olduğu gibi buradaki şahitiliğin

³⁹⁰Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 515; Kutub, *a.g.e.*, I, s. 273; Derveze, *a.g.e.*, VI, s. 79; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175.

³⁹¹Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 515-516; Merâğî, *a.g.e.*, II, ss. 6-7; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230; Şeriatî, *a.g.e.*, s. 101.

³⁹²Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107; Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İstanbul, 1990, s. 453.

³⁹³Şimşek, *a.g.e.*, III, ss. 433-434.

de ahiretle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Buna göre Peygamber (s.a.v) dini ilk muhataplarına iletmişine şahitlik edecek ve onlar da bu dini kime ulaştırmışlarsa buna şahitlik edeceklerdir. Ancak ahirette böyle bir şehadetin gerçekleşecek olması bu dünya hayatındaki şahitliğe engel değildir. Şahitlik kelimesinde “örnek olma” anlamı da mevcuttur. O halde Peygamber (s.a.v) dindarlığın, müslümanlığın, müslümanca yaşamının, nasıl olacağını sözleriyle, hal, hareket ve fiilleriyle, bizzat yaparak inananlara gösterip öğretmekle, peşinden gidilecek bir örnek olmakla yükümlüdür.³⁹⁴

Kendi uyacağı, rehber edineceği örnek bir Peygamberi olan İslam toplumu da Rasûlleri gibi, ona tâbi olarak, kendisinden sonra diğer insanlara hakkın örnek tutulacak şahidleri olmakla vazifelendirilmiştirler. Yani İslam toplumu öyle bir toplum olmalıdır ki insanlara her konuda ölçülü, adaletli olmalı orta yolu izlemeli, İslam dinini pratik hayatında uygulamalı, sözleri ve yaşantısıyla diğer insanlara örneklik etmelidir.³⁹⁵

Görüldüğü gibi bu âyet-i kerîmelerde şehadet kavramı “örnek olma, örneklik” anlamlarını kastederek kullanılmaktadır. Şehadet kavramının bu kullanımına ileriki başlıklarımız altında da değineceğimiz için burada bu kadar izah etmeyi uygun görüyoruz.

³⁹⁴Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 566; Kutub, *a.g.e.*, X, s. 286; Şimşek, *a.g.e.*, III, s. 434.

³⁹⁵Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 566; Ateş, *a.g.e.*, VI, s. 55; Karaman vd., *a.g.e.*, III, s. 760.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE ŞEHADETİ ZİKREDİLENLER VE SAĞLAM TOPLUM YAPISININ NİTELİKLERİ

2. 1. KUR'AN-I KERİM'DE ŞEHADETİ ZİKREDİLENLER

2. 1. 1. Allah Teâlâ'nın Şehadeti

2. 1. 1. 1. Allah'ın Zâtına Şehadeti

Şahitlik/şehadet; hakikati bilmek, vâkıf olmak, kesin bir bilgiye sahip olmak, bilgisinden hiçbir şeyi eksiltmeden bu bilgiyi başkalarına iletmek, açıklamak, beyan etmek veya birtakım delillerle gerçeği ispat etmek durumlarından hepsini içinde barındıran bir fiildir. Allah Teâlâ'nın zâtına şehadetinden maksat da O'nun tekliğine, birliğine, kendisinden başka hiçbir ilah, yaratıcı, mâbud olmadığına bizzat kendinin şahitlik etmesi, bildirmesidir.³⁹⁶ Allah'ın bu şekilde zâtına olan şehadeti Kur'an-ı Kerim'de bir âyette şu şekilde geçer:

”شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ“

“Allah, melekler ve ilim sahipleri, adaleti ölçü alarak şöyle tanıklık ettiler: 'O Allah ki kendisinden başka kulluk edilmeye layık hiçbir ilah yoktur.' Evet, gücü karşısında durulmayan ve her şeyi yerli yerince yapan, kulluğa layık tek İlah O'dur.”³⁹⁷

Âyette geçen “شهد” fiilinin ne ifade ettiği konusunda müfessirler birtakım görüşler belirtmişlerdir. Ebû Ubeyde'den gelen bir nakle göre buradaki mâna “Allah hüküm verdi, hakikati bildi ve açıkladı.” şeklindedir. Çünkü şahid, bilen ve bildiğini beyan eden kimsedir.³⁹⁸ Bazılarına göre de burada şahitlikten maksat, bilinen bir şeyi haber vermedir. Buna göre de Allah'ın şahitliği, kendi varlık ve birliğini haber

³⁹⁶Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 385; Taberî, *a.g.e.*, III, s. 209; Elmalılı, *a.g.e.*, II, s. 361; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 213; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 236; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 238.

³⁹⁷Âl-i İmran, 3/18.

³⁹⁸Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 385.

vermesidir.³⁹⁹ Bazıları ise Allah'ın şahitliğinin bir hakikati bildirmek, beyan edip açıklamak yahut da birtakım delillerle hakikati ispat etmek mânasında olduğunu söylemektedirler.⁴⁰⁰ Yine âlimler burada Allah'ın şahitlik etmesinin, İslâmın esası olan tevhîdin, Allah'ın tekliği ve birliği inancının Allah Teâlâ tarafından ilan edilmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁴⁰¹ Tüm bu söylenenlerden anlamaktayız ki Allah Teâlâ zikredilen âyet-i kerîmede kendisinden başka kulluk edilecek hiçbir ilah bulunmadığına yani İslâmın temeli olan tevhid inancına şahitlik etmektedir.

Allah, kendisinin, tüm ervrende mâbudluk sıfatına, otorite ve haklarına sahip tek İlah olduğuna şهادet etmektedir. Bu, O'nun şahitliğidir ve evrendeki tüm gerçekleri doğrudan bilen Allah'ın şahitliği dışında daha güvenilir bir şahitlik yoktur.⁴⁰² Allah'ın bizzat kendisine yapmış olduğu bu şهادetin mahiyeti konusunda ise birtakım görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşler genel olarak bir kaç esasta toplanmaktadır.

Bazılarına göre Allah Teâlâ, vahdâniyetini, âfakta ve enfüste tekvînî delilleri ortaya koymak suretiyle beyan etmiştir. Yani Allah, yoktan var ettiği, yarattığı ve kendisinden başka hiç kimsenin yoktan var etmeye gücünün yetemeyeceği; ancak bilinçli bir planlayıcı güç tarafından var edildiğini açıkça gösteren yaratılmışların hepsi ile birliğine, tekliğine, kemâlâtına delil göstermiştir.⁴⁰³ Buna göre varlıklar dünyası, Allah'ın evrene yerleştirmiş olduğu deliller Allah Teâlâ'nın şahidleri olarak görülmektedir.⁴⁰⁴

Zikredilen bir diğer görüşe göre Allah, kendi zâtına, kendi varlık ve birliğine, âyetler indirerek, vahiy yoluyla haber vermek ve doğrulamak suretiyle şahitlik etmiştir.⁴⁰⁵

³⁹⁹Taberî, a.g.e., III, s. 209.

⁴⁰⁰Reşid Rızâ, a.g.e., III, s. 255; Elmalılı, a.g.e., II, s. 361.

⁴⁰¹Muhammed et-Tâhîr İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâr et-Tûnusiyye, Tunus, 1984, III, s. 186.

⁴⁰²Mevdûdî, a.g.e., I, s. 213.

⁴⁰³Zeccâc, a.g.e., I, s. 385; Taberî, a.g.e., III, s. 209; Elmalılı, a.g.e., II, s. 361; Merâğî, a.g.e., III, s. 118; Bilmen, a.g.e., I, ss. 335-336; Esed, a.g.e., s. 91.

⁴⁰⁴Şimşek, a.g.e., I, s. 328; Ali Kaya, *Kur'an-ı Kerim'de Şهادet Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2002, s. 68.

⁴⁰⁵Taberî, a.g.e., III, s. 210; Elmalılı, a.g.e., II, s. 361; Merâğî, a.g.e., III, s. 118.

Son olarak, Allah Teâlâ'nın, insanın fitratına, akıl ve vicdanına, kemâl sıfatlarına sahip, her şeye gücü yeten, yalnız kendisine kulluk ve ibadet edilecek olan yüce bir mâbuda ve ruhun ebediyetine inanma duygusu ve ihtiyacını yerleştirerek zâtına şehadet etmiştir.⁴⁰⁶

Burada Allah'ın tanıklığı, bütün boyutlarıyla gerçekleşmektedir. Yapılan bu tanıklık, sınırsız bilgi ve kudret sahibi olan Yaraticının zâtına olan tanıklığıdır ve indirmiş olduğu vahiy ile, kainattaki tekvînî delilleri ile ve de akıl ve vicdanlara yerleştirmiş olduğu inanma duygusu, ihtiyacı ile olan şehadeti olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir.⁴⁰⁷

Allah'ın zâtına yapmış olduğu bu tanıklığın muhatapları ise insanların tamamıdır. O, bütün insanları tanıklık ettiği bu hususları yani tevhîdi kabul etmeye çağırmaktadır. Melekler ve ilim sahipleri de bu tanıklığa katılmaktadır. Zira güvenilirlikte Allah Teâlâ'dan sonra melekler ve ilim sahipleri gelmektedir. Melekler de tüm bu hakikati ikrar edip Peygamberlere bu şehadeti haber vermek suretiyle hakikati kabullenmeleri şeklinde gerçekleşir.⁴⁰⁸ İlim sahipleri de bu şehadeti, yani göklerde ve yerdeki tüm işlerde Allah'tan başka emir verebilecek hiç kimsenin olmadığı bilgisine vakıf olup tüm evrende sadece Allah'ın hakim ve düzenleyici olduğunu haber vermek suretiyle şahitliklerini yerine getirirler.⁴⁰⁹

Şahitlikte, bilgidен sonra aranan en önemli şart adalet sahibi olmaktır. Nitekim âyette “...adaleti ölçü alarak...” buyrulmuştur⁴¹⁰. Burada Allah Teâlâ ile birlikte gösterilen tanıklar bu yönden en üst düzeydedir. Melekler Allah'ın emirlerine harfîyen riayet eden varlıklardır. Yine tanık olarak gösterilen ilim sahipleri de kuşkusuz adaleti ayakta tutan kimseleri kapsamaktadır.⁴¹¹

⁴⁰⁶Suat Yıldırım, *Fâtiha ve En'am Sûrelerinin Tefsiri*, Işık Yay., İzmir, 1993, s. 88.

⁴⁰⁷Yıldırım, *a.g.e.*, s. 88. Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 328.

⁴⁰⁸Taberî, *a.g.e.*, II, s. 232; Merâğî, *a.g.e.*, III, s. 118; Bilmen, *a.g.e.*, I, s. 336; Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 328-329.

⁴⁰⁹Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 385; Merâğî, *a.g.e.*, III, s. 118; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 213.

⁴¹⁰Âl-i İmran, 3/18.

⁴¹¹Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 329.

2. 1. 1. 2. Allah Teâlâ'nın İndirmiş Olduğu Vahye Şehadeti

Hız. Peygamber (s.a.v)'e peygamberlik ve vahiy geldiğinde ona inananlar bulunmakla birlikte, onu yalanlayan, ona muhalefet eden kimseler çoğunlukta olmuştur. Ona inanmayıp, ona şahitlik de etmemişlerdir. Hatta kendisine indirilen Kur'an hakkında ileri geri konuşup, Kur'an'dan, onun Allah tarafından indirildiğinden şüphe etmişler ve bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de bu Kitab'ın bir benzerini getirmeleri noktasında kendilerine meydan okunmuştur.⁴¹²

Peygamber (s.a.v)'i ve ona inzâl edileni bir çok insan yalanlasa da Allah Teâlâ ona ve kendisine indirmiş olduğu Kitab'a bizzat şahitlik ettiğini âyetlerde açıkça zikretmiştir. Bu hususta şu âyetler önemlidir:

*“Fakat Allah, sana indirdiğiyle ilgili olarak şöyle tanıklık ediyor: 'Onu sana (Allah), içinde ilmi olduğu halde (ve kendi bilgisi dahilinde) indirmiştir.' Buna melekler de şahitlik ederler. Ama Allah şahid olarak yeter.”*⁴¹³

*“De ki: 'Kimin şahitliği en büyüktür?! Sizinle benim aramda Allah şahiddir ki bu Kur'an, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için bana vahyolunmuştur. Şimdi siz, Allah'tan başka ilahların var olduğuna gerçekten şahitlik ediyor musunuz?! Ben asla şahitlik etmem. İbadete layık olan tek ilah O'dur ve ben sizin Allah'a ortak koştuklarınızın hepsinden beriyim.’”*⁴¹⁴

*“Yoksa onlar: 'Bunu (Kur'an'ı) O kendisi uydurdu!' mu diyorlar? De ki onlara: 'Eğer böyle bir şey yaparsam siz beni Allah'ın gazabından kurtarabilir misiniz?! Yaygarasını yaptığınız bu konuyla ilgili benimle sizin aranızda tanık olarak Allah yeter; fakat (eğer bu yaptıklarınızdan vazgeçerseniz) bilirsiniz ki O bağışlayan ve acıyandır.’”*⁴¹⁵

⁴¹²Bakara, 2/23.

⁴¹³Nisâ, 4/166.

⁴¹⁴En'am, 6/19.

⁴¹⁵Ahkâf, 46/8.

En'am 19. âyetle ilgili olarak rivayet edilir ki, Mekkeliler: 'Ey Muhammed! Allah senden başka bir Peygamber bulamadı mı? Biz seni tasdik eden bir kimse de bulamıyoruz. Yahûdi ve Hıristiyanlara da senden sorduk onlar da kendilerinde buna dair bir haber olmadığını söylüyorlar. Şu halde bize senin peygamberliğine şahitlik edecek bir şahid göster!' demişler ve âyet-i kerîme de bu sebeple inmiştir ve denilmiştir ki “Kimin şahitliği en büyüktür. Benimle sizin aranızda Allah şahiddir...”⁴¹⁶

Kuşkusuz zamanların, mekanların ve evrende bulunan her şeyin yagâne hakimi olan Yüce Allah'ın tanıklığı üzerine bir tanık olamaz. O'nun tanıklığı, her türlü kuşkuyu ortadan kaldıran bir tanıklıktır.⁴¹⁷ Bu Kur'an'ın Mekkelileri ve ulaştığı herkesi uyarmak üzere Peygamber (s.a.v)'e vahyedildiğine Allah Teâlâ şahiddir. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın vahyi olduğu her yönüyle açıktır. Bu, bir insan sözü değil, Allah'ın emri ile meleğin vahyettiğidir.⁴¹⁸

Nisâ 166. âyette Peygamber (s.a.v)'in risâletinden söz edilmeden doğrudan Allah Teâlâ, inirdiğine yani Kur'an-ı Kerim'e şahitlik etmektedir. İnanmayanlar, kendilerine gökten, birden bire bir kitap indirilmesini istiyorlardı ki onu bizzat görüp şahid olsunlar.⁴¹⁹ Ancak onlar bunu gözleriyle görseler dahi inanmamaya direnecekleri için Allah Teâlâ buyurmuştur ki: “*Fakat Allah, sana indirdiğiyle ilgili olarak şöyle tanıklık ediyor: 'Onu sana (Allah), içinde ilmi olduğu halde (ve kendi bilgisi dahilinde) indirmiştir.' Buna melekler de şahitlik ederler. Ama Allah şahid olarak yeter.*” O sana bu Kur'an'ı kendine özgü ilmi ile indirmiştir. Bu öyle bir bedii telif ve ilâhî bir kelimadır ki buna Allah'tan başka hiç kimsenin ilim ve kudreti yetmez. Bu Kur'an ne istenilen şekilde ittifak etmek suretiyle meydana gelmiş bir tesadüf ne de cahil bir tabiatın şuarsuz bir feverânıdır. O ancak her şeyi bilen ve yaptığını bilerek yapan Allah Teâlâ'nın indirdiği, hak olan mucize bir kelimadır. Buna Allah şahid olduğu gibi melekler de şahitlik eder. Zira “Onlar, Rahman kendilerine bir şey

⁴¹⁶Elmahlı, *a.g.e.*, III, s. 440; İbn Âşûr, *a.g.e.*, VII, s. 166.

⁴¹⁷Şimşek, *a.g.e.*, II, s. 140.

⁴¹⁸Ateş, *a.g.e.*, III, s. 124.

⁴¹⁹Beydâvî, *a.g.e.*, I, s. 612; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, VI, s. 75; Bilmen, *a.g.e.*, II, s. 709.

söylemeden konuşmazlar ve sadece onun emri ile hareket ederler.⁴²⁰ Bununla beraber başka bir şahide de aslında ihtiyaç yoktur. Çünkü “şahid olarak Allah yeter”⁴²¹

Bu zikrettiğimiz âyet-i kerîmeler⁴²² Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirilmiş olduğuna bizzat Allah'ın şahitlik ettiğinin göstergesi olmakla birlikte aynı zamanda da “Kur'an'ı, vahyi kendi uyduruyor” diyerek Peygamber (s.a.v)'i yıldırma, üzerinde baskı kurmaya, onu vazgeçirmeye çalışan inkarcılara karşı Allah'ın Rasûlünü tesellisini de içermektedir.⁴²³ Zira hiç kimse şahitlik etmese, herkes yalanlayıp, inkar etse yahut ispat vasıtası istese de bu Kur'an'ın Allah katından olduğuna dair Allah Teâlâ'nın şehadeti yeterlidir.

2. 1. 1. 3. Allah Teâlâ'nın Peygamber'e Şehadeti

Allah, Kur'an-ı Kerim'de vahyine, indirdiklerine şahitlik ettiği gibi Peygamber (s.a.v)'in risaletine de şahitlik etmektedir. Allah, Muhammed (a.s)'in kendi elçisi olduğunu, onu tüm insanlara Peygamber olarak gönderdiğini ve onun bu risaletine de bizzat şahid olduğunu âyetlerde zikretmiştir. Bu husus âyetlerde şu şekillerde yer almaktadır:

*“Muhammed Allah'ın Rasûlü/Elçisidir...”*⁴²⁴

*“...Seni biz, insanlara ancak elçi olarak gönderdik. Şahid olarak Allah yeter.”*⁴²⁵

*“Kâfirler: 'Sen gönderilmiş bir Peygamber değilsin.' diyorlar. Onlara de ki: 'Sizinle benim aramda şahid olarak Allah ve Kitab'ın bilgisine sahip olanlar kâfidir.’”*⁴²⁶

*“De ki: 'Benimle sizin aranızda (peygamberliğime) şahid olarak Allah yeter. Şüphesiz ki O kullarından hakkıyla haberdardır.’”*⁴²⁷

⁴²⁰Nisâ, 4/166; Enbiyâ, 21/27; Reşid Rıza, *a.g.e.*, VI, s. 75; Elmalılı, *a.g.e.*, III, ss. 142-143.

⁴²¹Nisâ, 4/166.

⁴²²Nisâ, 4/166; En'am, 6/19; Ahkâf, 46/8.

⁴²³Elmalılı, *a.g.e.*, III, s. 143; Bilmen, *a.g.e.*, II, s. 709; Kutub, *a.g.e.*, IV, s. 64; Ateş, *a.g.e.*, II, s. 417.

⁴²⁴Fetih, 48/29.

⁴²⁵Nisâ, 4/79.

⁴²⁶Ra'd, 13/43.

⁴²⁷İsrâ, 17/96.

“De ki: 'Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter...'”⁴²⁸

Zikredilen tüm bu âyetler göstermektedir ki, inkar edenlerin Peygamber (s.a.v)'in Allah'ın elçisi olmasına bir itirazları, reddedişleri söz konusudur. Ve bu hususu zaman zaman çeşitli nedenlerle ortaya koyup Peygamber (s.a.v)'in risaletini sorgulamışlar ve ondan ispat istemişler, onu reddetmişlerdir. Örneğin Hudeybiye'de barış antlaşması şartları yazılırken Mekkeli müşrikler, Peygamber (s.a.v)'in isminin yanına “Allah'ın Elçisi” ibaresinin de yazılmasına itiraz etmişlerdir. Israrları üzerine Hz. Peygamber antlaşma metninden bu ibareyi kaldırmıştır. Bu olaya işaret edilerek Fetih 29. âyetin indiği ifade edilmektedir.⁴²⁹ İşte bu olaya işaret ederek Allah Teâlâ Muhammed (s.a.v)'in elçiliği konusunda hiçbir şüphe olmadığını vurgulamıştır. Yani insanların bu gerçeğe inanıp inanmaması bunu değiştirmez. Onlar inanmazlarsa inanmasınlar. Bunun hakikatin ta kendisi olduğuna yalnızca Allah'ın şahitliği yeter.⁴³⁰

Rasûlullah'ın risaletinin hak olduğuna, getirdiklerinin gerçek olduğuna dair kavmi ile arasında Allah Teâlâ'nın şahadetinin şu üç şekilde gerçekleşmesi söz konusudur:

1. Allah'ın Muhammed (a.s)'in kendi elçisi olduğunu Kitab'ında haber vermesi;⁴³¹,
2. Kur'an-ı Kerim mucizesiyle Peygamber (s.a.v)'i teyid etmesi,
3. Daha önce göndermiş olduğu kitaplar ile Hz. Peygamber'in risaletini bildirip müjdelemesi;⁴³².

Peygamber (s.a.v)'in risaletine dair Allah'ın şahid olduğunun bu şekillerde ifade edildiğini görmekteyiz. Ancak bu konuda akla şöyle bir soru gelmesi mümkündür: “Peygamberin peygamberliğine inanmayan hatta Allah hakkındaki inancı bile tutarlı olmayan kimselere Allah'ın şahitliğinden söz etmenin bir anlamı

⁴²⁸Ankebût, 29/52.

⁴²⁹Mevdûdî, *a.g.e.*, V, s. 396; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, s. 203.

⁴³⁰Mevdûdî, *a.g.e.*, V, ss. 396-397.

⁴³¹Fetih, 48/29.

⁴³²Saf, 61/6; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, VII, s. 339-340; Yıldırım, *a.g.e.*, ss. 87-88.

var mıdır?’’⁴³³

Bunu, şu şekilde izah edebiliriz: İnkâr edenler, çoğu zaman içlerindeki sesi dinlemezler. Kuru gürültü içinde hayatlarını geçirirler. Kendilerini ciddi bir şekilde hesaba çekmemişlerdir. İşte böylelerinin bu tür uyarıcı ve belki de şok edici sözlere ihtiyaçları vardır. “Evrenin yaratıcısı ve her şeye gücü yeten o yüce Allah, senin ne yaptığını biliyor!” denildiği zaman o kişi kendine gelebilir ve bu, içindeki Allah inancını harekete geçirip durumunu gözden geçirmesine sebep olabilir.⁴³⁴ İşte bu sebeple Allah'ın Peygamber (s.a.v)'e olan şehadeti önemlidir.

2. 1. 1. 4. Esmâ-i Hüsnâ'dan Biri Olarak Şehîd

Şahid, “hazır bulunan, bilen ve bildiğini haber veren kimse”⁴³⁵ demektir. Şehîd de şahidden daha mübalağalı olarak “çok iyi bilen, her şeye muttalî olan, bilgisinden hiç bir şeyin eksik kalmadığı, kaybolmadığı; şahitliği çok güvenilir olan, şahadetinden emin olan kimse”⁴³⁶ anlamlarına gelir. Bu mânası temel alınarak şehîd, Allah Teâlâ'nın güzel isimlerinden biridir.

Esmâ-i Hüsnâ'dan biri olarak şehîd: “Kendisinden hiçbir şey saklanamayan; Her şeyi gözetlemiş gibi bilen, hiçbir şey iminden gizli kalmayan; Her şeye hazır bulunan, gören; Gözle görülebilen ve görülemeyen her sırra vâkıf olan, sırları teftiş eden”⁴³⁷ anlamlarına gelmektedir.

Şehîd, lafzı akla öncelikli olarak hazır bulunma, görme ve bilme anlamlarını

⁴³³Şimşek, a.g.e., IV, s. 105.

⁴³⁴Şimşek, a.g.e., IV, s. 105.

⁴³⁵Ezherî, a.g.e., VI, s. 73; İbn Fâris, a.g.e., III, s. 231.

⁴³⁶Ezherî, a.g.e., VI, s. 75; Fîruzâbâdî, a.g.e., I, s. 305; Râzî, Şerh Esmâ'illâhi'lhusnâ, Dâr el-Kütüb el-Arabî, Beyrut, 1984, s. 291; Kurtubî, el-Esnâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Husnâ, Cem'yye ed-Da've el-İslâmiyye el-İlmiyye, yy., 2001, s. 408; İsmail Karagöz, Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ, DİB Yay., Ankara, 2007, s. 232; Beydâvî, Şerh Esmâ'illâhi'lhusnâ, 2. Bsk., Dâr el-Ma'rife, Beyrut, 2011, s.278.

⁴³⁷İbn Arabî, Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Mânâlarının Keşfi, Terc.: Ramazan Biçer, Gelenek Yay., İstanbul, 2010, s. 104; Hasan İzzeddin Cemal, Kur'an ve Sünnette el-Esmâ-ül'l-Hüsnâ, Terc.: Abdurrahman Poyraz, Ravza Yay., İstanbul, 1998, s. 260; Sadreddin Konevî, Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, Terc. : Ekrem Demirli, 2. Bsk., İz Yay., İstanbul, 2004, s. 153; Şahver Çelikoğlu, Ayet ve Hadisler Işığında el-Esmâ'ül'l-Hüsnâ Şerhi, Marifet Yay., İstanbul, 2004, IV, s. 113; Abdülaziz Hatip, Kur'an ve Hikmet Işığında Esmâ-i Hüsnâ, 3. Bsk., BSR Yay., İstanbul, 2012, s. 192.

getirir. Bu nedenle Allah'ın şehîd isminin alîm ismi ile de yakından ilgisi vardır. Nitekim Gazzâlî bu hususta şunları söylemiştir: Şehîd'in mânası alîm'in mânasına râcîdir. İlim mutlak olarak yani kayıtsız olarak düşünülduğünde alîm ismi, bâtinî hususlara nispet edildiğinde habîr ismi, zâhirî konulara nispet edildiğinde ise şehîd ismi kullanılır.⁴³⁸

Allah Teâlâ, gizlide ve sırlarda olan her şeyi, tüm gizlilikleri ve incelikleri görüp, gözettiğine⁴³⁹ göre açıkta olan ve görünen şeyleri bilmesi, onlardan haberdar olması elbetteki çok daha kolaydır. Özellikle insanların işledikleri her fiilden Allah haberdardır. Ve bunu âyette şöyle ifade etmiştir:

*“Sen herhangi bir durumda bulunsan, Kur'an'dan herhangi bir şey okusan ve sizler herhangi bir iş yapsanız daha siz o şeye girer girer, üstünüzde size biz şahidizdir. Gökte ve yerde zerre kadar bir şey veya ondan daha küçük ve daha büyük hiçbir şey Rabbinden kaçmaz ve hepsi apaçık Kitap'tadır.”*⁴⁴⁰

Âyette çok açık ifade edildiği gibi Allah kullarının yaptığı en küçük şeyden en büyüğüne her şeyi gören, en kısık sestene en yükseğine kadar her sesi duyardır. Yaratılmışlar ise bir şey kendilerine hazır olduğunda, görünür olduğunda ancak bilebilirler. Allah ise yaratılmışların görüp bileceği yahut da onlara gizli olan her şeyden haberdar olan, görüp bilen ve onları murâkabe edecek olandır.⁴⁴¹

Âlimler, şehîd isminin temel mânasının “bilen” olduğu ve şahidden daha zengin bir muhtevaya sahip bulunduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Allah'ın hem gizliyi hem âşikâr olanı bildiğini ifade eden âyetler şehîd isminin muhtevâsına, duyular âleminin yanı sıra duyular ötesini de dahil etmiş ve ona “her şeyi, aslı hüviyetiyle tam olarak bilen” mânasını kazandırmıştır.⁴⁴²

Şehîd ismi Kur'an-ı Kerim'de:

⁴³⁸Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *Şerh-u el-Esmâ'l-Husnâ*, Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, ty., ss. 96-97.

⁴³⁹En'âm, 6/73; Ra'd, 13/9.

⁴⁴⁰Yûnus, 10/61.

⁴⁴¹Ece, a.g.e., s. 631; Karagöz, a.g.e., s. 233.

⁴⁴²Topaloğlu, a.g.e., XXXVIII, s. 428.

“Allah yapmakta olduklarınıza şahid bulunuyor.”⁴⁴³

“Şüphe yok ki Allah her şeye şahiddir.”⁴⁴⁴

“Allah onların yaptıklarına şahiddir.”⁴⁴⁵

“Çünkü Allah her şeye şahiddir.”⁴⁴⁶

“Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?”⁴⁴⁷ ifadeleriyle geçmektedir.

Âyetlerden anlaşıldığı üzere, biz yakın yahut uzak, açık veya gizli olarak farklı şekillerde algılasak da, büyük veya küçük gibi farklı biçimlerde değerlendiresek de Allah Teâlâ her şeyi görür, bilir, önemser ve dikkate alır. O, şehîd ismi ile varlıklar aleminde zuhur eden her şeyin şahididir ve kıyamet gününde bunları insanlara bir bir haber verecektir.⁴⁴⁸ Bu insanlar bu ismi ve mânasını hatırlarından çıkarmadan, her an ve mekanda, yaptıkları her işi bir görenin, bilenin olduğunu unutmadan yaşamlarına devam etmelidirler.

2. 1. 2. Meleklerin Şهادeti

Kur'an-ı Kerim'e göre melekler, Allah'ı hamd ile tesbih eden O'na secdede bulunan⁴⁴⁹, Yüce Allah'ı gece gündüz övüp takdis eden⁴⁵⁰, emroldukları her şeyi yerli yerince yapan⁴⁵¹, Peygamberlere vahiy getiren⁴⁵², onları salât ve selam ile yücelten⁴⁵³, Peygamberleri ve mü'minleri destekleyip onlara güç veren, onlara tesellide bulunan⁴⁵⁴, kafirleri ise sıkıntıya sokan⁴⁵⁵, insanların fiillerini kaydeden⁴⁵⁶

⁴⁴³ Âl-i İmran, 3/98.

⁴⁴⁴ Nisâ, 4/33; Ahzab, 33/55.

⁴⁴⁵ Yûnus, 10/46.

⁴⁴⁶ Hac, 22/17; Sebe, 34/47; Mücâdile, 58/6; Burûc, 85/9.

⁴⁴⁷ Fussilet, 41/53.

⁴⁴⁸ Zilzâl, 99/7-8; Tosun Bayrak, *el-Esmâü'l-Hüsna*, Müt.: Ömer Çolakoğlu, Sufi Kitap, İstanbul, 2012, s. 119.

⁴⁴⁹ A'raf, 7/206; Nahl, 16/49

⁴⁵⁰ Bakara, 2/30.

⁴⁵¹ Nahl, 16/50; Enbiyâ, 21/27.

⁴⁵² Nahl, 16/102; Hac, 22/75.

⁴⁵³ Ahzab, 33/56.

⁴⁵⁴ Nahl, 16/102.

⁴⁵⁵ Nahl, 16/32.

varlıklardır.

Meleklerin zikrettiğimiz ve edemediğimiz tüm bu nitelikleriyle beraber, insanların fiillerinin kaydetme özellikleri ile bağlantılı olarak şahitlik etme vasıfları da vardır. Onlar her şeyden önce Allah'tan başka ilah olmadığına, Allah'ın kudretini bizzat görerek, O'nun mutlak güç, ilim ve hikmet sahibi olduğunu bilerek, şahadet etmektedirler.⁴⁵⁷ Allah nasıl ki kendisinden başka ilah olmadığına şahadet ediyorsa melekler de aynıyla, Allah'ın izniyle, adaletle buna şahitlik ederler.

Melekler Allah'ın varlığına, birliğine Allah'ın uygun gördüğü biçimde şahadet ettikleri gibi Peygamber (s.a.v)'in risaletine ve Allah'tan aldığı vahye de şahitlik etmektedirler. Allah Teâlâ bu hususu şöyle dile getirmektedir: *“Fakat Allah, sana indirdiğiyle ilgili olarak şöyle tanıklık ediyor: 'Onu sana (Allah), içinde ilmi olduğu halde (ve kendi bilgisi dahilinde) indirmiştir.' Buna melekler de şahitlik ederler. Ama Allah şahid olarak yeter.”*⁴⁵⁸

Melekler Allah'ın varlığına, birliğine, göndermiş olduğu Peygamber (s.a.v)'in risaletine ve ona indirilene şahitlik ettikleri gibi, daha önce de “melek” başlığı altında izah etmeye çalıştığımız üzere, insanların amellerini kaydetme özellikleriyle alakalı olarak kıyamette insanların amellerine de şahitlik edeceklerdir. Alimler bazı âyetlerde⁴⁵⁹ zikredilen şahidler ifadelerini bu nedenle meleklerle izah etmişlerdir.

İnsanlar hesap gününde, Rablerinin huzuruna getirildiklerinde, yalan uyduranlara karşı melekler şahitlik edecek ve “işte yalan uyduranlar bunlardır.” diyeceklerdir. Melekler insanoğlunun tüm amellerini yazmakla, kaydetmekle görevli oldukları için sahip oldukları bu bilgilerle insanlar için şahitlikte bulunacaklardır.⁴⁶⁰

“Yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlanır. Kitap (amel defterleri) ortaya konur.

⁴⁵⁶İnfıtâr, 82/10-12; Târık, 86/4.

⁴⁵⁷Âl-i İmran, 3/18.

⁴⁵⁸Nisâ, 4/166.

⁴⁵⁹Hûd, 11/18; Zümer, 39/69; Mü'min, 40/51; Kâf, 50/21.

⁴⁶⁰Hûd, 11/18; Taberî, a.g.e., XII, s. 20.

*Peygamberler ve şahidler getirilir ve aralarında adaletle hükmedilir...*⁴⁶¹ âyetinde de hesap günü amel defterleri ortaya konulduğunda getirilecek olan şahidlerin hafaza melekleri oldukları zikredilir.⁴⁶² Yine *“Herkes beraberinde bir sevk edici bir de şahitlik edici (melek) ile birlikte gelir.”*⁴⁶³ âyetinde de âlimlerin çoğu hem “sevk edici”nin hem de “şahid”in meleklerden olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre bu melekler, dünyadayken kişinin amellerini görüp kaydetmekle, korumakla yükümlü olan meleklerdir.⁴⁶⁴

Görüldüğü gibi melekler, hem Allah'ın birliğine ve göndermiş olduklarına şahitlik etmektedirler hem de yine Allah'ın görevlendirmesi ile insanoğlunun bu dünyada işlemiş olduğu amellere tanıklık edip, onları kaydederek hesap gününde insanlara karşı şahadet etme vazifesi ile de yükümlüdürler.

2. 1. 2. 1. Meleklerin Şahitliğinin İnsan Üzerindeki Etkisi

*“Onları devamlı olarak önlerinden ve arkalarından Allah'ın emriyle takip edip denetleyen (görevli melek) izleyiciler vardır. Bir toplum kendi durumunu değiştirmedikçe şüphesiz Allah onların dururmunu değiştirmez. Ve eğer Allah, bir topluma (işledikleri günahlar sebebiyle) kötülük / helâk dileyecek olursa onu onlardan kimse uzaklaştıramaz ve onlar için Allah'tan başka bir koruyucu yoktur.”*⁴⁶⁵

“Andolsun ki insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fışıldadığını biliriz; çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. Sağında ve solunda (onun yaptıklarını) durmadan kaydeden iki yazıcı vardır. İnsan bir söz söylemeye görsün, iki gözetleyici onun yanında hep hazırdir. Sonunda ölümün sersemleten darbeleri gerçeği gözler önüne serdiğinde (ona şöyle denilir): 'İşte senin sürekli kaçıp yan çizdiğin gerçek budur! Artık Sûr'a üfürülmüş ve korkulan gün gelip çatmıştır. Herkes yanında (kendisini duruşma yerine götüren) bir sürücü ve bir de şahid olduğu halde gelir. (Onlara şöyle denilir): 'Sen bunu görmezden gelirdin; ama şimdi bir bak, artık

⁴⁶¹Zümer, 39/69.

⁴⁶²Sâbûnî, a.g.e., III, s. 59.

⁴⁶³Kâf, 50/21.

⁴⁶⁴Mevdûdî, a.g.e., V, s. 443; Kutub, a.g.e., XIV, s. 31.

⁴⁶⁵Ra'd, 13/11.

gözlerin ne kadar da keskin!' Yanında bulunan (görevli melek): 'İşte bendeki kayıtlar, hepsi hazır onların!' der (ve belgeleri sunar).''⁴⁶⁶

"Fakat hayır! Siz, aslında hesabı / cezayı yalanlıyorsunuz! Oysa üzerinizde gözetleyiciler var! Saygın yazıcılar onlar! Ne yaparsanız bilmekteler!"⁴⁶⁷

İnsanı yaratan ve ona şah damarından daha yakın olan Yüce Allah, onun bu dünyada yapıp ettiği gizli ve açık her fiilden, söylediği her sözden haberdardır. İnsanın sağında ve solunda⁴⁶⁸, önünde ve arkasında⁴⁶⁹, o her ne yaparsa yapsın dünyada iken bunları gözetleyip kaydetmekle, korumakla yükümlü melekler bulunmaktadır. Melekler, insanların söz, fiil ve hareketlerini kaydedip koruma işini Allah'ın bilmesi, unutmaması için değil kulları için bir belge olsun diye yapmaktadırlar.⁴⁷⁰

Yarattıklarını başı boş bırakmayan, onlara şah damarından daha yakın olan Yüce Allah'ın insanların işledikleri amellerden doğrudan haberdar olmaması düşünülemez. Elbette ki Allah her şeyden her an haberdardır. Ve haberdar olmak için hiçbir aracıya, belgeye, şahide ihtiyacı yoktur. Ancak O, kendisi ile kulları arasındaki ilişkiyi, kullarının kendi aralarındaki usullere göre düzenler. İnsanlar arasında da hak ve sorumlulukları düzenlemenin en güvenilir yolu onları kayda geçirmek, daha sonrasında, hesap görüleceği zamanda da tüm belgeleri, kayıtları ortaya koyup ona göre hesaplaşmaktır. Zira böylelikle insanlar hakların korunduğuna, sorumlulukların yerine getirildiği noktasında tatmin olurlar. Öyleyse kıyamet gününde insanları hesaba çekecek olan Allah Teâlâ, tıpkı kendi aralarında yaptıkları gibi, hesaplaşma sırasında tüm kayıtları onların gözleri önüne serecek, kendi yaptıklarından onları tekrar haberdar edecektir. Allah'ın bu dünyada gözetleyicilikle görevlendirdiği melekler de ellerindeki kayıtları teslim ederek, bildiklerinden haberdar ederek hesap gününde insanlara karşı şahitliklerini yerine getireceklerdir. Onların bu şahitlikleri

⁴⁶⁶Kaf, 50/16-23.

⁴⁶⁷İnfitar, 82/9-12.

⁴⁶⁸Kaf, 50/17.

⁴⁶⁹Ra'd, 13/11.

⁴⁷⁰Karaman vd., a.g.e., V, s. 110.

Allah'ın değil insanların faydasıdır. Zira Allah zaten her şeyden haberdardır.⁴⁷¹

Sürekli olarak yanında kendisini gözetleyen, yapıp ettiklerini kayda geçiren, muhafaza eden bir varlığın bulunduğundan haberdar olan ve buna inanan insan, elbette ki dünyada tek başına var olduğunu zanneden, bu dünyada yaşadıklarından hesaba çekileceğine, yapıp ettiklerinin bir başka dünyada karşısına çıkarılıp onlardan hesap verecek olduğuna inanmayan kimse gibi değildir. Yanında daima hazır ve amellerini, sözlerini yazmakta, kaydetmekte olan melekler bulunan ve Allah'ın adaletinin gereği olarak belgeler ve şahitler huzurunda hesaba çekilip ceza veya mükafat görecek olan insan bu dünya hayatında tüm söz ve hareketlerinin eksiksiz kaydedildiği gerçeğini bilerek, inkârının mümkün olmayacağı belge ve şahitlerin farkında olarak amel eder.⁴⁷² Konuyla alakalı olarak başta zikrettiğimiz âyetler de böyle inanmayan, yani bu dünya hayatında istediklerini yapmakta serbest olduklarını düşünen ve bu dünyada işlediklerinin hesabını vermeyeceklerini zanneden insanlara uyarı olması için zikredilmiş âyetlerdir. Âyetler, böyle kimselerin hakedecekleri azabın ancak kendi yapıp ettikleri veya yapmayıp inkar ettikleri nedeniyle başlarına geleceğini ve bunun ispatının da bizzat yanlarında bulunan meleklerin kaydettiği belgelerde olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷³

Bu âyetler⁴⁷⁴, öncelik olarak âhireti ve hesabı inkar edenlere uyarı olmakla birlikte genel mânada da inanan inanmayan tüm insanlara adaletin, ceza ve mükafatın sadece bu dünyada gerçekleşenlerden ibaret olmadığını, bu dünyada yerini bulmayan, eksik kalan adaletin o günün tek hakimi olan Allah tarafından eksiksiz yerine getirileceğini; dolayısıyla tüm insanların hayatlarını bu sorumluluk bilinci ve duyarlılığıyla düzenlemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, s. 83.

⁴⁷² Mevdûdî, *a.g.e.*, V, s. 443.

⁴⁷³ Kaf, 50/19-23; Mevdûdî, *a.g.e.*, II, s. 483.

⁴⁷⁴ Ra'd, 13/11; Kaf, 50/16-23; İnfîtar, 82/9-12.

⁴⁷⁵ Karaman vd., *a.g.e.*, V, s. 570.

“... Biz ona şah damarından daha yakınız...”⁴⁷⁶ Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğu ifadesi O'nun doğrudan doğruya her şeyi elinde tutan, her şeyden haberdar olan, kontrol eden bir kuvvet olduğunu çok açık göstermektedir. İnsanoğlu bu gerçeği düşünüp, bu ifadenin mahiyetini gerçekten tasavvur etmeye çalışsa asla Allah'ın razı olmayacağı amellere, sözlere yaklaşamaz. Bu ifade öyle net bir ifadedir ki insanın daima uyanık ve tedbirli olarak hayatına devam edebilmesi, her daim hesaba çekileceğinin bilincinde olarak yaşaması için tek başına yeter de artar. Ne var ki Kur'an-ı Kerim Allah'ın murakabesini pekiştirerek insanın uyurken, kalkarken, yerken, içerken her anında sağında ve solunda iki melek tarafından izlendiğini haber vermektedir.⁴⁷⁷

Yapıp ettiklerinin daima kayıt altında olduğunun farkında olan insan, Allah'ın huzuruna çıkacağı, O'na hesap vereceği gerçeğini de unutmaz ve amellerini buna göre düzenler. Önce kendi ruhunda ve bedeninde bu gerçeğin farkında olur, kendisini Allah'ın rızasına uygun ameller yapmaya, Allah'ın gazabını hakedecek fiillerden uzak tutmaya zorlar. Böylelikle önce kendisine ve yakınındakilere karşı zarar vermeyen, hakkı, adaleti gözetken, dengeli fiiller işleyen, iyilik ve hayır için çalışıp didinen bir insan olarak hayatını idame ettirir. Böyle insanların meydana getireceği toplum da tıpkı fertleri gibi sağlam bir yapıya sahip olacaktır. Zira toplumu meydana getiren, bireylerdir. Bir toplumun dengeli, sağlam, âdil, huzurun ve güvenin hakim olduğu, iyiliğe, hayra çağıran bir toplum olabilmesi, kendisi dışındaki toplumlara örneklik edebilmesi için tüm bu özelliklere öncelikle birey düzeyinde sahip olunması gerekmektedir. İslam toplumunda mü'minlerin bu niteliklere sahip olmalarında, bu nitelikleri ayrılmaz parçaları haline getirmelerinde ise meleklerin bu dünyada iken yaptıkları her işi, söyledikleri her sözü kayıt altına alıp, hesap gününde Allah'ın huzurunda kendilerine karşı şahitlik edeceklerinin bilincinde olmaları çok önemlidir. Zira daima izlendiğinin bilincinde olan insan hâl ve hareketlerinde daima kontrollü davranmak zorundadır. Nefsine kapılıp yanılgıya düşmesi kolay olan insan otokontrolünü gerektiği kadar sağlayamaz. Ancak kendinden ayrı bir varlığın kendini daima gözetlemekle görevli olduğundan haberdar olan insan hem kendisi hem de

⁴⁷⁶Kaf, 50/19.

⁴⁷⁷Kutub, a.g.e., XIV, s. 27.

içinde bulunduğu toplumun Allah'ın rızası doğrultusunda yaşaması için çaba sarfeder.

2. 1. 3. Hz. Peygamber'in Şهادeti

Allah Teâlâ her devirde insanlara hidayeti, doğru yolu göstermek, dîni ulaştırmak, tebliğ etmek, açıklamak, uygulamalarıyla örnek olmak, müjdelemek ve uyarmak üzere elçilerini göndermiştir. Zira Yüce Allah Kur'an'da, insanların Allah'a karşı bir mazeretlerinin kalmaması için elçiler gönderdiğini; halkları habersizken ülkeleri haksız yere helâk etmeyeceğini, cinlerden ve insanlardan kendisine inanmayıp azabı hakedenlere sorulduğunda da onların kendilerine Allah'ın âyetlerini anlatan ve kıyametin geleceğine dair kendilerini uyarıcı elçilerin geldiğini ikrar ve itiraf edeceklerini bildirmiştir.⁴⁷⁸

Hz. Muhammed (s.a.v) de tıpkı Allah'ın kendisinden önce göndermiş olduğu diğer elçileri gibi fakat son peygamber olarak insanlara şahid, müjdecî, uyarıcı, Allah'ın izni ile kendi yoluna çağırıcı bir davetçi ve ışık saçan bir kandil olarak gönderilmiştir.⁴⁷⁹ Hz. Peygamber, Allah'ın elçisi, Allah'ın izni ile onun yoluna çağırıcı bir davetçi, Allah'ın rahmeti için bir müjdecî ve azabı için bir uyarıcı olarak gönderilmekle birlikte şahid olarak da görevlendirilmiştir.⁴⁸⁰ Peygamber (s.a.v)'in şahid oluşu, daha önce şahid lafzı için "Peygamber" mânasını açıklarken de zikrettiğimiz üzere ahirette olduğu gibi bu dünya hayatında da geçerlidir. Ahiretteki şهادeti, hesap gününde, tüm insanlar Allah'ın huzurunda iken, Allah'ın mesajını kavmine ulaştırdığına, onlara doğruyu eğriyi gösterdiğine, doğru hayat tarzını kendi hayatlarında uygulayıp onlara öğrettiğine, onları imana davet ettiğine, tebliği eksiksiz yerine getirdiğine dair gerçekleşecektir.⁴⁸¹ Dünyadaki şهادeti ise sözleriyle, hal, hareket ve fiilleriyle Allah'tan aldıklarına tam olarak iman ve şahitlik ettiğini bildirmek, almış olduğu vahyi ümmetine tam olarak aktarmak, aktardıklarını önce kendisi örnek bir biçimde, tam mânasıyla uygulayarak, gerekli yerlerde izah ve açıklamalar yaparak ümmetinin fertlerine yaşayan, en güzel örnek olmak ve de

⁴⁷⁸Nisâ, 4/165; En'am, 6/130-131.

⁴⁷⁹Ahzab, 33/39-40-45-46.

⁴⁸⁰İşıcık, a.g.e., s. 310.

⁴⁸¹Taberî, a.g.e., XIV, ss. 147-148; Kurtubî, a.g.e., X, s. 164; Mevdûdî, a.g.e., I, s. 321; Esed, a.g.e., s. 547; Şimşek, a.g.e., IV, s. 75.

hayatta iken onların kendi davetine karşı takındıkları tutuma tanık olmak şeklinde gerçekleşecektir.⁴⁸²

Âlimler Peygamber (s.a.v)'in dünya hayatındaki şahadetini: 1. Sözlü Şahadet (yani Hz. Peygamber'in dünya hayatındayken insanlara sözleri ile hak din olan İslâm'ı anlatması, emir ve yasakları bildirmesi, sözleri ile uyarılarda ve örneklikte bulunması) 2. Uygulamadaki Şahadet (yani, Hz. Peygamber'in bu dünya üzerindeki Allah'tan aldığı vahye, bildiği gerçeklere tamamıyla uygun bir yaşam sürmesi ve bu yaşantısıyla müslümanlara nasıl davranmaları konusunda canlı bir örnek olması) olmak üzere iki şekilde izah etmişlerdir.⁴⁸³ Biz de burada Rasûlullah'ın dünyadaki şahadetini sözlü ve uygulamadaki şahadet olarak ele alıp ardından da ahiretteki şahadetini izah etmeye çalışacağız.

2. 1. 3. 1. Hz. Peygamber'in Dünya Hayatındaki Şahadeti (Örnekligi)

Şahid, davacı ile davalı arasında, ortada, tarafsız, adil ve sözü dinlenir, sözüne itibar edilir kimse anlamına gelmektedir. Hareket ve davranışları bakımından örnek alınan kişiye de şahid denilir. Yani, falan böyle söyledi, filan böyle yapıyor şeklinde bir konuda sened kabul edilen kişiler de şahid konumundadır.⁴⁸⁴

Rasûlullah (s.a.v)'in şahid olarak getirilişi yukarıda izah ettiğimizden de anlaşılacağı üzere geniş bir anlama sahiptir. Allah Teâlâ, Peygameber (s.a.v)'i şahid olarak gönderdiğini şu âyetlerde bildirmiştir:

”يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا“

“ *Ey Peygamber! Şüphesiz ki seni Biz, şahid, müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.*”⁴⁸⁵

”إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا“

⁴⁸²Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, s. 85; Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 566; Merâğî, *a.g.e.*, II, ss. 6-7; Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 383; Esed, *a.g.e.*, s. 40; Ateş, *a.g.e.*, VI, s. 55; Şimşek, *a.g.e.*, III, s. 434; Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 616.

⁴⁸³Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, ss. 383-385.

⁴⁸⁴Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 514.

⁴⁸⁵Ahzab, 33/45.

“(Ey Peygamber!) Biz seni insanlık için bir şahid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”⁴⁸⁶

“إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا”

“Firavun'a bir Elçi gönderdiğimiz gibi size de üzerinizde şahid olsun diye bir elçi gönderdik.”⁴⁸⁷

Görüldüğü gibi bu âyetlerde Allah Teâlâ tıpkı önceki ümmetlere, Firavun'a elçiler gönderdiği gibi bu ümmete de bir elçi gönderdiğini ve bu Elçiyi şahid, müjdeleyici ve uyarıcı vasıflarıyla vasıflandırdığını ifade etmektedir. Zikredilen bu âyetlerde Hz. Peygamber tek başına şahid olarak nitelenirken, bazı âyetlerde de ümmeti ile birlikte şahid vasfı ile nitelenmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

“Böylece biz sizi, aşırılıklardan uzak, orta yolda, adil, denge unsuru bir toplum kıldık ki insanlar üzerinde şahidler olasınız; Peygamber de sizin üzerinizde şahid olsun...”⁴⁸⁸

“Allah uğrunda hakkıyla cihad ediniz/O'nun yolunda elinizden gelen çabayı harcayınız. Çünkü O sizi seçip görevlendirdi. Ve atanız İbrahim'in yolu olan Din'de sizin için hiçbir zorluk kılmadı. Sizi daha öncesinde ve şimdi (bu Kitap'ta) hakka teslim olanlar/Müslümanlar diye isimlendirdi. Şunun için ki Peygamber sizin üzerinizde şahid, siz de insanlar üzerine şahidler olasınız...”⁴⁸⁹

Bu âyetlerden anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber (s.a.v) ve ümmet-i Muhammed'in dünya hayatında şahidlik gibi bir vasıfları ve vazifeleri vardır. Yukarıdaki âyetlerde geçen ifadelerin gereği olarak Allah Rasûlü'nün bu dünyada şahid olması, gerektiği gibi dindarlığın, cihadın, Müslümanlığın nasıl olacağını insanlara öğretmesi, fiilen göstermesi, uygulaması, hakka tanıklık eden örnek kişi, en güzel örnek (üsve-i hasene) olması anlamlarına gelmektedir.⁴⁹⁰ Daha önce de

⁴⁸⁶Fetih, 48/8.

⁴⁸⁷Müzzemmil, 73/15.

⁴⁸⁸Bakara, 2/143.

⁴⁸⁹Hac, 22/78.

⁴⁹⁰Ahzab, 33/21; Elmalılı, a.g.e., I, s. 515; Abdullah Aygün, Kur'an ve Sünnete Göre Ümmet-i Muhammed'in Özellikleri, Rağbet Yay., İstanbul, 2010, ss. 184-192.

zikrettiğimiz gibi Rasûlullah'ın dünyadaki şahitliğini sözlü ve uygulamalı şahitlik olarak iki başlık altında izah etmeye çalışacağız.

2. 1. 3. 1. 1. Hz. Peygamber'in Sözlü Şehadeti

Şehadet, Peygamber ve mü'minlerin bir fiili ve vasfı olarak zikredildiği zaman özellikle bu dünya hayatı için “örnek olma” mânası ön plana çıkmaktadır. Hem Muhammed (s.a.v)'in hem de önceki Peygamberlerin şahid olma vasıfları önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere âyetlerde zikredilmiştir. Tüm Peygamberler söz, fiil ve davranışları ile gelmiş oldukları toplumlara örneklilik etmişlerdir. Önce İslam dîninin esaslarını anlatıp öğretmeye çalışmış hemen ardından da bizzat kendi yaşantılarında uygulayarak hem sözlü hem fiili örneklilik teşkil etmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i insanlara bir örnek olarak gönderdiğini ve onda insanlar için en güzel örneğin bulunduğunu âyette açık bir şekilde ifade etmiştir: *“Andolsun ki Allah'ın Rasûlünde Allah'ı ve ahiret gününü uman ve O'nu çok anan sizler için en güzel bir örneklilik vardır.”*⁴⁹¹

Allah Teâlâ, kullarına Peygamber gönderip inanç, amel, ahlak konularında ne istediğini açıklamadıkça onları sorumlu tutmamıştır. Bu durumu da *“Bilmiyorduk, bilemezdik demeyesiniz diye size peygamberler gönderdim.”*⁴⁹² buyurarak ilan etmiştir. Bu âyet-i kerîme de göstermektedir ki Yüce Allah, kullarına, kendi istediği iman, inanç, ahlak, yaşam esaslarını onlara bizzat içlerinde yaşayan, melekler gibi farklı bir fitrata sahip olmayan, aksine bizzat kendileri gibi bir insan olan⁴⁹³ Peygamberleri vasıtası ile aktarmış, öğretmiş ve uygulatmıştır.

Hz. Peygamber, kendisinin bu dünyada hakkı ortaya koyucu ve karşısındakilerin ısrarla üzerinde durdukları küfrün ise bâtil olduğunu beyan edici olduğunu ilan etmiştir. Zira şahid, hakkı, gerçeği ortaya koyan kimse demektir. Bundan ötürü şehadet de “beyyine” “açıklayan” (hakkı ortaya koyan) diye tavsif

⁴⁹¹Ahzab, 33/21.

⁴⁹²Nisâ, 4/165.

⁴⁹³İsrâ, 17/94-95; Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

edilebilir.⁴⁹⁴ Peygamber (s.a.v) bu şekilde kendisinin hakkı açıklayan, beyan eden olduğunu ilan etmesinin ardından hakikatin ne olduğunu insanlara tebliğ etmiştir. O, Allah'ın dininin temel dayanakları olan ilkelerin gerçekliğine şahadet etmiş, bunların hak olduğunu, bunlara aykırı olan her şeyin de bâtil olduğunu açıkça söylemiş, insanlara Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını, İslam dînini tebliğ ederek onları iyiliğe çağırıp onlardan kötülükten uzak durmalarını istemiştir.⁴⁹⁵

Allah Rasûlü, korku ve terddüte kapılmaksızın Allah'ın varlığını, birliğini, meleklerin varlığını, vahyi, öldükten sonra hayatın var olduğunu, cenneti, cehennemi, insanlara garip görünse dahi açıkça ilan etmiştir. Aynı şekilde Peygamber (s.a.v), Allah'ın kendisine vahyettiği sosyal hayat, medeniyet ve ahlakın temelini oluşturan kavram, ilke, değer ve kuralları tüm insanlar bunları yanlış kabul etse, pratikte kendisine karşı gelseler bile inanan inanmayan herkese açıkça göstermiş ve Allah'ın bu ilkelerine ters düşen tüm kavram ve düşünceleri reddetmiştir. Yine, Allah'ın kanunlarına göre ne haramsa onu haram, ne helalse onu da helal kabul etmiş ve böylece insanlara duyurmuştur.⁴⁹⁶

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız üzere Peygamber (s.a.v)'in bu dünya hayatında sözlü olarak şahadet etmesi onun tebliğci ve davetçi vasıflarıyla yakından ilgilidir.⁴⁹⁷ O peygamberlikle vasıflandırılışının ardından, önce kendisinin hak dîne davet eden, bu dînin emir ve yasaklarını açıklayan olduğunu söyleyip, kendi tebliğ ettiği hakikatler dışındaki sapkın düşüncelere inanan, küfürde ısrarcı olanların söylediklerinin bâtil olmaktan öteye geçemeyeceğine sözlü olarak şahadet etmiştir. Hemen ardından da tebliğ etmekle yükümlü olduğu gerçeği, yani Allah'tan başka ilah olmadığını, hak dînin İslam olduğunu, vahyi, melekleri, ölüm sonrası hayatı, cennet ve cehennemi, ahlaki değer ve kuralları, helalleri ve haramları, Allah'ın her türlü kanununu aldığı vahiyle insanlara iletmiştir. Görüldüğü gibi Rasûlullâh'ın sözlü şahadeti, insanlara İslam dînin hakikatten ibaret olduğunu bildirmesi, hak dîne ait olan esaları, ilâhî emir ve yasakları anlatması, tüm bunları insanlara öğretmesi

⁴⁹⁴Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 183; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, s. 266.

⁴⁹⁵Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, ss. 85-86; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175.

⁴⁹⁶Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 383-384.

⁴⁹⁷İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, s. 155.

şeklinde gerçekleşmiştir.

2. 1. 3. 1. 2. Hz. Peygamber'in Uygulamalı Şehadeti

İnsan, yaratılmışlar içinde en şerefli varlık olarak yer alan, düşünebilen, akledebilen, emaneti üzerine alan⁴⁹⁸, sorumlu olan ve sorgulanacak olandır. İnsanın böyle şerefli, mükellef bir mahluk olarak varlığını sürdürebilmesi için bir örneğe, bir kılavuza ihtiyacı vardır. Zira insan ancak, duyarak, görerek ahlâkın ve yaşamın nasıl olması gerektiğini öğrenebilir. “Nasıl bir insan olmalı?”, “Nasıl yaşamalı?” sorularının cevabını insan yine kendisi gibi var olan, kendisine misal teşkil eden birine ihtiyaç duymaktadır.⁴⁹⁹ İşte insanlar için bahsedilen, olması gereken bu örnek, bizzat insanların arasından seçilen Peygamberlerdir. Allah Teâlâ son Peygamber Muhammed (s.a.v)'i de bu ümmete en güzel örnek olarak göndermiştir.⁵⁰⁰ Onun örnekliliği sözleriyle olduğu gibi en çok hal, fiil ve davranışları iledir.

Peygamber (s.a.v) tüm insanlara sunmak, tebliğ etmek için görevlendirildiği her şeyi önce kendi nefsinde, bizzat uygulayarak gösteren kimsedir. O, hayatında kötü, bâtıl dediği şeylerden en başta kendisi uzak durmuş, kişiliğini, Allah'ın emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına uygun olarak, iyi ve güzel diye tebliğ ettiği davranışlarla süslemiş, aksi hâl ve hareketlerden uzak durmuştur. Farz dediği her ne varsa önce kendisi yapmış, günah dediklerinden sakınmaya en önce ve en çok kendisi dikkat etmiştir. O tüm bu karakteri, davranışları, hayatındaki uygulamalarıyla davetinde, tebliğinde ne kadar samimi olduğuna şahadet etmiş, o, tüm bunlarla insanlara örnek olmuştur. Onun şahsı, getirdiği talimatın, Allah'ın buyruklarının, en güzel örneği olmuştur. O, kendisini gören bir kimsenin, davet etmiş olduğu iman, inanç esasları ile nasıl bir insan oluşturulmak istendiğini, o insanın nasıl bir karaktere sahip olması gerektiğini ve bu insan sayesinde dünya üzerinde nasıl bir sistem, nasıl bir yaşam tarzı, nasıl bir ahlâkî düzen kurulacağını en güzel şekliyle görüp öğrenebileceği bir rol model oluşturmuştur.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Ahzab, 33/72.

⁴⁹⁹ Şeriatî, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁰⁰ Ahzab, 33/21.

⁵⁰¹ Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 384.

Şahid, şehid olan kimse aynı zamanda kontrol eden, denetleyen kimsedir. Başkalarını denetleme yetkisi olan kimsenin ise kontrol ettiği kimselerden daha faziletli, onlara örnek gösterilebilecek bir kişi olması gerekir. Elçi, Peygamber (s.a.v) ümmeti için örnektir. Onlara fiil ve davranışlarıyla, karakteriyle, sözleriyle örnek olurken bir yandan da ümmetinin hareketlerinin Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olup olmadığını kontrol eder. Ümmet de hareket ve davranışlarını kendisine misal olan Rasûl'e uydurmak için çabalamalıdır.⁵⁰² Nitekim bu şekilde Peygamber (s.a.v)'in şahitliğini takip edip ona uyan ümmet de Allah'ın birliğine, O'na nasıl kulluk edileceğine dair diğer insanlar için şahid, örnek bir toplum kılınmıştır.⁵⁰³

Allah Teâlâ, Rasûlünü ve onun ümmetini şahid olarak nitelediğini belirttiği Bakara 143. ve Hac 78. âyetlerde onların, bu dünya hayatındaki şahid oluşlarını, örnekliklerini vurgulamıştır. "...ki Peygamber size şahid olsun, siz de insanlara şahid olasınız..."⁵⁰⁴ buyurarak, hakkıyla dîne uyanın, dîni yaşamının, Müslümanca bir yaşam sürmenin nasıl olacağını Peygamber (s.a.v)'in bizzat yaşayarak, hal ve hareketleriyle, muhatap olduğu ümmetine gösterip öğretmesi, hakkın şahidi ve peşinden gidilecek bir numûne-i imtisâl, en güzel örnek olması gerektiğini, ümmetinin de ona uymak, onu takip etmek suretiyle tüm insanlar için hakkın örnek tutulacak birer şahidleri olmasının lüzûmunu vurgulamıştır.⁵⁰⁵

Anlaşılmaktadır ki Hz. Muhammed (s.a.v), içlerinde kötülükleri alışkanlık edinen kimselerin fazlaca bulunduğu bir topluma, davetçi, tebliğci, müjdeleyici, uyarıcı ve de şahid olarak gönderilmiş ve bu toplumu iman eden ve Allah'ın yasalarına, Kur'an-ı Kerim'de bildirdiği niteliklere uygun yaşayan bir toplum haline getirmek için en güzel örneği teşkil etmiştir. Bu niteliklere sahip olarak oluşan İslam toplumu da diğer insanlar için olması gereken toplum yapısı hususunda örnek, şahid bir toplum kılınmıştır.

⁵⁰²Ateş, *a.g.e.*, VI, s. 55.

⁵⁰³Bakara, 2/143; Hac, 22/78; Elmalılı, *a.g.e.*, VI, s. 359.

⁵⁰⁴Hac, 22/78.

⁵⁰⁵Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 566; Esed, *a.g.e.*, s. 40; Şimşek, *a.g.e.*, III, s. 434.

Elbetteki Allah Rasûlü'nün şahid olma vasfı ahiret için de söz konusudur. Bu konuda bunu çok açık ifade eden âyetler Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Ancak biz Hz. Peygamber'in ahiretteki şehadetini daha sonra ele alacak olmakla birlikte burada, bu dünya hayatında şahid oluşu ile ilgili özellikle doğrudan Peygamber (s.a.v)'in şahid olarak gönderildiğini söyleyen Ahzab 45, Fetih 8. âyetler ile hem ümmetin hem de Peygamber (s.a.v)'in şahid kılındığını zikreden Bakara 143. ve Hac 78. âyetleri esas aldık. Esasen bu âyetlerde geçen şahid, şüheda lafızlarını ahiretteki şehadet şeklinde açıklayıp Rasûlullah'ın kıyamet günü, ilâhî huzurda ümmetinin imanına, inkarına, taatine, isyanına, amellerine karşı tanıklıkta bulunacağı, yine kendisinin dünyada iken davet, tebliğ, risalet görevlerini tam olarak yerine getirdiğine dair şahitlik edeceği şeklinde izah eden müfessirler⁵⁰⁶ bulunmakla birlikte bazıları, özellikle son dönem müfessirleri bu âyetlerde geçen şehadetin özellikle dünya hayatında, söz, fiil ve uygulamalarda örnek ve önder olmak şeklinde gerçekleştiğini söylemektedirler⁵⁰⁷. Biz de bu görüşleri dikkate alarak, zikrettiğimiz bu âyetlerdeki şahitlik fiilini temelde örneklik mânasında ele almayı uygun gördük.

2. 1. 3. 2. Hz. Peygamber'in Ahiretteki Şehadeti

Yer yüzünde, bu dünya hayatında, içinde yaşadıkları toplumlara Allah'tan kendilerine gelen vahyi, Allah'ın emir ve yasaklarını en güzel bir biçimde tebliğ eden, açıklayan, söz, fiil ve davranışlarıyla bizzat göstererek insanlara örneklik eden peygamberler, kıyamet günü, hesap zamanı geldiğinde de vazifeleri olan şahitlikleri de yerine getireceklerdir. Tüm Peygamberler gibi bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) de kıyamet gününde şahitlik yapacaktır. Nitekim Allah Teâlâ âyetlerde bu hususu şu şekilde dile getirmiştir:

“Her ümmet için bir (peygamber) şahid getireceğimiz ve seni de bu insanlara karşı şahid tutacağımız gün (onların halleri) ne olacak?!”⁵⁰⁸

⁵⁰⁶Taberî, *a.g.e.*, II, ss. 8-10; Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 183; Kurtubî, *a.g.e.*, II, s. 156; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 120.

⁵⁰⁷Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 5; Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 515-516; Merâğî, *a.g.e.*, II, ss. 6-7; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, s. 155; Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 384; Ateş, *a.g.e.*, VI, s. 55; Esed, *a.g.e.*, s. 40; Şimşek, *a.g.e.*, III, s. 434 .

⁵⁰⁸Nisâ, 4/41.

“O gün her ümmet için kendilerinden bir şahid (peygamber) çıkarırız. Bunlara da seni şahid çıkarırız...”⁵⁰⁹

“O gün biz her ümmetten bir şahid çıkarıp onlara diyeceğiz: 'Haydin getirin delilinizi/burhanınızı!' O zaman anlayacaklar ki ilahlık hakkı tümüyle Allah'ın. Ve (tanrı diye) uydurdukları her şey onları bırakmış, kaybolup gitmiştir.”⁵¹⁰

Görüldüğü gibi âyet-i kerîmelerde Allah Teâlâ çok açık bir şekilde kıyamet günü, hesap vakti geldiğinde, her ümmetin kendi içinden kendilerine şahitlik edecek bir kimsenin çıkarılacağını bildirmiştir. Burada şahid olarak nitelenenlerin ise her ümmetin kendi Peygamberi olduğunu müfessirler söylemişlerdir. Âyetlerin devamında “...seni de onlara karşı şahid tutacağımız gün...” ibaresi ile kastedilenin de Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu zikretmişlerdir.⁵¹¹

Kıyamet günü gelip çattığında her ümmetin Peygamberi, ümmetlerine karşı, Allah'tan aldıkları şeyi eksiksiz tebliğ ettiklerine dair şahitlik edecektir. Ayrıca onlar, kendilerinin içlerinde buldukları süre içerisinde ümmetlerinden davetine icabet edenler ile etmeyenlere yani onların, tebliğlerine verdikleri cevaplarına da şahitlik edeceklerdir. Aynı şekilde Hz. Muhammed (s.a.v) de ümmeti için, Allah'ın huzurunda, kendisine yüklenen bu büyük sorumluluğun ve yüce makamın gereği olarak, hiçbir eksiltme ve değiştirme yapmaksızın kendisine emanet edilen tebliği insanlara ulaştırdığına ve gerek söz, gerekse davranış olarak insanlara hakkı açıklamada, onlara örnek olmada hiçbir zayıflık ve kaypaklık göstermediğine dair şahadet edecektir.⁵¹²

Dinle ilgili olarak Hz. Peygamber'in sözlü olarak veya uygulamada şahadet, örneklik etme konusunda hiçbir gevşeklik ve ihmal göstermediği sabittir. Bu nedenle O, insanlara hak olan İslâm'ı ve Allah'ın kendilerini hesap gününde büyük bir hesaba çekeceğini açıkça tebliğ ettiğine dair şahitlik edebilecektir. Şayet aksi bir durum

⁵⁰⁹Nahl, 16/89.

⁵¹⁰Kasas, 28/75.

⁵¹¹Taberî, *a.g.e.*, XIV, ss. 147-148; Kurtubî, *a.g.e.*, X, s. 164; Kutub, *a.g.e.*, XI, s. 293; Ateş, *a.g.e.*, II, s. 285; Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 508-509.

⁵¹²Taberî, *a.g.e.*, V, s. 92; XIV; Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, s. 384.

olsaydı, yani Hz. Peygamber zikredilen bu vazifelerinde herhangi bir ihmal yahut gevşeklikte bulunmuş olsaydı ne ahirette insanlar aleyhine şahitlik edebilir, ne de insanlar için hesabın görüleceği bir mahkeme kurulabilirdi.⁵¹³

Âlimlerden bir kısmı, bu âyetlerdeki şahitlik lafzını Hz. Peygamber'in, ahirette, insanların amel ve davranışlarına tanıklık edeceği şeklinde açıklamışlar, buradan yola çıkarak da Hz. Peygamber (s.a.v)'in bütün insanların amellerini gözlediği, herkesin amellerinin kendisine sunulduğu, aksi takdirde bu konuda şahitlik yapamayacağı sonucuna varmışlardır. Fakat Kur'an-ı Kerim'e göre bu yorum yanlıştır. Zira Kur'an, insanların amellerini kaydetmek üzere farklı bir sistem kurduğunu söylemektedir. Bu amaçla Allah'ın melekleri herkes için ayrı bir amel defteri hazırlamaktadırlar.⁵¹⁴ Ayrıca insanın kendi uzuvları da işledikleri amellere şahitlik edecektir.⁵¹⁵ Peygamberler ise insanların amellerine şahitlik etmeyeceklerdir. Onların şahitliği kendilerinin hakkı tam olarak tebliğ ettiklerine dair olacaktır.⁵¹⁶ Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

*“Allah'ın peygamberleri toplayıp :‘Siz(den sonra davetiniz)e ne kadar uyuldu?’ diyeceği, onların da ‘Bizim hiçbir bilgimiz yok. Gaybları hakkıyla bilen ancak sensin.’ diyecekleri günü hatırlayın.”*⁵¹⁷

Hatırlayacak olursak şehadet kavramı temelde gözle görmeyi, hazır bulunmayı bünyesinde barındıran bir lafızdır. Bu nedenle tüm Peygamberlerin ve bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in ümmetleri hakkında ancak içlerinde buldukları süre içinde ve de bizzat şahid oldukları durumlara tanıklık etmeleri mümkündür. Ancak bunun dışında Peygamberlerin kendilerinin müşahade ettikleri insanlar dışındakilere tanıklıkta bulunmaları mümkün değildir. Bu, Allah Teâlâ ve Hz. İsa arasında ahirette geçen şu diyalogdan açıkça anlaşılmaktadır: *“Hesap gününde Yüce Allah, Hz. İsa'ya 'Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka ilah edinin dedin? Diye sorduğunda o, şu cevabı verecektir: 'Hâşâ,*

⁵¹³Mevdûdî, a.g.e., IV, s. 384.

⁵¹⁴Kehf, 18/49; Kâf, 50/17-18.

⁵¹⁵Nûr, 24/14; Yasin, 36/65; Fussilet, 41/20.

⁵¹⁶Mevdûdî, a.g.e., IV, ss. 384-385.

⁵¹⁷Mâide, 5/109.

*Sen Yücesin! Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer böyle bir şey söylemiş olsaydım bunu elbette bilirdin. Sen içimde olanı bilirsin; ama ben içimde olanı bilemem. Görülmeyenleri bilen ancak Sensin. Ben onlara bana emrettiklerinden başkasını söylemedim. Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim. Ben onlar arasında olduğum sürece onlara şahiddim. Beni aralarından çekip aldıktan sonra ise onları gözetleyen yalnızca Sendin ve ancak Sen her şeye şahidsin.*⁵¹⁸ Bu âyet göstermektedir ki Hz. İsa yalnızca kavminin içinde bulunduğu süre zarfında yapmış olduklarına şahadet edebilir. Ondaki sonrasını bilen ise yalnızca Allah'tır. Bu durum tüm peygamberler için, Hz. Muhammed (s.a.v) için de böyledir.⁵¹⁹

Şahitlik gözle görmeyi gerektiren bir durum olduğuna göre Peygamber dahi olsalar insanlar ancak gördüklerine şahitlik edebileceklerdir. Öyleyse tüm Peygamberler gibi Hz. Peygamber (s.a.v)'in de ahiretteki şahitliği Allah'ın mesajını insanlara hakkıyla ulaştırdığına ve de aralarında bulunduğu süre içinde müşahade ettikleri kadarınadır.⁵²⁰

2. 1. 3. 2. 1. Hz. Peygamber'in Ahiretteki Şahadetinin İnsan Üzerindeki Etkisi

Dünya hayatında, insanları Yaratıcılarından, tevhid inancından, bu dünya hayatından sonra hesabın görüleceği ebedî bir âlemin varlığından haberdar etmek üzere toplumlara peygamberler gönderilmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) de Arap toplumuna ve kendinden sonraki tüm insanlığa şahid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir⁵²¹. Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'an-ı Kerim vahyedilmiş ve O'na Allah'tan aldığı bu vahyi insanlara tam olarak tebliğ etme görevi verilmiştir.

Peygamber (s.a.v), insanlara Allah'ın varlığını, birliğini, tevhide bağlı olmayı, şirkten, her türlü kötü ve çirkin işlerden uzak durmayı, adil olmayı ve her türlü iyiliği

⁵¹⁸Mâide, 5/116-117.

⁵¹⁹Mevdûdî, a.g.e, IV, ss. 384-385; Şimşek, a.g.e., III, ss. 172-173.

⁵²⁰Mevdûdî, a.g.e, IV, ss. 384-385; Şimşek, a.g.e., III, ss. 172-173.

⁵²¹Fetih, 48/8.

anlatırken ölümden sonra da ebedî bir hayatın olduğunu ve bu ebedî hayata başlarken tüm insanların hesaba çekilip ona göre ceza veya mükafat göreceklerini her fırsatta hatırlatmıştır. Ahirete ve hasap gününe iman Allah'a ve Rasûlüne imanın bir gereğidir. İnsan, dünyadaki yaşamı boyunca yaptığı her şeyden ahirette hesaba çekilecektir. İnsanların tüm amelleri, sözleri Allah'ın kurduğu sistemle yani melekler vasıtasıyla kayda geçirilmektedir. Yüce Allah'ın görevlendirmiş olduğu melekler insanların her ânını kayıt altına alıp hesap gününde Allah'ın emri ile insanların önüne koyacak ve insanlara karşı tanıklıkta bulunacaklardır. Allah bu durumu Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde tüm insanlara bildirmiştir.

Allah, insanların kendisine karşı bir diyecekleri, mazeretleri kalmasın diye insanlara rahmetinin müjdecileri ve azabının korkutucuları olarak peygamberler göndermiştir⁵²². Hesap gününde meleklerin insanlara karşı şahitlik yapacakları nasıl Kur'an-ı Kerim'de bildirilmişse müjdecî ve uyarıcı olarak dünyaya gönderilmiş Peygamberlerin de o günde ümmetlerine karşı şahitlik yapacakları âyetlerde⁵²³ bildirilmiştir. Böylece inansın inanmasın tüm insanlar hesap vakti gelip çatığında karşılıklarına hiçbir delil, şahid çıkarılamayacağını zannetmemeli, meleklerin yanı sıra her ümmetin Peygamberinin kendi ümmeti için şahitlikte bulunacağını farkında olmalıdırlar. Görevleri boyunca tebliğ ve tebyin vazifelerini eksiksiz yerine getiren Peygamberler Allah'ın huzurunda bu durumu bir kez daha bildirecek ve ümmetlerin kendilerine bir peygamber gelmediği, ya da Allah'ın emirlerinden bîhaber olduklarına dair hiçbir itirazları kalmayacaktır. Bu gerçeğin, yani Kur'an-ı Kerim'de tüm Peygamberlerin ve de son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'in ümmetine kıyamet gününde şahid olacak olmalarının haber verilmesi, insanların ve toplumların yeryüzünde hâl ve hareketlerini başıboş gibi yapmalarına mâni olacaktır. Özellikle de Allah'a ve Peygamber (s.a.v)'e iman etmiş kimselerin Allah'a itaatle birlikte Rasûlü'ne de itaatleri kuvvetlenecek, O'nun yolundan gitme, O'nun sünnetini takip etme istek ve gayretleri çoğalacaktır. Nitekim bu kimseler, hesap gününde Peygamberleri (s.a.v)'in görevini eksiksiz yaptığını dair Allah'ın huzurunda tanıklık yapacağını, aynı zamanda kendisi hayatta iken, yani bizzat görüp müşahede ettiği

⁵²²Nisâ, 4/165.

⁵²³Nisâ, 4/41; Nahl, 16/89; Kasas, 28/75.

zamanlarda kimin iman edip, salih amelde bulunduğuna kimin de inkar ettiğine, yahut kötü ameller işlediğine dair şahitlikte bulunacağını bilmektedirler.

Peygamber (s.a.v)'in sünnetine tâbi olup, onun yolundan gitmeyi kendine ilke edinen insanlar, işe önce kendi hasletlerini Kur'an ve sünnet ışığında güzelleştirmeye çalışmakla başlarlar. Ardından da Hz. Peygamber (s.a.v)'in kurmuş olduğu ilk İslam toplumunu kendilerine örnek alarak, asr-ı saadetteki gibi, temellerini Kur'an-ı Kerim ve Peygamber (s.a.v)'den aldıkları terbiyeye dayandıran bir toplum oluşturmak için çabalarlar. Böyle bir toplum da her şeyden önce tevhid inancına bağlı bir toplum olmalıdır. Tevhidi kendisine en temel ilke edinmiş bir toplum şirkin her türlüünden uzak durur ve her türlü konuda dengeli, mutedil, adaletli olmak için çalışır. Zira İslam toplumu vasat, dengeli, îtidalli bir toplumdur ve insanlar içinden en hayırlı ümmet olarak çıkarılmıştır.⁵²⁴ Böyle bir toplum insanları daima hayra, iyiliğe davet etmelidir. Zikredilen bu vasıfları ve bunların beraberinde getirdiği tüm iyi hasletleri bünyesinde barındıran toplumlar sağlam bir İslam toplumu olabilir ve ancak böylelikle diğer topluluklar, milletler için örnek olabilirler. Bu nedenle hem birey hem de toplum olarak Peygamberimiz (s.a.v)'in dünyadaki ve ahiretteki şahadetinin her zaman farkında olmamız, tüm hâl ve hareketlerimizi bu bilinçle düzenlememiz gerekmektedir.

2. 1. 4. Ümmetin Şهادeti

Muhammed Ümmeti, Allah'ın birliğine, kendilerine gönderilen son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e, ona gönderilmiş olan Kur'an-ı Kerim'e, Hz. Peygamber'in risâletinin hak olduğuna ve O'nun ancak Allah'tan aldığı vahyi tebliğ ettiğine inanan ve bunu hem sözleri hem de fiilleri ile tasdik eden bir topluluktur. Onlar sadece kendilerine gönderilen Peygamber'e ve Kitab'a iman etmekle kalmamış aynı zamanda kendilerinden önce gönderilmiş olan tüm Peygamberlere ve onların Allah tarafından hak ile gönderildiğine iman etmişlerdir.

İslam Ümmeti, Allah tarafından kendilerine gönderilen tevhid inancının,

⁵²⁴Bakara, 2/143; Âl-i İmran, 3/110.

İslam Dîninin tek hakikat olduğuna tanıklık etmekle kalmamış, bu dînin hakikatini insan ve toplum hayatına hakim kılmak için gerek diliyle gerekse hâl ve davranışlarıyla örnek kimseler olmak için çabalamışlardır. Zira onlar insanlara şahid olmak üzere vazifelendirilmişlerdir. Bu durum bazı âyetlerde şu şekilde zikredilmiştir:

*“Böylece sizi vasat (adil, orta yolda) bir ümmet kıldık ki insanlara şahid olasınız; Peygamber de sizin üzerinizde şahid olsun...”*⁵²⁵

*“...(O Allah) Sizi daha öncesinde ve şimdi bunda (bu Kitap'ta) Müslümanlar diye isimlendirdi. Şunun için ki, Peygamber sizin üzerinizde şahid, siz de insanlar üzerinde şahidler olasınız...”*⁵²⁶

Müfessirler bu âyetlerde ümmetin şahid olma vasfını hem ahirette hem de bu dünyada olmak üzere iki şekilde⁵²⁷ anlamış ve izah etmişlerdir. Ahirette olacağına dair müfessirlerin yaptıkları izahların çoğu Ümmet-i Muhammed'in, mahşer gününde Kur'an'a dayanarak bütün Peygamberlerin ümmetlerine hakkıyla tebliğde bulduklarına şahitlik yapacaklarına dairdir.⁵²⁸ Rivayet edilir ki, ümmetleri, Peygamberlerinin kendilerine tebliğde bulduklarını inatla inkar edecekler ve Allah Teâlâ da Peygamberlerden tebliğlerini yerine getirdiklerine dair delil, şahid isteyecek, bunun üzerine de Muhammed Ümmeti getirilecek ve onlar Peygamberlerin lehine şahitlik edeceklerdir. Bunun üzerine ümmetler “Onlar nereden biliyor?” diyecekler. Onlar da Peygamberlerinin (s.a.v) kendilerine hak olarak getirdiği Allah'ın kitabında kendilerine verilen haberle bildiklerini söyleyeceklerdir. Ardından da Muhammed (s.a.v) getirilecek ve ona da ümmetinin doğru mu yalan mı söylediği sorulacak ve o da şahitlikte bulunacaktır.⁵²⁹

Ahirette bazı ümmetlerin, Peygamberlerinin kendilerine tebliğde

⁵²⁵Bakara, 2/143.

⁵²⁶Hac, 22/78.

⁵²⁷Râzî, a.g.e., IV, s. 111.

⁵²⁸Zeccâc, a.g.e., I, s. 220; Taberî, a.g.e., II, s. 8; Râzî, a.g.e., IV, s. 111; Kurtubî, a.g.e., II, ss. 154-155.

⁵²⁹Zeccâc, a.g.e., I, s. 220; Beğavî, a.g.e., I, s. 159; Râzî, a.g.e., IV, s. 111; Beydâvî, a.g.e., I, s. 213; Bilmen, a.g.e., I, s. 137

bulduklarını inkar edeceği, Ümmet-i Muhammed'in de bu iddianın aleyhine ve Peygamberlerin lehine şahitlik yaparak hakikati ortaya çıkaracağına dair bir rivayet de şu şekilde nakledilir: Hz. Peygamber: “Kıyamet gününde Nuh (a.s) çağırılır. Yüce Allah ona, 'Tebliğ ettin mi?' diye sorar. O 'Evet.' deyince; ümmetine, 'Size tebliğ etti mi?' diye sorulur. Onlar da 'Bize bir uyarıcı, peygamber gelmedi.' der. Yüce Allah: 'Sana kim şahitlik edecek?' diye sorar ve Hz. Nuh: 'Muhammed ve ümmeti' diye cevap verir. Siz de Hz. Nuh'un tebliğ ettiğine dair şahitlik edersiniz.” demiştir. Sonra da “İşte böylece insanlığa şahidler olmanız, Peygamber'in de size şahid olması için sizi vasat bir ümmet kıldık...”⁵³⁰ âyetini okudu.⁵³¹ Bu konuda yani ahiretteki şahitlik ile ilgili zikredilen bir diğer husus da ümmetin ve Peygamber (s.a.v)'in, insanların hakka muhalefet eden amellerine karşı yapacakları şahitliktir.⁵³²

Görüldüğü gibi klasik tefsirlerde müfessirler âyetlerdeki şehadeti ahiretteki şahadet mânasında anlamış ve buna uygun rivayetlerle izah etmeye çalışmışlardır. Ancak tüm bu rivayetler ve zikredilen görüşlerle birlikte âyetlerde geçen şahid kılınma ifadesinin “vasat ümmet”⁵³³, “en hayırlı ümmet”⁵³⁴ olma nitelikleriyle açık bir ilgisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu vasıflar dünya hayatıyla ilgili olduğuna göre şahitliğin de bu dünya hayatı ile ilgili olması gerekmektedir.⁵³⁵ Ümmetin dünya hayatındaki şahitlik niteliğini Ümmet-i Muhammed'in Örnekliği başlığı altında ele almaya çalışacağız.

2. 1. 4. 1. Ümmet-i Muhammed'in Şahitlik Misyonunun Önemi

Bakara 143. âyette Muhammed Ümmetinin vasat bir ümmet, yani adaletli, hayırlı, seçilmiş, iki uçtan (ifrat ve tefritten), herhangi birinde değil orta yolda, itidalli olan⁵³⁶ bir ümmet kılındığı zikredilmiş, ardından bu ümmetin bir niteliği olarak insanlara şahid olma özelliği getirilmiştir. Âyetin üslûbundan da bu niteliğin

⁵³⁰Bakara, 2/143.

⁵³¹Buhârî, İ'tisâm, 19.

⁵³²Râzî, *a.g.e.*, IV, s. 112.

⁵³³Bakara, 2/143.

⁵³⁴Âl-i İmran, 3/110.

⁵³⁵Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175; Aygün, *a.g.e.*, s. 190.

⁵³⁶Zeccâc, *a.g.e.*, I, s.219; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 6; Kurtubî, *a.g.e.*, II, s. 153; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 5; Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 514; Esed, *a.g.e.*, s. 39; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 172;

vasat ümmet olma hali ile ilgisi olduğu ve bu dünya hayatıyla alâkadar olduğu anlaşılmaktadır.⁵³⁷

Şahid, davacı ile davalı arasında ortada, tarafsız, adil ve yalnızca gerçeği söyleyen, sözü dinlenir, sözüne itibar edilir bir kimse, aynı zamanda da gerek hal ve hareketleri gerekse davranışları bakımından örnek alınan kimseleri ifade eden bir lafızdır. Aynı zamanda İslâmi literatürde de şahid kelimesi örnek ve delil mânalarında da kullanılmaktadır. Bu dikkate alınarak burada bu ifadeyi “örnek ümmet” veya gerçek insanlığın nasıl olması gerektiğine dair bir “delil değeri taşıyan toplum” şeklinde anlamak uygun görünmektedir.⁵³⁸

Şahitlik, örneklik ve önderlik bu ümmete ve Peygamber (s.a.v)'e verilmiş şerefli bir vazifedir. Bu vazife Peygamber (s.a.v)'in orta yolda, dengeli, ümmeti için en güzel misal olma niteliğini ve Ümmet-i Muhammed'in de, İslam toplumunu diğer insanlar önünde hakkın, doğruluğun ve adaletin en güzel, yaşayan örnekleri, şahidleri olma; din ve dünya konusunda aşırılıklardan uzak, akıllı, itidalli, bu ölçülere göre oluşmuş inanç ve görüşleriyle, fitratı bozulmamış her insanın kolaylıkla takip edebileceği sadelikteki güzel ahlak ve yaşantılarıyla tüm insanlara örnek bir nesil, bütün bu özellikleri sebebiyle üstün insanlığın, hayırlı ümmetin ne olduğunu gösteren, kanıtlayan bir delil olma özelliklerini beraberinde getirmektedir.⁵³⁹ Yani her nasıl ki Peygamber (s.a.v) ümmetine tüm hayatıyla, söz, fiil ve davranışlarıyla en güzel örnek olmuşsa, ümmetinin de hayat tarzı ile, tüm yaşantısıyla insanlık için güzel bir misal olmaları gerekmektedir. Onlar, insanlığın merkezinde bulunmalı, insanlığın doğru veya yanlış yolda gittiğine dair onların gözetleyicisi, koruyucusu olmalıdırlar. Kendileri diğer insanlara uymamalı, bilakis diğer insanların kendilerini örnek alacağı, onlara göre hareketlerini düzenleyeceği bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmelidirler.⁵⁴⁰

⁵³⁷Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230.

⁵³⁸Elmalılı, *a.g.e.*, I, ss. 514-515; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230.

⁵³⁹Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 5; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230; Aygün, *a.g.e.*, s. 191; Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre İdeal Toplum*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2012, ss. 100-101.

⁵⁴⁰Esed, *a.g.e.*, s. 40; Ateş, *a.g.e.*, I, s. 252

Örnek bir toplum olarak İslam ümmeti diğer insanlara İslam dînin tebliğ etmekle, insanları iyiliğe çağırıp onları kötülükten uzaklaştırmakla yükümlüdürler.⁵⁴¹ Nasıl ki Peygamber (s.a.v), daha önce de izah etmeye çalıştığımız gibi, dîne hakkıyla uymak, Müslümanlığı layıkıyla yaşamak konusunda ümmeti için anlatarak, yaparak, yaşayarak, öğreterek bir örnek teşkil etmiş; hakkın şahidi, peşinden gidilecek bir örnek, bir önder olmuşsa onun ümmeti de ondan görüp öğrendiği şekliyle, ona uymak suretiyle, bu dünya hayatında, tüm insanlar için hakkın örnek tutulacak şahidleri olmalıdırlar.⁵⁴²

Allah Teâlâ, Muhammed Ümmeti'ni, insanlar arasında hakşinas, doğru sözlü, adil, dürüst, iyi ahlak sahibi, ilim ve irfan ile seçkin, şahitlik yapmaya layık merkezî bir imâmeti içine alan, önder bir cemaat yapmak ve tam mânasıyla adil ve hakim bir ümmet oluşturmak için Hz. Muhammed'in örnekliliği ve önderliği çerçevesinde insanları sırat-ı müstakîme hidayet buyurmuştur. Sahip oldukları bu şahitlik vasfı onların dünya üzerinde mühim bir yerde, mühim bir görevle bulduklarına işaret etmektedir. Bu toplum, insanları irşad etmek, onları hidayete yönlendirmekle vazifelidir.⁵⁴³ Bu vazifeyi yaparken de sadece söz ile değil, hal ve davranışları ile de yerine getirmeli, başka ümmetleri takip edip pasif, başkalarını taklid eden, kendi değerlerini arka plana atmış bir toplum haline gelmemelidir.⁵⁴⁴

Tekrar edecek olursak, bu ümmet yalnızca kendi nefsi için yaşaması gayesi ile yahut da kendi içine kapalı bir şekilde yaşam sürmesi için değil, diğer milletlere bir rehber, bir önder olsun diye var edilmiştir. İslam ümmeti tüm insanları Allah'a imana ve Allah'ın emirlerini uygulamaya davet etmekle yükümlüdür. Kendilerine gönderilen Peygamber (s.a.v) de bu davet, tebliğ, tebyin görevlerini hakkı ile yerine getirmiş ve kendilerine en güzel örnek olmuştur.⁵⁴⁵ Diğer toplumlar arasında İslam ümmetinin bu vazifelerini unutmaması, başka toplumları takip ve taklit etmekten

⁵⁴¹ Âl-i İmran, 3/110; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175.

⁵⁴² Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 5; Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 566; Merâğî, *a.g.e.*, II, s. 6;

⁵⁴³ Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 515; Derveze, *a.g.e.*, VI, s. 79.

⁵⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 515; Ateş, *a.g.e.*, I, s. 252; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 230.

⁵⁴⁵ Ahzab, 33/21-45; Muhammed Kutub, *Örnek İslam Toplumu*, Terc. : Yusuf Yılmaz, Risale Yay., İstanbul, 1990, ss. 31-32.

uzak durup bizzat kendisi tüm insanlara örnek bir mercî olması ve bunun için durmadan çabalaması gerekmektedir. Zira sırât-ı müstakîm Allah vergisi olduğu halde onun üzerinde sabit kalıp yürümek, ilerlemek kulların çalışmasına bağlıdır.⁵⁴⁶ Ancak bu şekilde çalışıp gayret eden, bu nitelikleri kendisinde toplayan bir topluluk hak üzere şahid, örnek, önder bir toplum olabilir.

2. 2. SAĞLAM BİR TOPLUM YAPISININ NİTELİKLERİ

2. 2. 1. Tevhid İnançına Bağlı Toplum

Tek ve bir olmak anlamına gelen vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhid “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek, tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek” demektir.⁵⁴⁷ İstilahta ise tevhid, Allah'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan tecrid etmek, soyutlamaktır. Tevhidin gerçekleşebilmesi için, Allah'ın ulûhiyetini tanımak, birliğini tasdik etmek ve O'na hiçbir eş ve ortak kabul etmemek gereklidir.⁵⁴⁸ Özetleyecek olursak tevhid, Allah'ın varlığına, birliğine, O'ndan başka ilah olmadığına, eşi ve benzeri bulunmadığına inanmaktır. İman edilecek, bağlanılacak, ibadet edilecek biricik ve nihâî hakikatin Allah olduğuna, Hz. Muhammed'in O'nun son elçisi olduğuna şahadet etmektir.⁵⁴⁹

“Lâ ilâhe illallâh Muhammedü'r-Rasûlullah” lafzı ile özetlenen tevhid, İslâm'ın hayat bulması için bireyin ve toplumun yerine getirmesi gereken ilk rûknüdür. Kelime-i Tevhîd denilerek zikredilen bu lafzın, insanoğlunun İslâm çerçevesinde yaptığı her hareketin özünde yer alması gerekir. Zira “Lâ ilâhe illallâh” denilerek Allah'ın varlığı ve O'ndan başka kendisine ibadet edilecek hiçbir tanrı bulunmadığı kabul edilip haber verilmektedir. İslâm çatısı altında yer alacak kimsenin ilk olarak bu esasa iman etmesi gerekir. Ardından gelen “Muhammedü'r-

⁵⁴⁶Elmalılı, *a.g.e.*, I, s. 515.

⁵⁴⁷Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 659; Mevlüt Özler, “*Tevhid*”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2012, XXXXI, s. 18.

⁵⁴⁸Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 660.

⁵⁴⁹Uyanık, *a.g.e.*, s. 141.

Rasûlullah” sözü de başta Hz. Muhammed olmak üzere tüm Peygamberlere, meleklerle, kitaplara ve ahiret gününe imanı da içine alan özet bir ifadedir. Çünkü Peygamber (s.a.v) tüm bunları bildirdiği, anlattığı, yaşayarak örneklik ettiği bir şeriat ile birlikte gelmiştir.⁵⁵⁰

Tevhide inanıp, tevhid bilincine sahip olmak, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar, farklı zaman ve mekanlarda, farklı toplumlara, hayatlarını düzenlemeleri için farklı dillerde belirli kurallar gönderildiğini bilmek ve onaylamak demektir. Bu nedenle iman (itikad) veya başka bir ifadeyle inanç esaslarının en özlü ifadesi tevhiddir. Zira tevhidin içeriğinde bütün bir kültürün, bütün bir medeniyetin veya tarihin bir cümlede özetlenmesi vardır. Nitekim Allah, Hz. Muhammed (s.a.v)'e vahyettiği hususları Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya da indirdiğini belirtmiş ve dîni dosdoğru tutup ayrılığa düşmememizi istemiştir.⁵⁵¹ Özetten kasıttır budur. Yani temelde tüm peygamberlere aynı iman ilkelerinin gönderildiğine inanmak ve tanıklık etmektir. Bu da hakikatin “bir” ve “evrensel” olduğunu göstermektedir.⁵⁵²

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de, kendinden başka hiçbir ilah bulunmadığını, tek, eşsiz, benzersiz ve ibadete tek layık bulunan olduğunu açıkça zikretmiştir:

*“Allah, kendisinden başka ilah olmayandır! O'dur her zaman diri olan ve her şeyi ayakta tutan...”*⁵⁵³

*“O Allah ki, kendisinden başka tanrı yoktur. Her zaman diridir ve her şeyi ayakta tutandır.”*⁵⁵⁴

*“....O Allah ki kendisinden başka kulluk edilmeye layık hiçbir ilah yoktur...”*⁵⁵⁵

⁵⁵⁰Akseki, a.g.e., s. 98; Havva, a.g.e., s. 25.

⁵⁵¹Şûrâ, 42/13.

⁵⁵²Uyanık, a.g.e., s. 141.

⁵⁵³Bakara, 2/255.

⁵⁵⁴Âl-i İmran, 3/2.

⁵⁵⁵Âl-i İmran, 3/18.

*“O, 'Benden başka ibadete layık ilah yoktur; o halde ancak benden korkun!' diye uyardıkları için melekleri kendi emirlerini içeren vahiyle kullarından dilediğine indirir.”*⁵⁵⁶

*“De ki: O Allah'tır, bir tek'tir. Allah, herkesin kendisine muhtaç olduğu; ama kendisinin hiç kimseye muhtaç olmadığı Samed'dir.”*⁵⁵⁷

Zikrettiğimiz bu âyetler ve benzeri âyetlerde Allah Teâlâ kendisinden başka ilah olmadığını bildirmiş ve yalnızca kendisine kulluk edilmesini emretmiştir. Allah'ın varlığını, tekliğini ifade eden bu âyetler tevhidin açık ifadeleridir. Tevhid, İslâm'ın ve İslâmî olan her şeyin ilk ilkesidir. Tek ilah O'dur. “Samed”dir, hiçbir şey O'na benzemez. Fiillerinde ortağı olmayan, tek yaratıcıdır. Hak'tır ve bütün gerçeklerin, iyiliklerin, güzelliklerin kaynağı O'dur. İnsanoğlu daima O'nun birliğinin şuurunda olmalı, ulûhiyetini ve rubûbiyetini tasdik ederek, farkında olarak yaşamalıdır. Zira *“Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı oralarda düzen bozulurdu! Hâşâ arşın sahibi olan Allah onların bu yakıştırmalarından uzaktır.”*⁵⁵⁸ Bu tür bir yaşamayı, yani tevhidin farkında bir yaşamı gerçekleştirebilen insan her şeyin ilk ve nihâî ilkesinin tevhid olduğunun bilincine sahiptir. Tevhid bu bağlamda, akıl sahiplerini, inanan toplumları, güzelce ve serbest seçimleriyle bizzat iyiliklere, hayırlı işlere sevk eden ilâhî kanun anlamındaki “din” ile özdeşir.⁵⁵⁹

Tevhidde maddi ve manevi bakımdan, yaratılmışların en şerefli olan insanın vicdan hürriyetini sağlamak hedefi de mevcuttur. İnsan yalnızca en yüce varlığa boyun eğmelidir; O'ndan başka hiçbir varlığı kutsamamalı ve ona kulluk etmemeli, Allah'a ortak koşmamalıdır. Allah'a kul olmak en büyük şeref, başkasına kulluk etmek ise en büyük zillet ve zulümdür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“...Allah'a ortak koşmak (şirk) büyük bir zulümdür.”*⁵⁶⁰ İnsan yalnızca bir olan Allah'a inanıp yalnız ona kulluk ettiği müddetçe özgür olur.⁵⁶¹

⁵⁵⁶Nahl, 16/2.

⁵⁵⁷İhlas, 112/1-2.

⁵⁵⁸Enbiyâ, 21/22.

⁵⁵⁹Uyanık, a.g.e., s. 142.

⁵⁶⁰Lokman, 31/13.

⁵⁶¹Özler, a.g.e., s. 18.

Ferdin hem inanç hayatında hem de düşünce dünyasında istenen alt yapıyı oluşturan tevhid, sağlıklı, îtikâdî alanda dengeli, örneklik edebilecek bir toplumun varlığının da ilk şartıdır. Zira hayatın her alanında tevhide dayalı bir bakış açısının net olarak belirmediği bir zihnî yapıda ikilemler ve parçalanmalar meydana gelir. İslâmî literatürde şirk adı verilen parçalanma, ortak koşma, ortaklar edinme, insanın Allah'a, kendisine ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşmasını da beraberinde getirir. Zihnî ve rûhî hayatta meydana gelen bu parçalanma fert bazında bir tek insanla da sınırlı kalmaz, sosyal hayatta da insanın “bozgunculuk çıkarma, düzeni bozma ve kan dökme”⁵⁶² özelliğini ön plana çıkarır. Dolayısıyla tevhide inanmayan, şirk koşan bir düşünce yapısının zararı sadece fert ile sınırlı kalmaz, içinde bulunduğu toplumu parçalanma seviyesine dahi getirebilir. Bu nedenle dinimiz İslam, mensupları hangi dile, hangi renge, hangi bölgeye ait olursa olsun şahid, örnek kılınmış İslam toplumunun tevhid inancı bağlamında birlik ve bütünlük içerisinde olmasını gerekli görür.⁵⁶³ Aynı zamanda fert ve toplum olarak tevhide bozucu her türlü tutum ve davranışlardan kaçınmamız gerektiği her fırsatta hatırlatılır.⁵⁶⁴

Şahitlik edecek, örnek ve önder olacak İslam toplumunun sahip olması gereken en temel nitelik, tevhide inanan, şirkten uzak duran, yalnızca Allah'a ibadet eden⁵⁶⁵, birlik ve bütünlüğünü bu esas üzerine inşa eden bir toplum olmaktır. Daha önce de naklettiğimiz gibi, Allah Teâlâ, kendisine ortak koşulmasını büyük bir zulüm olarak nitelendirmiştir.⁵⁶⁶ Bu nedenle İslam toplumu şirkten uzak, tek olan Allah'ın varlığını kabul edip O'na iman eden, imanını amelleri ile desteklemek üzere ibadetlerini, salih amellerini yalnızca O'na has kılan, birlik ve bütünlük içerisinde hareket eden, bununla birlikte iyiliği emredip kötülükten sakındıran hayırlı bir toplum olmayı kendine hedef kılan, bununla da yetinmeyip bu iyilik ve hayırdan yani İslam dîni, tevhid inancı ve bunların getirdiği dünya ve ahiret menfaatinden kendileri dışındaki insanlığı da faydalandırmak isteyen bir toplum olmalıdır. Zira İslam toplumu bencil bir toplum değildir. Sahip olduğu hayır ve iyiliklere başkalarını da

⁵⁶²Bakara, 2/30.

⁵⁶³Hucurat, 49/13.

⁵⁶⁴Nisâ, 4/116; Kehf, 18/110; Hac, 22/31; Ramazan Altıntaş, “İslam Düşüncesinde Tevhid ve Tefrika”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Sivas, 1996, s. 111.

⁵⁶⁵Nisâ, 4/36; En'am, 6/56; A'raf, 7/33; Yûnus, 10/105-106; Ra'd, 13/36; Cin, 72/ 18-20; vd.

⁵⁶⁶Lokman, 31/13.

dahil etmek ister.⁵⁶⁷ Bu nedenle de inanmayan yahut şirke dalmış ümmetleri, insanları tevhide çağırarak, İslâm'a davet etmek onların en başta gelen görevlerindedir.

2. 2. 2. Vasat (Dengeli) Toplum

Vasat, iki tarafı eşit miktara sahip olan şey⁵⁶⁸; bir şeyin ortası, makam, mevki olarak en değerli olan, ifrat ve tefritten uzak olan; eşitlik⁵⁶⁹; övgüye layık, ortada/dengede olan⁵⁷⁰; adil, en hayırlı, seçilmiş, mûtedil, orta yolda olan⁵⁷¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Her iyi ve güzel şeyin hoş karşılanmayan iki aşırı ucu vardır. Mesela cömertlik, cimrilik ve savurganlık arasında olumlu bir davranış tarzıdır. Yine benzer şekilde şecaat de korkaklıkla gereksiz hiddet arasında hoş karşılanan, tasvip edilen bir davranıştır. Görüldüğü üzere vasat, iki aşırı ucu olan şeyin, istenilen, uygun görülen, ortası, arzu edilen hâlidir.⁵⁷² Araplar, fazileti bu lafızla tanımlarlar ve derler ki: “من اوسط قومه” “Kavminin en vasatı/en faziletlisi/en hayırlısı”. Nitekim Hz. Peygamber'i nitelerlerken de böyle söylemişlerdir: “O, kavminin en vasatı / en hayırlısı / en seçkini / en dengelisi / en değerlisidir.” Araplardaki bu temsîlin, yani vasat lafzının bu mânaları içerecek şekildeki kullanımının ortak anlamı, “o şeydeki en hayırlı yer” mânasıdır. Yani zikredilen şeyin konum olarak en hayırlı, en faziletli olanı için bu temsîli sıkça kullanılmaktadır.⁵⁷³

Genel olarak tasvip edilen, mutedil olan hal ve davranışlar, düşünceler vasat olarak nitelenmektedir. Daha önce izah etmeye çalıştığımız üzere tüm insanlığa şahid, örnek kılınan İslam toplumu da Kur'an-ı Kerim'de “vasat ümmet” olarak nitelenmiştir. Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Böylece Biz sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanlar üzerine şahidler olasınız; Peygamber de sizin üzerinize şahid

⁵⁶⁷Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 400-401.

⁵⁶⁸Râğıb, *a.g.e.*, s. 869; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, s. 426.

⁵⁶⁹Râğıb, *a.g.e.*, s. 869.

⁵⁷⁰Kurtubî, *a.g.e.*, II, s. 153.

⁵⁷¹Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 219; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 6; Dâmeğânî, *a.g.e.*, s. 488.

⁵⁷²Râğıb, *a.g.e.*, s. 869; Ahmet Öz, *Kur'an'ın Önerdiği Vasat Ümmet*, Çıra Yay., İstanbul, 2011, s. 15.

⁵⁷³Zeccâc, *a.g.e.*, I, ss. 219-220.

olsun...⁵⁷⁴

Ümmet kavramının bir niteliği olarak Kur'an'da zikredilen vasat kavramına verilen mânaların “adil, orta yolda, dengeli, aşırılıklardan uzak, en seçkin, en hayırlı, faziletli, en iyi” şeklinde olduğunu görmekteyiz. Bu mânaları incelediğimizde anlamaktayız ki, Araplar, bir şeyin vasatı (ortası) dediklerinde o şeyin en iyisini, övgüye en layık olanını kastetmektedirler.⁵⁷⁵ Râzî'nin zikretmiş olduğu bir görüş de bunu desteklemekte ve “vasat” nitelemesinin, şahid kılınan bu ümmet için övgü maksadı taşıdığını ifade etmektedir.⁵⁷⁶

Vasat ifadesinin ümmet ile birlikte kullanıldığı bu âyette âlimler kelimeye genel olarak iki mâna vermişlerdir. Bazılarına göre vasat, “adil” anlamına gelirken; bazıları ise “en hayırlı, seçilmiş” anlamları üzerinde yoğunlaşmışlardır.⁵⁷⁷ Zikredilen mânalar farklı gibi gözükseler de esasen ortak bir yere varırlar. Zira adalet hayırdır, hayır da adalettir.⁵⁷⁸

Neden Ümmet-i Muhammed'e vasat denildiği konusunda birtakım farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre bu ümmet, Hıristiyanların peygamberleri hakkında yaptıkları gibi yüceltmede aşırılığa gitmemiş, yine Yahûdilerin yaptığı gibi de peygamberlerini değersizleştirmede aşırılığa gitmemiş, Peygamberleri (s.a.v)'e hakkıyla, gereken önemi ve değeri verip ona uymuştur. Böylece Kâbe nasıl dünyanın tam ortasında ise İslam ümmeti de bu şekilde ifrat ve tefritten uzak, orta bir ümmettir ve bu nedenle kendilerine bu sıfat verilmiştir.⁵⁷⁹ Bu ümmet, ifrat ve tefritten korunarak inancında, ahlakında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde kalmayı başaran, dengeli, sağduyulu, ölçülü, insafli ve uyumlu bir toplumdur.⁵⁸⁰

Bazı âlimler ise “vasat ümmet” lafzını, “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı

⁵⁷⁴Bakara, 2/143.

⁵⁷⁵Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 172.

⁵⁷⁶Râzî, *a.g.e.*, IV, s. 106.

⁵⁷⁷Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 219; Râzî, *a.g.e.*, IV, s. 106; Kurtubî, *a.g.e.*, II, s. 153.

⁵⁷⁸Zeccâc, *a.g.e.*, I, s. 219.

⁵⁷⁹Râzî, *a.g.e.*, IV, s. 108; Kurtubî, *a.g.e.*, II, ss. 153-154.

⁵⁸⁰Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, s. 4.

ümmetsiniz...’’⁵⁸¹ âyeti ile birlikte ele alarak “en hayırlı ümmet” anlamının verildiğini, bu iki âyetin⁵⁸² birlikte anlaşılmasının daha uygun olacağını zikretmişlerdir.⁵⁸³

Mevdûdî, âyette yer alan “ümmet-i vasat” kelimesinin başka hiç bir dilde kelimenin tam anlamıyla ifade edilemeyecek kadar geniş bir anlama sahip olduğunu zikretmiştir. Vasat ümmet, belirli sınırları aşmayan, orta yolu izleyen, diğer milletlere adil davranan, diğer milletlerle olan ilişkilerini hak ve adalete dayandıran, doğru ve soylu bir toplumdur ve mü'minler kendilerine verilmiş olan bu meziyetlere ancak hidayete tâbi olarak ulaşmışlardır.⁵⁸⁴

Çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed bu hususta daha geniş bir yaklaşımda bulunarak şunları söylemektedir: “Lafzen (âyetin kelime anlamı) 'orta bir toplum' yani aşırılıklar karşısında adil bir denge gözeten, hem zevk ve sefahati hem de mübâlağalı bir zühdü reddederek insanın tabiatını ve imkanlarını değerlendirmede gerçekçi ve mâkul davranan bir topluluk. Kur'an'ın sıkça tekrarladığı hayatın her cephesinde dengeli ve ölçülü olma çağrısı ile uyumlu olarak mü'minlere, hayatlarının bedenî ve maddî yönüne çok fazla ağırlık vermemelerini öğütler; ama aynı zamanda insanın bu bedenî hayat ile ilgili ihtiyaç ve isteklerinin ilâhî iradenin eseri ve bu nedenle de meşrû olduğunu kabul eder. Daha ileri bir tahlilde 'dengeli ve ölçülü bir toplum' ifadesinin, insanın var oluş probleminde İslâmî yaklaşımı temsil ettiği söylenebilir. Ruh ve beden arasında fikrî bir çatışma olduğu görüşünün reddi ve insan hayatının bu ikili cephesindeki tabii ve ilâhî bütünlüğün açık bir teyidi. İslama özgü olan bu dengeli davranış, Allah'ın briliğine ve bütün hilkatin temelinde yatan amacın tekliği kavramından doğmaktadır. Böylece burada⁵⁸⁵ dengeli ve ölçülü bir toplumdan söz edilmesi Allah'ın birliğinin bir sembolü olarak Kâbe temasına uygun düşen bir giriştir.”⁵⁸⁶

Gerçekten bu ümmet, tüm mânalarıyla vasat bir ümmettir. İster iyilik, güzellik, fazilet, hayır mânalarında, ister îtidal, orta yol, ister adalet mânalarında

⁵⁸¹ Âl-i İmran, 3/110.

⁵⁸² Bakara, 2/143; Âl-i İmran, 3/110.

⁵⁸³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, II, s. 18; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 175.

⁵⁸⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 107.

⁵⁸⁵ Bakara, 2/143.

⁵⁸⁶ Esed, *a.g.e.*, ss. 39-40.

alınsın, bütün yönleriyle bu ümmet vasat bir ümmettir.⁵⁸⁷ Öyle anlaşılmaktadır ki vasat kelimesi ile, İslam ümmetinde bulunması hedeflenen en önemli nitelikler özet bir biçimde ifade edilmiştir. Öyle ki bu özellikler, şahid, örnek kılınmış bir toplumda mutlak suretle olması gereken en mühim özelliklerdir.⁵⁸⁸

Bu ümmet ilk olarak, tasavvur ve îtikatta vasat bir ümmettir. Ne sırf maddeye ne de tamamen âhirete gömülür. Cesede bürünmüş bir ruh veya ruha sarılmış bir cesed gibidir. Hayatının devamı için çalıştığı kadar, mânen yükselmek için de çalışır. İfrat ve tefride dalmadan şevk ve arzularını serbest bırakır.⁵⁸⁹ Düşünce ve şuurda vasat bir ümmettir. Böylece, tecrübe ve marifet kapılarını kapatmadığı gibi bildiği ile de durup kalmaz. Önce kendisinde bulunan fikir ve yöntemlere sarılır, ardından da fikir ve tecrübelerinin sonuçlarına göz atar.⁵⁹⁰

İnsanlar arası ilişkiler ve karşılıklı bağlar noktasında da İslam ümmeti vasat (orta yolu benimsemiş) bir ümmettir. Yani ne ferdin kişiliğini ve bu kişiliğin dayanaklarını ortadan kaldırarak onun benliğini toplum ya da devletin kişiliğinde eritir ne de ferde kendinden başka kimseyi düşünmeyen, bencil bir kişi olma serbestliği tanır. Bunun yerine, fertte, topluma hizmet etme arzusu uyandıran iç özlemleri teşvik eder; hatta fert için bu konuda görevler belirler. Kısacası bu toplum, uyum ve koordinasyon halinde ferde güven tesis eder.⁵⁹¹

Ümmet aynı zamanda mekan ve zaman açısından da vasat (orta yolu benimsemiş) bir toplumdur. Mekan olarak yeryüzünün orta bölgelerinde bulunmaktadır. Ve bu durumuyla da yeryüzünün doğusu ile batısı, kuzeyi ile güneyi arasında bir köprü durumundadır. Bulunduğu bu konum ile de yüz yıllardan beri insanlığa şahid, örnek olmaya devam etmektedir. Zamanda ise kendisinden önceki medeniyetin çocukluk dönemini noktalarak kendisinden sonraki aklî gelişme çağına da bekçilik ve koruculuk yapmaktadır. İnsanlığın bu iki dönemi arasında durarak bir yandan insanın gelişmesine ayak bağı olan çocukluk döneminden kalan

⁵⁸⁷Kutub, *a.g.e.*, I, s. 274.

⁵⁸⁸Enes Saka, *Kur'an'ın Öngördüğü Üstün Toplum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 36.

⁵⁸⁹Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, ss. 4-5; Kutub, *a.g.e.*, I, s. 274; Esed, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁹⁰Kutub, *a.g.e.*, I, s. 274.

⁵⁹¹Kutub, *a.g.e.*, I, ss. 274-275.

saplantı ve hurafeleri silkeleyip atarken öte yandan insanlığı akıl ve nefsin arzularının fitnesinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Peygamberler döneminden kalma ortak manevi miras ile sürekli gelişen aklın birikimleri arasında sentez kurmakta ve insanlığı bu iki uygarlık kaynağı arasında yer olan doğru yolda yürütmeye çalışmaktadır.⁵⁹²

2. 2. 3. En Hayırlı Toplum

Allah Teâlâ âyet-i kerîmede: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği/doğruyu/meşrû olanı emreder, kötülüğü önleyip alıkor ve Allah'a iman edersiniz...”⁵⁹³ buyurarak İslam ümmetini insanlar içerisinde en hayırlı ümmet, en hayırlı topluluk olmakla nitelemiştir. Daha önce ümmetin tanımını izah etmeye çalışırken de belirttiğimiz gibi ümmet lafzına verilen mânaların içerisinde “öne düşen, çeşitli insan gruplarını toplayan, kendilerine uyulan, örneklik eden bir topluluk”⁵⁹⁴ anlamı yer almaktadır. Genel olarak topluluk anlamını ifade edecek şekilde bir kullanımı bulunmakla beraber özel mânada ümmet ile kastedilenin Ümmet-i Muhammed olduğunu daha önce belirtmiştik. Hayır kelimesi ise herkesin arzu ettiği akıl, adalet, fazilet, faydalı olan şey; iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak⁵⁹⁵ gibi mânalara gelmektedir.

Âlimler, “en hayırlı ümmet” âyetinde kastedilenin Muhammed Ümmeti olduğunu söylemişlerdir.⁵⁹⁶ Ve âyet-i kerîme, bu ümmetin, toplumların en hayırlısı, en ideali, en iyisi olduğunu haber vermektedir. Bazı kaynaklarda ise âyette kastedilenlerin özel olarak Peygamber (s.a.v) ile birlikte hicret edenler veya Hz. Muhammed'in ashâbı olduğu şeklinde nakiller de yer almaktadır.⁵⁹⁷ Ancak âlimler bu nakilleri zikretmekle birlikte neticede genel olarak kastedilenin, âyette de zikredildiği üzere iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, hayra davet etmek gibi olması gereken niteliklere sahip olan Muhammed Ümmeti olduğunu belirtmişler ve bu niteliklere

⁵⁹²Kutub, *a.g.e.*, I, s. 275.

⁵⁹³Âl-i İmran, 3/110.

⁵⁹⁴Elmalılı, *a.g.e.*, II, s. 453.

⁵⁹⁵Râğıb, *a.g.e.*, s. 231; Mustafa Çağrıç, “Hayır”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1998, XVII, s. 43

⁵⁹⁶Taberî, *a.g.e.*, V, s. 673; Râzî, *a.g.e.*, VIII, ss. 194-195; Elmalılı, *a.g.e.*, II, s. 456; Kutub, *a.g.e.*, II, ss. 391-392; İbn Âşûr, *a.g.e.*, IV, s. 49; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 251; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 400.

⁵⁹⁷Taberî, *a.g.e.*, V, ss. 670-673; Râzî, *a.g.e.*, VIII, ss. 193-195; İbn Âşûr, *a.g.e.*, IV, s. 48.

sahip oldukları, onlara uygun yaşadıkları için kendilerine bu vasfın verildiğini söylemişlerdir. Buna göre bu ümmet, kendilerine verilen emirleri yerine getirdikleri sürece en hayırlı ümmet olma niteliğine sahip olacaklardır.⁵⁹⁸ Ayrıca âyetin devamında gelen “...keşke kitap ehli de iman etseydi kendileri için çok hayırlı olurdu...” ifadesi de hayırlı olmanın iman ile temelden alakalı olduğunu göstermektedir. Hayırlı olmak için öncelikle tevhid akîdesine sahip olmak, sırât-ı müstakîm üzere yürümek gerekmektedir.⁵⁹⁹

“En hayırlı ümmet” ifadesini yalnızca ümmetin ilk kuşağına tahsis etmek uygun değildir. Çünkü âyetin hemen öncesinde Ehl-i Kitap'tan bahsedilmiş, ardından mü'minlere onlara uymamaları, Allah'ın dînine sıkıca sarılmaları emredilmiştir. Yine mü'minlere, içlerinden iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir grup bulunması, ihtilafa düşüp tefrika çıkaranlar gibi olmamaları emredilmiş, daha sonra da iman edenlerin ve kafirlerin ahiretteki hallerinden söz edilmiştir.⁶⁰⁰ Yine âyetin hemen sonrasında da Ehl-i Kitap'tan bahsedilmiştir.⁶⁰¹ Âyetin siyak ve sibakı göstermektedir ki bu ifade mü'minlerle ilgilidir. Nitekim Râzî de bu âyetteki “en hayırlı ümmetsiniz” hitabının yalnızca ilk dönem iman edenlere, ashaba hasredilemeyeceğini zikretmiştir.⁶⁰² Öyleyse bu hitap, başta Hz. Peygamber'in ashabı olmak üzere Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında kıyamete kadar gelecek olan bütün Ümmet-i Muhammed'i şâmilidir.

Âyette geçen “أخرجت للناس” “insanlar için çıkarılmış” nitelemesi “en hayırlı ümmet” “خير أمة” ifadesinden sonra gelmekte ve onu açıklamaktadır. “أخرجت” “çıkarılmış” ifadesinin “خير أمة” nitelemesinin ardından gelmesi “çıkarılma”nın “seçilmiş olma” “خُيرت” olduğunu beyan etmektedir. Ümmet-i Muhammed'in en hayırlı ümmet olarak seçilmesi, onun diğer toplumlar, diğer ümmetler karşısındaki konumunu ortaya koymaktadır. Daha öncesinde İsrailoğulları'nın seçilmiş bir topluluk olduğu ise Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde bildirilmektedir: “*Andolsun ki biz*

⁵⁹⁸Taberî, *a.g.e.*, V, s. 673; Râzî, *a.g.e.*, VIII, ss. 195-196; Elmalılı, *a.g.e.*, II, s. 456; İbn Âşûr, *a.g.e.*, IV, s. 49; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 251; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 400.

⁵⁹⁹Aygün, *a.g.e.*, ss. 162-163.

⁶⁰⁰Âl-i İmran, 3/98-107.

⁶⁰¹Âl-i İmran, 3/111.

⁶⁰²Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 195.

İsrailoğullarını (zamanlarındaki) tüm toplumlar üzerine bilerek seçkin ve üstün kıldık. Onlara içinde kendileri için çok zorlu birer sınav olan mucizeler verdik.”⁶⁰³ Grüldüğü gibi İsrailoğullar'nın, kendi zamanlarında, diğer topluluklara karşı üstün ve seçilmiş kılındığı, bununla birlikte onların zorlu bir sınava tâbi tutuldukları haber verilmiştir. Ancak onlar bu zorlu sınavmada başarısız olmuşlar ve Allah Teâlâ da İsrailoğullarından sonra İslam Dîni için Muhammed Ümmeti'ni seçmiştir. Bu yüce din için bu ümmeti seçmiş olması O'nun Ümmet-i Muhammed'e olan sevgisini ve hoşnutluğunu göstermektedir.⁶⁰⁴

Ümmetin en hayırlı toplum olarak Kur'an-ı Kerim'de müjdelenmesi, her şeyden önce Allah'a gerçekten inanması, O'nun emirlerini yerine getirmesi, âyette de zikredildiği üzere iyiliği emredip kötülükten sakındırması ve en güzel ahlaki kendisinde toplamış olması sebebiyledir.⁶⁰⁵ Bu ifade, iyilik yolunda insanlığa örnek ve önder olmayı hak eden müslümanların başlıca niteliklerini göstermektedir. İslam toplumunu meydana getiren insanlar, Allah'a iman eder, bunun gereği olarak Peygamber (s.a.v)'e, Kitab'a, ahiret gününde hesap vereceklerine ve diğer iman esaslarına inanırlar. İslâm'ın öğrettiği güzel ahlaka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engeller ve imanlarının gereğini yerine getirirler.⁶⁰⁶

İslam toplumu, iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, mûtedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığın içinden en hayırlı ümmet olarak çıkarılmışlar ve insanlığa şahid, örnek, rehber olmaya hak kazanmışlardır. Nitekim bu ümmet hakkında, daha önce izah etmeye çalıştığımız üzere, Bakara Sûresi 143. âyette “Böylece sizi vasat/orta yolda/ dengeli bir ümmet kıldık ki insanlara şahid olasınız...” buyrulmuştur.⁶⁰⁷ Bakara Sûresindeki bu âyette “insanlara şahidler olasınız” ifadesi “insanlığa örnek, rehber olasınız” mânasına gelmektedir. Bununla birlikte “en hayırlı ümmet” âyetinde de bu mâna yani insanlığa örnek olma anlamı mevcuttur. Buna göre hayırlı bir toplum olmak, problem

⁶⁰³Duhan, 44/32.

⁶⁰⁴Aygün, *a.g.e.*, s. 211.

⁶⁰⁵Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 195; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 276; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 400.

⁶⁰⁶Elmahlı, *a.g.e.*, II, s. 456; Bilmen, *a.g.e.*, I, s. 434; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 251; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 651.

⁶⁰⁷Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 251; Karaman vd., *a.g.e.*, I, s. 651.

çözen, düşünce ve eylemleri ile insanlığa faydalı olan, iyilik saçan, örneklik eden bir toplum olma mânasını içermektedir.⁶⁰⁸

Gerçek mü'minlerin sahip olduğu, bu âyette⁶⁰⁹ de zikredilen, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, iman etme gibi, bizim de bu çalışma kapsamında ele almaya çalışacağımız, vasıfların en hayırlı ümmetin belirgin vasıfları olduğunda şüphe yoktur. Bu sebeple Allah, insanlığı hakka davet gibi önemli ve şerefli bir görevi İslam toplumuna vermiştir. Bu görev, daha önce İsrailoğullarına da verilmiştir. Fakat onlar zamanla bozulmuşlar, bu sebeple başarısız olmuşlar ve bu emaneti koruma liyâkatini kaybetmişlerdir. O halde Müslümanlar, kendilerine verilen bu emanetin, görevin bilincinde olmalı ve hataya düşmemelidirler.⁶¹⁰ Müslüman toplumun kendi hakikatini ve kıymetini bilmesi için idrak etmesi gereken şey kendilerine yüklenmiş olan en hayırlı ümmet olma vasfıdır. Müslümanlar, yükselmek, önderlik etmek, rehber olmak için ümmetlerin en hayırlısı olduklarının bilincinde olmalıdırlar. Bu bilinçte olup bu hayra, iyiliğe, doğru yola tüm insanlığı davet etmelidirler.⁶¹¹

İslam ümmeti, hayrın, iyiliğin sadece kendisine has olmasını istemez. Bilakis diğer milletlerin, toplumların da bu hayırdan faydalanmalarını ister. Ümmet, iman etme, iyiliği emredip kötülükten sakındırma gibi temel nitelikleri kendinde taşıdığı sürece en hayırlı toplum olma özelliğini de devam ettirir ve diğer milletlerden üstün olur. Bu niteliklere sahip olanlar, başta Peygamber (s.a.v) ve O'nunla birlikte olan ahabıdır. Onlar iyiliği emredip kötülükten sakındırmış, Allah için yurtlarını terkederek O'nun yolunda hicret etmişlerdir. İfade edildiği üzere İslam toplumu hayrın sadece kendisine ait olmasını istemez, diğer milletlerin de İslâm'a girerek hayırlı ümmete katılmalarını ister. Hayırlı olma sebeplerinden biri de diğer milletleri de bu hayra ortak olmaya çağırmasıdır.⁶¹²

⁶⁰⁸ Bayraklı, *a.g.e.*, ss. 100-101.

⁶⁰⁹ Âl-i İmran, 3/110.

⁶¹⁰ Mevdûdî, *a.g.e.*, I, s. 251; Karaman vd., *a.g.e.*, I, ss. 651-652.

⁶¹¹ Kutub, *a.g.e.*, II, ss. 391-392; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 400.

⁶¹² Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 400-401.

2. 2. 4. İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoyan Toplum

Kişilerin kendi başlarına dinlerini, imanlarını koruyup buna uygun yaşamlarını devam ettirmeleri zor ve tehlikelere açık bir durumdur. Zira kişi, baskı, tehdit, zorlama karşısında her şeyini kaybedebilir veya tüm bunlara karşı koyacak gücü kendisinde bulamayabilir. Bu bakımdan, dînin dünyada varlığını devam ettirebilmesi, yaşanılabilirliğini muhafaza etmesi için toplum gereklidir. Görüldüğü üzere dînin sağlıklı bir biçimde ayakta durabilmesi için topluma ihtiyaç vardır. İslam dînini, fert ve toplum olarak, yaşamın esası kılan böyle topluma da İslam Ümmeti, Ümmet-i Muhammed gibi isimler verilmiştir. Dînin ayakta durması, varlığını koruyabilmesi için İslâm toplumunun sahip olması gereken niteliklerden biri de insanlığı hayra, iyiliğe davet eden, onlara iyiliği emredip kötülüklerden vazgeçirip uzak tutmaya çalışan bir toplum olma özelliğidir.⁶¹³ Nitekim Allah Teâlâ âyet-i kerîmelerde bu hususu açıkça bildirmektedir:

*“Sizden öyle bir topluluk bulunsun ki, insanları hayra çağırsın, iyiliği emretsin ve kötülüklerden alıkoysun...”*⁶¹⁴

*“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiyi/doğruyu/meşrûyu emreder, kötüyü/meşrû olmayanı önleyip alıkor ve Allah'a iman edersiniz...”*⁶¹⁵

Bu ve benzeri âyetler Kur'an-ı Kerim'de vurgulanarak geçmekte olan âyetlerdir. Âyetlerde “iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak” niteliğinin iman edenler tarafından uygulanması konusunda te'kid söz konusudur. Ayrıca bu özellik mü'minler ve münâfıklar arasında ayırıcı bir ölçüdür. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *“Münâfıkların erkekleri de kadınları da aynıdır; kötülüğü emrederler, iyilikten alıkorlar...”*⁶¹⁶ Mü'minler için de âyette şöyle buyrulur: *“Erkeğiyle kadınıyla bütün mü'minler birbirlerinin dostları/velileridirler. İyiliği emrederler, kötülükten sakındırırlar...”*⁶¹⁷ Mü'minlerin özelliklerinden biri olarak açıkça zikredilen bu vasıf

⁶¹³ Cihad Tunç, “İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi”, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, Kayseri, 1986, s. 3.

⁶¹⁴ Âl-i İmran, 3/104.

⁶¹⁵ Âl-i İmran, 3/110.

⁶¹⁶ Tevbe, 9/67.

⁶¹⁷ Tevbe, 9/71.

aynı zamanda Allah'ın gazabından, öfkesinden korunmak için insanlarda ve toplumlarda muhakkak bulunmalıdır. Bu vasfı kendinde bulundurmayan yahut aksine davranışta bulunanları Allah Teâlâ lanetlemiştir.⁶¹⁸ Âyetlerden öyle anlaşılmaktadır ki, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini yerine getirenleri Allah hayırlı, sadık, muhlis olarak isimlendirmektedir. Bu durum sadece fert olarak değil toplum olarak da geçerlidir. Nitekim Yüce Allah mü'minlerin insanlar içerisinde çıkarılmış en hayırlı ümmet olduklarını, Allah'a inanıp, iyiliği emredip kötülükten alıkoymalarını söylemiştir.⁶¹⁹

“ma'rûf” ve “münker” âmm iki lafızdır. Arapça'da “bilmek, tanımak, düşünerek kavramak” anlamındaki 'irfân kökünden gelen ma'rûf sözlükte “bilinen, tanınan, benimsenen şey anlamına gelir. “Bir şeyi bilmemek, bir şeyin zor ve sıkıntılı olması” gibi anlamları barındıran nükır veya nekâret kökünden gelen münker de “tasvip edilmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey” anlamlarına gelir.⁶²⁰ Ma'rûf, Peygamberlerin tümünün tebliğ ettikleri, insanlara tanıttıkları, İnsanların görünce tanıdıkları, içlerinin ısındığı, ister ahlâkâ ister davranışlara, alışkanlıklara dair olsun salih, hayırlı, faydalı, meşrû olan her şeyi; faydası, bereketi fertlere ve topluma dönen tüm fiilleri içine alan bir lafızdır. Ancak bu hayırlı, faydalı, salih olan tüm hâl, hareket ve davranışlar, içinde aşırılık bulunmayan, ifrat ve tefritten uzak olan şeylerdir. Münker ise ma'rûf için zikrettiklerimizin tam aksi olarak içerisinde şer, zarar ve kötülük bulunan her türlü hâl, hareket ve davranışları, bu şekildeki ahlâkî özellikleri içine alan bir lafızdır. Münker olan şeyin zararı ve vebâli de fert ve topluma birlikte döner. Ayrıca münkerde aşırılık, ifrat ve tefrit durumları da söz konusudur.⁶²¹ Ma'rûf aynı zamanda dînin emrettiği şerî fiilleri, ahlâkî ve toplumsal olarak salih kabul edilen amelleri, akl-ı selîmin güzel gördüğü şeyleri, Allah Rasûlü'ne ve onun getirmiş olduğu dine iman edip, şer'î emirleri yerine getirmeyi de içine alan bir lafızdır.⁶²² Münker ise Allah'a şirk, küfür, Peygamberi yalanlama, günah, kötü ahlak gibi insanın dünyasına ve ahiretine zarar verecek her şeyi içine

⁶¹⁸Mâide, 5/78-79.

⁶¹⁹Âl-i İmran, 3/110; Muhammed İzzet Derveze, *ed-Düstûru'l-Kur'ân ve's-Sünnetü'n-Nebeviyye fî Şüûni'l-Hayât*, 2. Bsk., Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâihî, yy., ty., II, ss. 4-6.

⁶²⁰Mustafa Çağrıçı, “*Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker*”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1995, XI, s. 138.

⁶²¹Derveze, *a.g.e.*, II, s. 7.

⁶²²Taberî, *a.g.e.*, V, s. 676; Derveze, *a.g.e.*, II, s. 8; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 275.

alır. ⁶²³ Kısaca söylemek gerekirse, din, insanın zararına olacak bir şeyi emretmeyeceği için dînin emrettiği ve hoşgördüğü her şey ma'rûf, nehyedip yasakladığı her şey ise münkerdir.

İslam dîninde önemli bir yere sahip olan ve Kur'an-ı Kerim'de de sıkça zikredilen “emr-i bi'l-ma'rûf” ve “nehy-i ani'l-münker” İslam Ümmeti'ne emredilmiş, oldukça önemli bir görevdir. Bu görevin kime verildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir. Bir görüşe göre bu görev bütün ümmet için farzdır. Bu görüşü zikredenler “*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız...*”⁶²⁴ âyetini delil göstermektedirler. Buna göre her bir ferdin ma'rûfu emretmesi ve eliyle, diliyle veya kalbiyle münkeri de nehyetmesi kendisine farzdır. Bu görüşü zikredenlere göre Âl- İmran 104. âyette geçen “من” edatı “beyaniyye” olarak kabul edilmektedir. Böyle kabul edildiğinde de âyete verilen mâna “İyiliği emreden, kötülükten sakındıran bir toplum olun.” şeklinde anlaşılmaktadır. Bu görüşe göre âyette⁶²⁵ iyiliği emredip kötülükten sakındırma vazifesi ümmetin tamamına farz kılınmıştır.⁶²⁶

Zikredilen ikinci görüşe göre ise âyetteki⁶²⁷ “من” edatı “bir kısım” anlamına gelen tab'îziyye edatı olarak kullanılmıştır. Edat bu mânada kabul edildiğinde ise âyetin anlamı “Sizden hayra çağıran ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun...” şeklinde anlaşılmaktadır. Bu görüşe göre İslam Ümmet'i içerisinde cahil olanlar, hasta veya yaşlı olup bu işi yapmaktan aciz olanlar vardır. Bunlar iyiliği emredip kötülükten sakındırma işini yapamazlar. Bu durumlarından dolayı bu işten sorumlu değildirler. Ayrıca iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevi farz-ı kifâye olup ümmet içerisinde bir topluluğun bu görevi yapmış olması ile bu farz, ümmetin tamamından kalkmış olur.⁶²⁸

Yukarıda zikrettiğimiz iki görüşten hangisi anlaşılırsa anlaşılınsın, iyiliği

⁶²³Taberî, *a.g.e.*, V, s. 676; Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 182; Derveze, *a.g.e.*, II, s. 8.

⁶²⁴Âl-i İmran, 3/110.

⁶²⁵Âl-i İmran, 3/110.

⁶²⁶Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 182; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 395.

⁶²⁷Âl-i İmran, 3/104.

⁶²⁸Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 182; Elmalılı, *a.g.e.*, II, ss. 453-454; Sâbûnî, *a.g.e.*, I, s. 275; Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 395-396.

emredip, hayra davet edip kötülükten alıkoymak şahid, örnek ve önder kılınan Ümmet-i Muhammed'e farz kılınmış bir görevdir. Dolayısıyla ümmetin en azından bir kısmı bu görevi aksatmadan yerine getirmelidir. Bu farz yerine getirilmediği takdirde toplumun hiçbir ferdi kendini sorumluluktan kurtaramaz.⁶²⁹

Tüm insanlığa örnek kılınan İslam Ümmet'i, hayrın sadece kendisine ait olmasını istemez; diğer insanların ve toplumların da başta İslâm'a girerek bu hayra dahil olmalarını ve iyiliklerle amel edip kötülüklerden de uzak durmalarını ister. Zira İslam toplumu bencil bir toplum değildir. Aynı şekilde din olarak İslam da insanların dünya ve ahiret mutluluğuna ermeleri için gönderilmiştir, bu sebeple de mahza iyiliktir. İslam toplumu da bizzat kendisi iyilik ve hayır olan, iyilik ve hayırlarla dolu olan bu dîne diğer insanları davet eder. Bu toplum, müslüman olmayanları iyiliğe, hayra çağırırken, kendi aralarında da iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktadır. Bu yönüyle “iyiliği emredip kötülükten alıkoyma” müslümanın kendi toplumuna kayıtsız kalamayacağını da anlatmaktadır. Öyle ki müslüman başta içinde yaşadığı toplum olmak üzere bütün insanlığa iyiliğin hakim olması ve kötülüğün de ortadan kalkması için görevlendirilmiştir. Bu görevini yerine getirdiği müddetçe kendisi de ancak kurtuluşa erebilir.⁶³⁰

2. 2. 5. Adaleti Ayakta Tutan Toplum

Adalet, insafli ve doğru olmak, doğru davranmak, zulmetmemek, her şeye hakkını vermek, düzeltmek, mütedil olmak, her şeyi yerli yerinde yapmak, denk tutmak, istikâmet, hakkâniyet; davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak gibi mânalara gelen bir masdar isimdir.⁶³¹ Aynı zamanda dînî bir terim olan adalet kavramı; ifrat ve tefrit arasında orta yolu takip etmek, hak yol üzere dosdoğru olmak, dînen haram kılınan şeyleri terk etmek, farzları yapmak, içi ve dışı, özü, sözü, fiil ve davranışları eşit olmak, haklıya hakkını, haksıza cezasını vermek, şirk, küfür, nifak ve zulmü terk etmek anlamlarına

⁶²⁹Elmahlı, *a.g.e.*, II, s. 454.

⁶³⁰Şimşek, *a.g.e.*, I, ss. 396-402.

⁶³¹Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, ss. 5-6; Mustafa Çağrı, “*Adâlet*”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1988, I, s. 341.

gelmektedir.⁶³²

Adaletle eşitlik mânası verilmekle birlikte adalet verilenle hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adalet esas olarak eşitlik değil dengedir.⁶³³ Adalet; insaf, haklılık ve doğruluk mânalarını kapsayan bir denkleştirme-dir. Dolayısıyla adalet, hakların eşit olarak dağıtılması anlamına gelmez. O, hakların hak tanır ölçülerde dağıtılmasıdır. Bu dağıtım bazı zamanlarda eşitlik denilebilecek şekilde gerçekleşebilir. Ancak hedef eşitlik değil denklik, dengedir. Allah'ın emrettiği de herkese ahlâkî, sosyal, ekonomik, kânûnî veya siyasi olsun hakettiğinin, hakettiği ölçüde verilmesidir.⁶³⁴

Allah Teâlâ, insanlığa şahid, örnek, önder kıldığı, pek çok sorumluluklar, vazifeler verdiği İslam toplumuna adaleti, adaletli olmayı esas kılmıştır. Ümmetin ümmet olmasını sağlayan temel unsurlardan biridir adalet.⁶³⁵ Âyetlerde Allah'ın insanlara adaleti, iyiliği emrettiği⁶³⁶; şahitlik yapanlara adil olarak ve yalnız Allah için şahitlik yapmaları, adaleti ayakta tutmaları gerektiği⁶³⁷; toplum içerisinde düzeni ve adaleti tesis etmenin bir vazife olduğu⁶³⁸ gibi hususlar anlatılmakta ve hem fert hem de toplum için adaletli davranmanın, adil bir yer yüzü nizâmı kurmanın ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, bir toplum nizâmı kurmak üzere indirilmiştir. Kurmak hedefinde olduğu nizâmın özü ırk, cins, kabile taassubundan uzaktır. Kurulmak istenen İslam toplumunda insanlar arasındaki yegane bağ akîde bağıdır; kavmiyet bağının, taassubun yerini inanç almıştır. Bunun için de toplumun emniyetini ve güvenini sağlamak için kuvvetli prensipler getirmiştir. Adalet de bu prensiplerin en önemlilerindedir. Zira ancak gerçek adaletle dayalı bir nizamda insanlar arasında hüküm verilirken din, ırk, soy sop, akrabalık, sınıf vb. Hususlar gözetilmeksizin

⁶³²Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 6.

⁶³³Hayrettin Karaman, “*Adâlet*”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1988, I, s. 341.

⁶³⁴Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 282; Mevdûdî, *a.g.e.*, III, s. 48.

⁶³⁵Muhammed Kutub, *a.g.e.*, s. 46.

⁶³⁶Nisâ, 4/58; A'raf, 7/29; Nahl, 16/90.

⁶³⁷Nisâ, 4/135; Mâide, 5/8.

⁶³⁸A'raf, 7/181.

herkese hakkı teslim edilebilir.⁶³⁹ Bu nedenle Allah insanlara adaleti emrettiğini açıkça bildirmiştir:

*“Allah size emanetleri ehline vemenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...”*⁶⁴⁰

*“De ki: 'Rabbim (tüm işlerinizde) doğru/âdil/dürüst olmayı emretti...”*⁶⁴¹

*“Allah, adaleti, iyilik yapmayı, akrabaya yardım etmeyi emreder...”*⁶⁴²

Âlimlerden bir kısmı, İbn Abbas'ın görüşüne dayanarak, Nahl 90. âyetteki adalet lafzının Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmek, tevhid anlamlarına geldiğini; diğerleri ise tüm fiillerde adaletli, insafli olmak anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁶⁴³ Zikredilen iki görüş farklı gözüke de yukarıda da zikrettiğimiz gibi adalet haklıya hakkını gerektiği gibi vermektir. Dolayısıyla Allah'ı inkar etmemek, O'na şirk koşmamak, bir olduğuna, kendisinden başka ilah olmadığına şahadet etmek de Allah'ın hakkını teslim etmektir ki bu da adalet kapsamında yer alır. Buradan anlaşılmaktadır ki İslam'da adalet yalnızca kişiler arası ilişkilerde değil itikatta, ibadetlerde, insan ilişkilerinde, amellerinde, insanın mükellef olduğu her alanda var olmalıdır. Zira adalet dengeli davranmak, doğru yolda olmak anlamlarına da gelir. Bu nedenle her türlü fiilerinde, her alanda insanlar adaletli olmakla mükelleftirler.⁶⁴⁴

Kişinin kendisi dışındaki insanlara adaleti hakkıyla yerine getirmesi zorken, Allah Teâlâ kişinin yakınları hatta kendisi için de adaleti yerine getirmesini istemiştir. Özellikle de şahitlikte dosdoğru olunması, kişinin kendisi veya yakınlarının aleyhine dahi olsa doğru bildiğini aynıyla söylemesi, kimseyi kayırmaması; yine bir kişi veya topluma olan kininden, öfke ve nefretinden dolayı haksızlık etmemesi açık bir şekilde emredilmiştir. Zira İslam dini, adalet mefhumu üzerinde sağlam ve mutlu bir

⁶³⁹Seyyid Kutub, *a.g.e.*, IX, s. 234; Şimşek, *a.g.e.*, I, s. 525.

⁶⁴⁰Nisâ, 4/58.

⁶⁴¹A'raf, 7/29.

⁶⁴²Nahl, 16/90.

⁶⁴³Râzî, *a.g.e.*, XX, s. 103; Beğavî, *a.g.e.*, V, s. 38; Elmalılı, *a.g.e.*, V, s. 282.

⁶⁴⁴Râzî, *a.g.e.*, XX, s. 105.

toplum yapısı kurulması için hassasiyetle durmaktadır. Bu da kişinin yalnız kendisi ve sevdikleri, yakınları için değil, kendinden olmayan, sevmediği, kin ve nefret duyduğu, düşmanlık beslediği kimseler için dahi adaleti isteyip temin etmesi ile gerçekleşebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de fertlere, hakimlere ve idare adamlarına hitaben taraflardan biri başka bir dinden dahi olsa adaletli davranmanın gereği belirtilmiştir⁶⁴⁵:

*“Ey İman edenler! Allah'ın (yeryüzündeki) şahidleri olarak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. Herhangi bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sevk etmesin...”*⁶⁴⁶

Bir konuda hüküm verirken, bir karara varırken tarafların kişinin ailesinden, yakınlarından, sevdiği kimselerden olması mümkündür. Hatta bir tarafta kişinin kendisinin olması da mümkündür. Taraflar zenginlik, fakirlik gibi birtakım özelliklere de sahip olabilirler. Ancak şahıslar kim olursa olsun, nitelikleri ne olursa olsun kimseyi ayrı tutup haklı çıkarmak için çabalamamak gerekir. Allah bunu insanlara açıkça yasaklamış ve o kimseleri herkesten daha iyi ancak kendisinin gözeteceğini bildirmiştir:

*“Ey İman edenler! Kendinizin veyan anne-babanızın, yakınlarınızın aleyhine de olsa (yeryüzünde) Allah'ın şahidleri olarak adaleti titizlikle ayakta tutunuz. Kişi zengin olsun, fakir olsun Allah onu sizden daha iyi gözetir. Bu yüzden hevanıza (istek ve arzularınıza) uyup adaletten ayrılmayınız. Bilesiniz ki Allah ne yaparsanız haberdardır.”*⁶⁴⁷

Toplumda, insanlar arasında, adaletle hükmedilmesi yönündeki zikrettiğimiz âyetlerdeki emirlerin muhatapları genel olarak bütün insanlar, özel olarak mü'minler ve daha da özel olarak yöneticiler gibi emanet ve adaletten kamu adına sorumlu olan şahıs ve kurumlardır. Adalet eşitlik ve dengeyi sağlamak olarak açıklanır. Ancak buradaki eşitlik herkese aynı şeyi, aynı vasıf ve miktarda vermek değil; herkesin hakkını, hak ettiğini, layık olduğunu almada eşit olmasıdır. Yani güçlü de olsa

⁶⁴⁵ İsmet Kayaoğlu, “İslamda Adalet Mefhumu”, AÜİF Dergisi, S. 27, Ankara, ty., s. 201.

⁶⁴⁶ Mâide, 5/8.

⁶⁴⁷ Nisâ, 4/135.

haksızın; güçsüz de olsa haklı ile haksızın hukuk karşısında eşit muamele görmesidir.⁶⁴⁸ Yüz yıllardır insanların huzur ve mutluluğunun teminatının başında gelmektedir adalet mefhumu. Bu nedenle Allah'ın her alanda vasat, mutedil, dengeli kıldığı, tüm insanlığa rehber ve örnek vasfıyla vasıflandırdığı İslam toplumunun adaleti kendisine en temel prensip edinmiş bir toplum olması ve itikâdî, ahlâkî, sosyal, iktisâdî her türlü alanda adaleti ayakta tutarak varlığını devam ettirmesi gerekmektedir.

2. 2. 6. Sözünde Duran Toplum

İslam toplumunu diğer toplumlardan ayıran, onların tüm insanlığa örneklik edebilecekleri özelliklerden biri de verdiği sözde durmak, ahde vefa göstermektir. Diğer insanlar ve toplumlar, ellerinde güç varken, üstünlük ve avantaj sahibiyken, herhangi bir sebep olmaksızın sözlerini veya anlaşmalarını bozabilirler. Ancak İslam toplumu, müslümanlar hem bireysel hem de toplumsal olarak sözlerinde durmakla, ahde vefa göstermekle yükümlü kılınmışlardır. Bu ilke aynı zamanda İslam toplumu ve İslam devletinin iç ve dış ilişkilerinde tavrını belirleyen yol gösterici bir ilke olmuştur.⁶⁴⁹

Kur'an-ı Kerim'de ahid lafzı ahlâki bir kavram olarak genellikle birine söz vermek, taahhütte bulunmak gibi mânalarda kullanılmıştır. İman, yalnızca zihnî bir inanma değil aynı zamanda kişinin dînî naslarla belirlenmiş olan esaslara uyacağına dair gönüllü bir taahhüdü olarak değerlendirilmekte ve iman ile ahd arasında sıkı bir münasebet kurulmaktadır. Böylece Kur'an'a göre ahde vefa, iman ederek Allah ile ahidleşmiş bu suretle kendisini hür iradesiyle sadâkat mükellefiyeti altına sokmuş mü'minlerin ahlâkî bir borcudur. Bu nedenle Kur'an ahdin önemi üzerinde ısrarla durmuştur. İster Allah'a ister insanlara karşı verilmiş olsun her ahid yükümlülük için ehliyet şartlarını taşıyan her insanı borçlu ve sorumlu kılar. İslam ahlakında bu borcun yerine getirilmesine ahde vefa veya ahde riayet denir. Bu iki tabir de Kur'an'dan alınmıştır.⁶⁵⁰ “Sözünde durmak, verdiği sözlere bağlı kalmak, özü, sözü

⁶⁴⁸Karaman vd., *a.g.e.*, II, ss. 81-83.

⁶⁴⁹Mevdûdî, *a.g.e.*, III, s. 101.

⁶⁵⁰Bakara, 2/177; Mü'minûn, 23/8.

doğru olmak” gibi anlamları içine alan ahde vefa İslâm'ın en önemli prensiplerinden biridir. Ahde vefayı bu şekilde yüksek bir fazilet konumuna getiren husus, kişilerin veya toplumların, aksini her an yapma imkanına sahip olduğunu bilmesine rağmen, kendisini verdiği söze bağlı kalmak zorunda hissetmesidir.⁶⁵¹

Konuyla ilgili bazı âyetleri şu şekilde zikredebiliriz:

*“Ey İman edenler! Verdiğiniz sözleri/yaptığınız akitleri yerine getirin...”*⁶⁵²

*“(Onlar) Allah'a (ve insanlara) verdikleri sözü yerine getirenler ve antlaşmaları bozmayanlar...”*⁶⁵³

*“Sözleşme yaptığınız zaman, Allah adına verdiğiniz sözleri yerine getirin; sapasağlam bir şekilde ettiğiniz yeminleri/verdiğiniz sözleri bozmayınız; çünkü Allah'ı kefil yaptınız...”*⁶⁵⁴

*“... Sözüünüzü yerine getirin; çünkü kişi verdiği sözden sorumludur.”*⁶⁵⁵

*“O mü'minler ki emanetlerini ve sözlerini yerine getirirler.”*⁶⁵⁶

Görüldüğü üzere âyetlerde ahde vefa göstermenin mü'minlerin niteliklerinden olduğu açıkça belirtilmiş ve yapılan akitlerin, antlaşmaların, verilen sözlerin gerektirdiği gibi hareket edilmesi, bunlara sadık kalınması üzerinde sıkça durulmuştur. Zira âyetten⁶⁵⁷ anlaşıldığı üzere insanlar bir söz verdiklerinde yahut bir ahid yaptıklarında Allah'ı kefil tutmuş olurlar. Verilen sözler ve yapılan akitler alışveriş, sulh, yemin, adak, nikah gibi pek çok hususta olabilir. Ancak her ne konuda olursa olsun insanlar, aralarında meydana gelen akitlere ve ahidlere vefa göstermek mecburiyetindedirler.⁶⁵⁸ Konuyla ilgili âyetlerde yer alan ve burada da zikrettiğimiz

⁶⁵¹Metin Yurdagür, “Ahid”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1988, I, s. 534.

⁶⁵²Mâide, 5/1.

⁶⁵³Ra'd, 13/20.

⁶⁵⁴Nahl, 16/91.

⁶⁵⁵İsrâ, 17/34.

⁶⁵⁶Meâric, 70/32.

⁶⁵⁷Nahl, 16/91.

⁶⁵⁸Taberî, a.g.e., XIV, s. 591; Râzî, a.g.e., XX, s. 206.

akit kavramı da belgeye bağlanmış anlaşma demektir. Bir şeyi bir şeye bağlayan bağ ve düğüme benzetildiği için bu isim verilmiştir. Akit ve ahid anlam olarak benzer olmakla birlikte akit kelimesi ahid'e göre daha çok sağlamlaştırma ifade etmektedir.⁶⁵⁹

Ahde vefa, mü'minlerin yalnızca kendi aralarında riayet etmeleri, dikkat göstermeleri gereken bir husus değildir. Yapılan anlaşmalar, verilen sözler inananlar ve inkarcılar arasında dahi olsa, onlar ihanet etmedikleri, sözlerinden dönmedikleri müddetçe mü'minlerin sözlerinden dönmeleri yahut anlaşmaları bozmaları yasaklanmıştır. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır: *“Ancak sizinle antlaşma yapıp da antlaşmalarını tam olarak yerine getirip hiç aksaklık çıkarmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye destek vermemiş olan müşrikler bunun dışındadır. Onlarla olan antlaşmalarınızın süresini tamamlayın...”*⁶⁶⁰

Ahde vefa göstermek, İslam toplumunun saygınlığını arttıran, diğer milletler karşısında güvenilirliğini pekiştiren bir niteliktir.⁶⁶¹ Zira verilen sözde durma, akitleri bozmama, yeminlere sadık kalma nitelikleri “güven” kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Şahısların veya toplumların güvenilir olup olmadıklarının en açık ve net bir şekilde görüleceği nokta yaptıkları anlaşmalara ve verdikleri sözlere vefa gösterip göstermemeleridir. Şayet bir kişi veya bir toplum bu konuda zayıfsa, sözlerine, anlaşmalarına ihanet edebiliyorsa, diğer insanlar karşısında güvenilirliğini yitirmiş demektir. Böyle bir kişi veya toplum da asla şahitlik, örneklik, önderlik ve davet vazifelerini yerine getiremez. Zira insanlar, güvenmedikleri zaman ne davete icabet ederler ne de o kişi veya toplumun yaptıklarını örnek almaya çabalarlar. Diğer insanları ve toplumları İslam dînîne davet etmekle, hayra, iyiliğe çağırarak yükümlü olan İslam toplumu bu nedenle önce kendi içinde güveni tesis etmek durumundadır. Bu yüzden başta ferdî olarak ardından da toplumsal olarak güvenilirliği sağlayacak özellikleri kendisinde bulundurmalıdır. Bu özelliklerin başında da yapılan anlaşmalara sadık kalmak, verilen sözde durmak yer almaktadır.

⁶⁵⁹Elmahlı, *a.g.e.*, III, s. 154.

⁶⁶⁰Tevbe, 9/4.

⁶⁶¹İbn Âşûr, *a.g.e.*, XV, s. 97.

2. 2. 7. Aile ve Akrabalarla İyi İlişkiler Kuran Toplum

Arapçada “yakın” anlamına gelen “karîb” kelimesi, bu genel mânânın yanında özellikle “biriyle aynı soydan olan kimse”yi ifade etmekte olup bunun çoğulu olan “akribâ” Türkçede “akraba” şeklinde ve daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Aynı şekilde Arapçada, nesebe dayalı kan hısımlığını ifade eden “rahm” de akraba mânasını ifade etmektedir. Kısaca izah edecek olursak akraba, kişiye nesep bakımından yakın olan kimseleri ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır.⁶⁶² Aile de akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlı olan fertlerin bir araya getirdiği topluluk anlamına gelen bir kavramdır.⁶⁶³

İslam dîni, toplumun temel taşı olan ailenin sağlam bir şekilde kurulup devam ettirilmesine son derece önem vermiştir. İslâm'ın ilk tebliğ yıllarından itibaren, inanç ve ibadetle ilgili hükümlerin yanı sıra aile ile ilgili de çok sayıda âyet nazil olmuştur.⁶⁶⁴ Bu âyetlerden bir kısmı bir aile kurmanın ve devam ettirmenin hukûkî boyutları ile ilgiliyken bir kısmı da aileye ve akrabalara iyilik etmeyi emreden, onlarla ilişkileri iyi tutmayı, akrabalık bağlarını devam ettirmeyi emreden âyetlerdir. Bu âyetlerde öncelikli olarak anne-babaya iyilik etmenin, ardından da diğer akrabalarla iyi ilişkiler kurmanın önemi üzerinde durulmuştur. Hatta öyle ki İslam dîninde akrabalık ilişkilerini ifade eden bir kavram meydana gelmiştir. “Sıla-i Rahim” adı verilen bu kavram, akrabalık bağlarını yaşatmayı, akrabaların birbirini ziyaret etmesini, iyi ilişkiler kurmasını içeren bir kavramdır. Tekrar etmek gerekirse bu kavram, kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilik ve yardımda bulunma, ziyaret etme gibi yakınlarla karşı insânî, ahlâkî ve sosyal görevleri içermektedir.⁶⁶⁵

İnsanlar öncelikle en yakınları olan anne-babalarına iyilik etmek, güzel

⁶⁶²Vecdi Akyüz, “Akraba”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1989, II, ss. 285-286.

⁶⁶³Mehmet Akif Aydın, “Aile”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1989, II, s.196.

⁶⁶⁴Öz, a.g.e., s. 180.

⁶⁶⁵Fikret Karaman vd., a.g.e., s. 593; Mustafa Çağrıncı, “Sıla-i Rahim”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2009, XXXVII, s. 112.

muamelede bulunmak ile emrolunmuşlardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“Rabbin şöyle hükmetti ki, kendisinden başkasına kulluk etmeyin ve anne-babaya iyilik edin. Eğer annen ve babandan biri yahut her ikisi senin yanında/sen hayattayken yaşlanırsa onlara öf bile deme ve onları azarlama! Onlara tatlı dilli ol!”*⁶⁶⁶; *“Biz insana, anne-babasına iyilik yapmasını ve iyi davranmasını emrettik; fakat annen baban seni hakkında hiç bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşmaya zorlarsa onlara itaat etme! Şüphesiz ki sonuçta dönüşünüz banadır...”*⁶⁶⁷; *“Biz insana, anne-babasına iyi bakmasını vasiyet ettik. Çünkü annesi onu nice zorluklarla (karnında) taşıdı...”*⁶⁶⁸

İsrâ 23. âyette Allah Teâlâ önce kendisinden başkasına kulluk edilmemesini, hemen ardından da anne-babaya iyilik edilmesini emretmiştir. Bu, bu konunun ehemmiyetinin ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir.⁶⁶⁹ Toplumun oluşturan en temel unsur ailedir. Ailenin temeli de Allah'ın aralarında bir sevgi ve ilgi var ederek birbirlerine eş kıldığı⁶⁷⁰ kadın ve erkek, yani anne ve babadır. Anne-babanın yetiştirdiği çocuklar, sağlıklı birer fert olmak ve sağlıklı bir toplum oluşturmak için gerekli olan özelliklerden, sevgiyi, merhameti, başkasına iyilik ve yardımda bulunmayı, zulm etmemeyi herkesten önce anne ve babasından öğrenmektedir. İnsan, kendisini karnında taşıyıp dünyaya gelmesine vesile olan annesi⁶⁷¹, onu koruyup kollayan, yetişmesi için çabalayan babasından iyi bir insan, iyi bir müslüman olmayı öğrenir. Kendisi için bunca zorluk ve fedakarlığa katlanan anne ve babasına da herkesten önce ilgi, alaka göstermeli; Allah'a şirk koşmak dışında, İslâm'a uygun olarak söylediklerini yerine getirmek için çabalamalı; yaşlanıp güçten düştüklerinde onlara güzel sözle, iyilikle muamele etmelidir.

İslam toplumu, ailenin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine büyük önem vermektedir. Zira toplumun sağlam bir biçimde varlığını devam ettirebilmesi ailelerin dirliğine düzenine bağlıdır. İslâma uygun, sağlam bir aile yapısı insanı

⁶⁶⁶İsrâ, 17/23.

⁶⁶⁷Ankebût, 29/8.

⁶⁶⁸Lokman, 31/14.

⁶⁶⁹Râzî, a.g.e., XX, s. 188.

⁶⁷⁰Rûm, 30/21.

⁶⁷¹Lokman, 31/14.

günahlara, hatalara düşmekten büyük ölçüde muhafaza eder. Bununla birlikte diğer akrabalarla da ilişkilerin devam ettirilmesi, onlara da iyilikle muamele edilmesi mü'minlere emredilmiştir.

Sıla-i Rahim, hem kişinin akrabalarına iyi davranması, onların acılarını ve mutluluklarını paylaşması ve onlara kanûnî sınırlar içinde yardım etmesi, hem de sahip olduklarını, malını, servetini, imkanları dahilinde ve akrabalarının ihtiyaçlarına göre onlarla paylaşması vazifelerini içine alan bir ifadedir.⁶⁷² Nitekim bu hususta şöyle buyrulmuştur: *“Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkının ver; bununla beraber gereksiz yere de saçıp savurma!”*⁶⁷³; *“Allah adaleti, iyilik yapmayı, akrabaya yardım etmeyi emreder...”*⁶⁷⁴

Allah Teâlâ, akrabanın görülüp gözetilmesine bu derece önem verip, bunu emrettiğine göre, bunun nasıl yapılacağını iyi bilmek gerekir. Sıla-i Rahim'de bir kaç derece mevcuttur. Bunlardan en aşağıda olanı, akrabalara karşı tatlı sözlü, güler yüzlü olmak; karşılaştığımızda selamlaşmayı hal hatır sormayı ihmal etmemek; daima haklarında iyi düşünmek ve hayır dilemektir. İkinci derecesi ise ziyaretlerinde bulunmak ve çeşitli konularda yardımlarına koşmaktır. En önemli derecesi ise mâli olarak, imkan dahilinde akrabalara yardım ve destekte bulunmaktır.⁶⁷⁵ Kur'an-ı Kerim'de yukarıda da zikrettiğimiz âyetler ve benzerlerinde, müslümanların üzerinde akrabalarının, düşkünlerin ve yolcuların hakları bulunduğu haber verilerek bu hakların sahiplerine verilmesi emredilmektedir. Bu emir yerine getirilirken verilen mal, para veya eşya bir şahsın diğer şahsa ikramı anlamını taşımaz. Verilen şey Allah tarafından, verilen kimseye hak olarak tanınmıştır. Ve de Allah Teâlâ bu hakkı kendisi için yapılan ibadetlerin ve vahdaniyetinin yanı başında zikretmiştir. Bu hakkı yerine getirmiş olan kimse Allah'ın emrini yerine getirmiş olur. Bu hak, Allah için yerine getirilen bir haktır. Bu hakkın yerine getirilmesi, sahibine ulaştırılmasıyla aynı zamanda hak sahibi ile veren arasında bir muhabbet de meydana gelmiş olur.⁶⁷⁶ Bu görev tüm mü'minlere verilmiş bir görevdir. Ancak her mü'minin yukarıda zikredilen

⁶⁷²Mevdûdî, *a.g.e.*, III, s. 49.

⁶⁷³İsrâ, 17/26.

⁶⁷⁴Nahl, 16/90.

⁶⁷⁵Öz, *a.g.e.*, s. 184.

⁶⁷⁶Kutub, *a.g.e.*, IX, s. 308.

derecelerin hepsini yerine getirmesi mümkün değildir. Bu vazifede aslolan, mü'minlerin, bu derecelerden hangisine güç yetirebiliyorlarsa onu yerine getirmeleridir. Müslümanı sorumlu kılan, yapabileceği halde yapmadığı görevdir.⁶⁷⁷

İslam'da aile, toplumun en önemli unsurlarından biri kabul edilmektedir. Sağlam ve örnek olabilecek bir toplumun meydana gelmesinin ön şartı, sağlam ve birbirini gözetten bir aile ve akraba yapısıdır. Zira biri açken diğeri zenginlik içerisinde yüzen bir aile ve akrabalık yapısı, düzgün ilerleyen bir toplum mekanizmasına değil, bozuk, adaletsiz, merhametsiz bir toplum yapısına zemin hazırlar. Toplumdaki fakir, yardıma muhtaç bireylerin hakkı ilk önce aile ve akrabalardaki zenginler, daha sonra toplum içerisindeki diğer zenginler üzerindedir. Görüldüğü gibi toplumda dayanışma, yardım, birbirini koruyup kollama görevi en yakından uzağa doğru verilmiştir. Yani toplumun her bölümünün önce kendi içindeki bireyleri desteklediği bir toplum yapısının meydana gelmesi esastır. Ancak böyle bir toplum hem ekonomik, hem sosyal, hem ahlâki yönden yüce, saf, örneklik ve önderlik edecek bir toplum olabilecektir.⁶⁷⁸

2. 2. 8. Ölçü ve Tartıyı Düzgün Tutan Toplum

Alım satımlarda ölçü ve tartıya dikkat etmek Kur'an-ı Kerim'de üzerinde durulan hassas konulardan biridir. Öyle ki Kur'an'da Mutaffifin (Mutaffifûn) adı verilen sûre eksik ölçüp tartanları, ölçü ve tartıda hile yapanları kınayan, meşru sınırları aşanların, yaratana ve yaratılmışlara karşı suç işleyip bunun hesabını verecekleri ahiret gününe inanmayanların durumunu anlatan âyetlerle başlamaktadır.⁶⁷⁹ Sûre, adını ilk âyette geçen “mutaffifin” kelimesinden almaktadır ki mutaffifin, “ölçü ve tartıda hile yapmak” anlamındaki “tattif” kökünden türemiş ve “ölçü ve tartıda hile yapan; ölçü ve tartının miktarında eksiltme yapan” anlamına gelmektedir.⁶⁸⁰

Bir toplumda sosyal ve ekonomik anlamda adaletin sağlanabilmesi, karşılıklı

⁶⁷⁷Râzî, *a.g.e.*, XX, s. 194; Öz, *a.g.e.*, s. 185.

⁶⁷⁸Mevdûdî, *a.g.e.*, III, s. 49.

⁶⁷⁹Mutaffifûn, 83/1-17.

⁶⁸⁰Taberî, *a.g.e.*, XXIV, s. 185; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, s. 189; M. Kâmil Yaşaroğlu, “*Mutaffifin Sûresi*”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2006, XXXI, s. 371.

olarak hakların korunabilmesi ve güven ortamının oluşabilmesi için dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biridir ölçü ve tartının hilesiz, doğru ve düzgün olması. Ölçme ve tartmanın doğru olması hak, adalet, din ve vicdan meselesidir.⁶⁸¹ Bireylerin ve toplumun birbirini kandırmadan, ölçme ve tartmada bilerek eksiltmeler yapması, alırken tam alıp verirken eksik vermesi fertlerin ve toplumun birbirine olan güvenini ortadan kaldırır, kalpleri katılaştırır, vicdanları karartır. Bu nedenle Allah Teâlâ İslam toplumunda ölçü ve tartıda hile yapılmasını kesin olarak yasakladığını, bunu yapanların helak olacaklarını Kur'an-ı Kerim'de açıkça vurgulamıştır:

*“Ölçtüğünüz zaman eksiksiz ölçün, tarttığınız zaman doğru terazi ile tartın...”*⁶⁸²

*“O halde şaşmayın/aşmayın ölçüyü. Teraziyi doğru, adaleti ayakta tutun. Ölçüde eksiltme yapmayın.”*⁶⁸³

*“Vay haline o eksik ölçenlerin, yanlış tartanların! Onlar ki, başkalarından alırken dolu dolu alırlar. Başkalarına ölçer yahut tartarken eksiltir, aldatırlar.”*⁶⁸⁴

Ölçü ve tartıda tenezzül edilen hile, küçüklüktür, sahtekarlıktır ve hıyanettir. Hilekarlık güveni sarsar, alışverişte durgunluk meydana getirir, toplumdaki hayır ve bereketi azaltır. Meydana gelen tüm bu kötülükler fertlerde de etkisini gösterir. Bazı kimseler, hile yapmakta kazanç olduğunu zannederler. Ancak bir anlık kazanç gibi görünen bu durum toplum içerisinde geçersiz hükmünde olur. Toplumda bu yola tevessül eden ticaret erbâbı da bunu çok iyi bilmektedir. Ancak sırf daha çok kazanmak amacıyla bu yola başvururlar.⁶⁸⁵

Ölçü ve tartıda hile yapılmadığı takdirde muamelenin dürüstlüğü ve kalbin temizliği korunmuş olur. Bu iki unsurun korunması ile de toplumdaki muameleler dürüst yürür, kablelerde emniyet ve güven oluşur, sosyal ve ekonomik hayatta bereket meydana gelir. Ancak bu dürüstlük, ölçüde ve tartıda doğruluk, sadece kazanç elde

⁶⁸¹ Öz, a.g.e., s. 227.

⁶⁸² İsrâ, 17/35.

⁶⁸³ Rahman, 55/8-9.

⁶⁸⁴ Mutaaffifün, 83/1-3.

⁶⁸⁵ Kutub, a.g.e., IX, s. 318.

etmek için olmamalı, aynı zamanda inancın bir gereği olarak prensip edinilmelidir. Zira sadece kazanç için dürüstlüğü kendine prensip edinenler ile îtikat ve inanç yönünden prensip edinenler arasında büyük ve önemli bir fark vardır. Zira dürüstlüklerini inanç ve îtikat temelleri üzerine oturtanlar, diğerleriyle aynı kazancı sağlamakla birlikte bunun yanında kalp temizliğine de sahip olurlar.⁶⁸⁶

Anlaşılmaktadır ki Yüce Allah müslümanlardan her konuda olduğu gibi ölçü ve tartıda da adil olmalarını istemektedir. Zira adalet müslümana ve İslam toplumuna yakışan en temel özelliktir. Ölçü ve tartıda adaletli olmak, ölçü ve tartıya konu olan her türlü mal ve eşyayı içine alır. İslam toplumunda her türlü şeyi ölçerken, tartarken, fiyatlandırırken maddi, manevî değer biçerken hileden uzak, doğru ve dürüst olmak esastır.⁶⁸⁷ Şayet toplumda ticârî yönden böyle bir ahlaksızlık varsa, insanlar kazancı birbirlerini kandırmakta buluyorlarsa bu durumda toplumun güveni yerle bir olur. Zira her durumda olduğu gibi ekonomik alanda da dürüstlük esastır. Toplum içinde güveni ve emniyeti tesis etmenin yollarından biri de ekonomik hayatta insanların birbirlerine olan inancını ve güvenini korumaktır. Kendi içinde sosyal, ekonomik ve ahlâkî yönden güveni tesis edebilmiş bir toplum ancak insanlığa örneklik edebilir.

2. 2. 9. Yardımlaşma ve Hoşgörünün Hakim Olduğu Toplum

İnsanın sosyal bir varlık olması ve toplu halde yaşaması, toplu halde yaşayan insanların da birbirlerine ihtiyaç duyması toplum içerisine yardımlaşma⁶⁸⁸ ve hoşgörü gibi kavramları meydana getirmiştir. Bir arada yaşayan insanların birbirlerine olan daimî ihtiyaçları, yardımlaşma kavramını her zaman ön planda tutmuştur. Bu nedenle İslâmî literatürde de yardımlaşmayı ifade edecen birtakım kavramlar meydana gelmiştir. Teâvün, tezâhür, nasr, tesânüd, ihsan, infak gibi lafızlar, literatürde, yardımlaşmayı ifade edecek biçimlerde kullanılmaktadır. Çalışmamamızın bu kısmında esas amacımız toplumdaki yardımlaşma ve hoşgörüye, bunların toplumsal önemine işaret etmek olduğu için bu kavramları tek tek açıklamayıp yeri geldikçe kısaca değinmeye çalışacağız.

⁶⁸⁶Kutub, *a.g.e.*, IX, s. 318.

⁶⁸⁷Öz, *a.g.e.*, s. 229.

⁶⁸⁸Mustafa Çağrı, “Yardımlaşma”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2013, XXXXIII, s. 332.

Yardımlaşma denildiği zaman genellikle maddi anlamda muhtaç olan kimselere destek olmak, yardım etmek akla gelmektedir. Elbette ki toplum içerisinde yardımlaşmanın en büyük ve önemli boyutu budur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek amacı ile kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunmak"⁶⁸⁹ anlamındaki infak kavramının yer aldığı pek çok âyet mevcuttur:

"...(Onlar) namazlarını yerli yerince kılar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden harcarlar..."; "...İyilik/tâat, kişinin Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitab'a ve peygamberlere iman etmesi, kendisi için ne kadar değerli olursa olsun malını akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, ihtiyaç sahiplerine ve kölelikten kurtarılacaklara harcaması, namazlarını yerli yerince aksatmadan kılması, (arınmak üzere mâlî yükümlülüğü olan) zekatı vermesi, sözlerine ve anlaşmalarına bağlı kalması, yoksulluk, hastalık ve savaşın zorluklarına karşı (dininde) sabretmesidir."; "Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça hiçbir zaman iyiliğe eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu mutlaka bilir."⁶⁹⁰

Görüldüğü gibi Allah, yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde ve diğer pek çok âyette insanlardan, kendisinin rızık olarak verdiklerinden ve insanların sevdikleri şeylerden kendi rızası için harcamalarını, infak etmelerini istemektedir. Bu yönüyle infak, hem farz olan zekatı hem de gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içeren geniş bir kavramdır.⁶⁹¹ Allah dileyseydi herkese rızık bol verip herkesi zengin kılabilirdi; ancak o rızık dilediğine bol vermekte⁶⁹² ve bununla insanları imtihan etmektedir. Ayrıca insanın sahip olduğu servetin gerçek sahibi Allah'tır. O'nun emanet olarak verdiği bu servetten başkalarına da vermek gerekmektedir.⁶⁹³ Yine Kur'an-ı Kerim'de infak, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olan müttakî mü'minlerin özellikleri arasında zikredilmektedir.⁶⁹⁴

⁶⁸⁹Mustafa Çağrıncı, "İnfak", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2000, XXII, s. 289.

⁶⁹⁰Bakara, 2/3-177; Âl-i İmran, 3/92; vd.

⁶⁹¹Fikret Karaman, vd., a.g.e., s. 317.

⁶⁹²Ra'd, 13/26.

⁶⁹³Nûr, 24/33.

⁶⁹⁴Bakara, 2/2-3.

Kur'an-ı Kerim'de infak hakkında oldukça ayrıntılı âyetler mevcuttur. Mesela Bakara Sûresi 261-274. âyetler arasında infakın önemi, amacı, nelerden, kimlere verileceği, karşılığındaki mükafat gibi hususlar açıkça anlatılmaktadır. Özetlenecek olursa, infak: a) Gösterişten uzak, yalnızca Allah rızası için yapılmalıdır. b) İnfakta bulunan kişi, onu alıp kabul edenin onurunu zedeleyecek davranışlardan kaçınmalıdır. c) Yapılan yardım en iyi ve kaliteli olan şeylerden seçilmelidir. d) İnfakın yerine ulaşması için gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesi gerekir.⁶⁹⁵

İslam toplumunda mal mülk sahibi olan zengin kimseler, ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmakla yükümlüdürler. Zirâ âyetlerde hali vakti yerinde olan, zengin müslümanların sahip oldukları mallarda yoksulların haklarının bulunduğu ifade edilmektedir: “(Onlar) İhtiyaçlarını bildirenlere ve yoksullara kendi mallarında belli bir hak tanırlardı.”⁶⁹⁶; “Onlar ki namazlarını aksatmaz, eksiltmezler. Mallarından belli bir hak ayırırlar; ihtiyaç sahipleri ve yoksullar için.”⁶⁹⁷

Müslümanlar, hem darlıkta hem bollukta Allah yolunda harcamaya devam etmelidirler. Zira onlar Allah nizamı üzerinde yürümektedirler. Bolluk ve darlık onları değiştirmemeli, hırsa veya cimriliğe kapılıp vazifelerini ihmal etmemelidirler.⁶⁹⁸ Mü'minler, öyle kimselerdir ki, az olsun çok olsun, Allah'ın kendilerine verdiği her şeyde yardıma muhtaçların hakkı olduğunu kabul ederler ve yaptıkları yardımı teşekkür beklemezsiniz, başa kakmaksızın sadece bunu onların bir hakkı kendilerinin de vazifesi olduğunu kabul ederek yaparlar.⁶⁹⁹ İnfak ederek yardımda bulunmak bir yandan Allah'ın lütfunu kavramak, bir yandan da insanlık bağlarına saygı göstermek olduğu gibi ruhen cimrilik ve ihtiras bağından kurtulmak anlamını taşır. Ayrıca bu duygu bütün ümmetin birbirine destek olup yardımlaşması için sosyal bir sigortadır.⁷⁰⁰ İçlerine bu duygunun yerleşmiş olduğu mü'minler, zorlanmadan seve isteye vazifelerini yerine getirirler ve böylece İslam toplumunun birbirine olan bağlılığı kuvvetlenir.

⁶⁹⁵Bakara, 2/261-274; Çağrı, a.g.e., s. 289.

⁶⁹⁶Zâriyât, 51/19.

⁶⁹⁷Meâric, 70/23-25.

⁶⁹⁸Kutub, a.g.e., II, s. 452.

⁶⁹⁹Mevdûdî, a.g.e., V, s. 467.

⁷⁰⁰Kutub, a.g.e., XV, s. 237.

“...İyilik ve takvada yardımlaşın; fakat günah ve haksızlıkta yardımlaşmayın...”⁷⁰¹ Allah Teâlâ, mü'minlere iyilik ve takvada yardımlaşmalarını emretmiştir. Bu, mü'minlere farzdır. Mü'minler arasında meydana gelen her türlü iyi amelde ve takvada yardımlaşma, onların aralarındaki muhabbeti, birlikteliği artırır.⁷⁰² Allah'ın farz kılınmış olduğu bu emir, nefsi zaptetmek ve kalbi müsâmahaya alıştırmak için konulmuş bir kaidedir. Önder ve örnek olma vazifesinin, şahitlik görevinin verilmiş olduğu bu İslam toplumunda, müslümanlara düşen, kendilerini bu dünyada ve ahirette mükafata ulaştıracak olan iyiliklerde, hayırlı olan her türlü amelde, takvaya giden yolda birbirleri ile yardımlaşmaları; kötü olan her şeyden uzak durup, günah işleme konusunda asla müsâmahaya göstermeyip asla yardımda bulunmamalarıdır.⁷⁰³ Elbetteki İslam, insanlara hoşgörüyü ve affedici olmayı emreder. Ancak emredilen hoşgörünün, müsâmahanın içinde günahlar yer almaz.

Takva sahibi olan mü'minlerin, Kur'an'da zikredilen niteliklerinden biri de hoşgörülü ve affedici olmalarıdır. “Onlar ki, bollukta da darlıkta da (mallarını Allah için) harcarlar; öfkelerini yenerler ve insanları affederler...”⁷⁰⁴; “Kolaylaştırıcı ve bağışlayıcı ol...”⁷⁰⁵; “Onlar ki, büyük günahlardan ve hayasızlıktan uzak dururlar ve öfkeli olduklarında bağışlayıcı olurlar...”⁷⁰⁶

Affedici olabilmek için ilk adım kişinin öfkesini yenebilmesidir. Ancak öfkeyi yenmek, bastırıp daha kuvvetli bir intikam için büyütme anlamında değildir. Öfkesini hakikaten yenen kimse karşısındakini affedebilir. Öfke yenilmediği zaman nefse ağır bir yük haline gelir. Oysa nefis hoşgöründe bulunup kalp de affederse o zaman insan o yükten kurtulur. Affetmeyi öğrenen insanın vicdanı ve kalbi yumuşar.⁷⁰⁷ Böylece insanlarla ilişkilerinde hoşgörü ve anlayışı kendisine öncelikli hale getirir.

⁷⁰¹Mâide, 5/2.

⁷⁰²İbn Âşûr, a.g.e., VI, s. 87.

⁷⁰³Kutub, a.g.e., IV, ss. 130-131.

⁷⁰⁴Âl-i İmran, 3/134.

⁷⁰⁵A'raf, 7/199.

⁷⁰⁶Şûrâ, 42/37.

⁷⁰⁷Kutub, a.g.e., II, s. 453.

Affetmek ve hoşgörü yalnızca insânî ilişkilerde olmalıdır. Dînî vecibelerde, Allah'ın emir ve yasaklarında göz yumma, hoş görme yoktur. Yani müslümanlar affedici olacağız, hoşgörülü davranacağız derken Allah'ın emrettiklerinin dışına asla çıkmamalıdır. İnsanlar arası ilişkilerde, sohbetlerde, alışverişte af ve hoşgörü bulunmalıdır. Müslümanlar, insan ilişkilerinde öncelikle hoşgörü ve kolaylık tarafını gözetmelidirler. İşi yokuşa sürmek, inatla affetmemek değil insanların eksikliğini, kusurunu aramamak, kusura bakmamak, kusurları bağışlamak, özür dileyeni affetmek mü'minlerin toplum hayatında kendilerine ilke edinmeleri gereken hususlardır.⁷⁰⁸

Hoşgörünün ve anlayışın olduğu bir toplum daha kolay bir arada durmaya, dirlik düzen içerisinde yaşamaya devam eder. Herkesin birbirini yargıladığı, birinin diğerinin açığını aradığı, acımasızca eleştiriler yaptığı bir toplumda samimiyet ortadan kalkar. İnsanlar kabul görmek, onay almak, başkalarının eleştirilerine, yargılamalarına maruz kalmamak için gerçekte olmadıkları kişiler gibi davranmaya başlarlar. Yadırganırım, toplum dışına itilirim korkusuyla başkaları gibi davranırlar. Böylece de toplum içerisinde hak edene hakkını teslim etmek zorlaşır. İnsanların birbirine güven duymaları, inanıp kabullenmeleri gittikçe zorlaşır. Bu nedenle İslam toplumuna düşen görev, Allah'ın dînine, emir ve yasaklarına uygun davranıldığı müddetçe, diğer hususlarda toplum içerisinde affedici, hoşgörülü ve yardım sever olma özelliklerini kendisine ilke edinmesidir. Böylelikle samimiyeti kaybolmamış, insanların birbirini sevdiği, birbirine güven duyup inandığı huzurlu bir toplum olarak varlıklarını sürdürmeye ve diğer milletlere örneklik etmeye devam edebilirler.

⁷⁰⁸Elmalılı, *a.g.e.*, IV, s. 210.

SONUÇ

Görmeyi, bilmeyi, bildiğini başkalarına aktarmayı içine alan şهادet kavramı Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın, meleklerin, Peygamberlerin ve insanların niteliği olarak zikredilmiştir. Çalışmamız süresince izah etmeye çalıştığımız üzere şهادet kavramı ve türevleri Kur'an'da “hazır bulunmak, görmek, bilmek” kök anlamları ile birlikte “Kur'an-ı Kerim, yardımcıları, görülen yaşanan âlem, hüküm veren kimse, Peygamber, tanıklık” gibi mânaları ifade edecek biçimlerle geçmektedir. Kelimenin içinde barındırdığı mânalardan biri de “örneklik etme” mânasıdır.

Çalışmamıza başlamadan önce şهادet kavramının genel olarak îtikâdi mânada Allah'ın varlığını, birliğini kabul edip ikar etme (Kelime-i Şهادet), hukûkî olarak dava hakkında bildiklerini mahkeme huzurunda bildirme (tanıklık yapma) ve bir de Allah yolunda öldürülme (şehitlik) durumlarını ifade etmek üzere kullanıldığını düşünmekteydik. Ancak araştırmamız boyunca Kur'an-ı Kerim içerisinde şهادet lafzı ve türevlerinin geçtiği âyetleri incelerken bu lafızların daha pek çok mânayı ifade etmek üzere geniş bir kapsamda kullanıldığını gördük. Özellikle Bakara 143. ve Hac 78. âyetleri incelerken bu âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v)'in ve Ümmeti'nin şahid olarak nitelenmesinin yalnızca tanık olmakla izah edilemeyeceğini ve âlimlerin açıklamalarının da bu âyetlerdeki şahid kılınmanın dünyada iken gerçekleşecek bir vazife olduğu ve bu vazifenin de bir olan Allah'a iman ve itaat etme, hak din olan İslâm'ı yaşama noktasında tüm insanlığa, tüm toplumlara örnek olma ve önderlik etme olduğu hususunda yoğunlaştığını farkettilik. Böylece bu âyetlerden yola çıkarak şهادet kavramının sağlam bir toplum yapısının meydana getirilmesindeki rolü ve bu şekilde oluşan sağlam bir toplumun niteliklerinin neler olması gerektiğini ele almaya çalıştık.

İslam Toplumunu oluşturan müslümanlar öncelikle bireyler olarak kendilerine verilmiş olan bu şahitlik yani örnek ve önder olma vazifesini iyi idrak etmeli ve hak din olan İslâmı tam mânasıyla yaşamalı ardından da İslâm'ın uygun gördüğü biçimde sağlam bir toplum yapısına sahip olmalıdırlar. Sağlam bir toplumun nasıl olması gerektiği hem âyetlerle inananlara bildirilmiş hem de Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashâbı tarafından hayata geçirilmiştir. İslam Toplumu her şeyden önce tevhid

inancını esas almış, şirke asla bulaşmayan, her konuda itidalli, adaletli, sözüne güvenilir, hoşgörü ve bağışlayıcılığın hakim olduğu, ticârî ilişkilerde aldatmacanın, hilenin olmadığı, dürüst yönetilen, haklıya hakkının teslim esildiği, aileye verilen değer azalmadığı bir toplum olmalıdır. Bu özellikleri kendisinde bulunduran bir toplum Allah'ın inayeti ile sağlam ve dik duran bir toplum olur. Böyle sağlam bir toplum oluşturulduğu takdirde bu toplumun yeryüzüne pek çok katkıları olacaktır.

Sosyal, iktisâdî, kültürel, hukûkî her alanda önderlik edebilecek bir toplum yeryüzünde huzurun ve güvenin teminatı olacaktır. Böyle sağlam ve şahid olma sorumluluğunun farkında olan bir toplum yeryüzünde itidal ve dengeyi sağlayacak, inanan inanmayan tüm toplumların bir arada uyumlu yaşayabilmelerine aracı olacaktır. Örneğin ticârette hilenin, faizin, dolandırıcılığın bulunmadığı güçlü ve sağlam bir iktisâdî yapıya sahip olan bir İslam toplumu, güçlü ekonomiye sahip olmak isteyen tüm toplumların ekonomilerini bu doğrultuda düzenlemeleri konusunda onlara örnek olabilecektir. Aynı şekilde ailevî ilişkilerin saygı, sevgi, hoşgörü, anlayış esasına dayandığı ve ahlakın temellerinin aile içerisinde atıldığı, böylelikle ahlaksızlığın düşük seviyelerde olduğu sağlam bir sosyal sahip bir toplum dünyadaki diğer milletlere bozulan ahlâkî yapılarını nasıl düzeltebileceklerine dair reçete sunacaktır.

İslam toplumuna düşen görev Allah'ın kendilerine verdiği örnek ve önder olma vazifesinin her daim bilincinde olarak sosyal yapılarını İslâm'ın emirlerine uygun bir şekilde daha güçlü ve sağlam hale getirmektir. Zira Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bu şahitlik vasfı onların mühim bir görevleri olduğuna işaret etmektedir. Tüm insanlığa örnek kılınan İslam Ümmeti bencil, içine kapalı, hayrın sadece kendisine ait olmasını isteyen bir ümmet olamaz. Hayırla, iyilikle dolu olan İslam Dîni'ne inanmış olan İslam Ümmet'inin en temel vazifelerinden biri, diğer insanları da bu hayra davet etmek olmalıdır. İslâm'a davet sadece sözle yapıldığında fazlaca kabul görmesi mümkün değildir. Ancak sağlam, güçlü, güvenilir bir İslam toplumunun devlet ve toplum olarak hayatın her alanında İslâm'a uygun bir biçimde gerçekleştirdiği eylemleri ile İslâm Dîni'nin güzelliğini ortaya koymaları ve yeryüzünün diğer toplumlarını da bu dîne inanmaya davet etmeleri çok daha işe yarar

olacaktır. Bu nedenle başta içinde yaşadığımız toplum olmak üzere bütün İslam topluluklarının Allah tarafından kendilerine tevdi edilmiş olan şahitlik vazifelerinin bilincinde olup bu vazifeyi yerine getirmek üzere sağlam bir toplum yapısı oluşturma noktasında özel ve büyük bir çaba sarfetmeleri gerekmektedir. Bu çabayı gösterirken ihtiyacımız olan şey Kur'an-ı Kerim'de biz mü'minlere emredilen öğütlenen hususları dikkate alıp onları, önce fert olarak ardından da toplum olarak yaşam tarzı haline getirmektir.

Daha önce şehadet kavramı üzerinde yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak hazırlamış olduğumuz bu çalışmamızda şehadet kavramını yalnızca semantik çerçevede ve Kur'ânî anlamlar çerçevesinde incelemekle yetinmedik, şehadet kavramının İslam Toplumun Kur'an'a uygun, güçlü ve sağlam bir yapıya kavuşmasındaki rolünü ve önemini ele almaya çalıştık. Yapmış olduğumuz bu çalışmayla toplumsal hayatın iyileşmesi için İslam Ümmeti'nde hangi niteliklere sahip olunması gerektiğine dair çözüm önerileri sunmaya çalıştık. Ele aldığımız konu, İslam toplumlarının bugünkü konumlarından daha ileriye gidebilmeleri, diğer dünya milletleri karşısında daha güçlü ve sağlam durabilmelerine katkı sağlayacak bir konudur. Bu yüzden derinlemesine ve pratik hayatta daha uygulanabilir bir şekilde ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu uygulanabilirliğin sağlanabilmesi için de konunun farklı boyutları ile hem Temel İslam Bilimleri açısından hem de Sosyal açıdan ele alınması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd; *El-Mu'cemü'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü İslâmiyye, İstanbul, 1982.

AKARSU, Bedia; *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 8. Baskı, İnkılap Yay., İstanbul, 1998.

AKAY, Hasan; *İslami Terimler Sözlüğü*, 3. Baskı, İşaret Yay., İstanbul, 2005.

AKSEKİ, Ahmed Hamdi; *İslam Dini*, 32. Baskı, Nur Yay., Ankara, 1983.

AKYÜZ, Vecdi; “*Akraba*”, DİA, TDV Yay., (II), İstanbul, 1989.

ALPDÜNDAR, Remzi; *Hukuk Sözlüğü*, Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977.

ALTAY, Şakir; *Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Bilgi Yay., Ankara, 1983.

ALTINTAŞ, Ramazan; “*İslam Düşüncesinde Tevhid ve Tefrika*”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Sivas, 1996.

ARDA, Erhan vd., *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Edt. : Erhan Arda, Alfa Yay., İstanbul, 2003.

APAYDIN, Yunus; “*Şahit*”, DİA, TDV Yay., XXXVIII, İstanbul, 2010.

ATALAY, Orhan; “*Kur'an'da Sosyal grup İfade Eden Kavramlar*”, Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, S. 16, Erzurum, 2002.

ATAR, Fahrettin; “*Şehid*”, DİA, TDV Yay., XXXVIII, İstanbul, 2010.

ATEŞ, Süleyman; *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşr., (I-XII), yy., ty..

_____; *Kur'ân ansiklopedisi*, Kuba Yay., (I-XXX), İstanbul, 1997.

AYDIN, Mehmet Akif; “*Aile*”, DİA, TDV Yay., (II), İstanbul, 1989.

AYDIN, Mustafa; *Kurânî Kavramlar*, Pınar Yay., İstanbul, 2010.

AYGÜN, Abdullah; *Kur'an ve Sünnete Göre Ümmet-i Muhammed'in Özellikleri*, Rağbet Yay., İstanbul, 2010.

BAĞDATLI, Selahattin; *Hukuk Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

BAYRAK, Tosun; *el-Esmâü'l-Hüsna*, Müt.: Ömer Çolakoğlu, Sufi Kitap, İstanbul, 2012.

BAYRAKLI, Bayraktar; *Kur'an'a Göre İdeal Toplum*, Bayraklı Yay., İstanbul,

2012.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd; *Tefsîru'l-Beğavî Meâlimü't-Tenzîl*, Dâru Tayyibe, (I-VIII), Riyad, 1989.

BEYDÂVÎ, Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî; *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl Beydâvî Tefsiri*, Terc.: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., (I-V), İstanbul, 2013.

_____ ; *Şerh-u Esmâ-i'llâh-i'lhusnâ*, 2. Baskı Dâr el-Ma'rife, Beyrut, 2011.

BİLMEN, Ömer Nasuhi; *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., (I-VIII), İstanbul, ty..

_____ ; *Hukûki İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., (I-VIII), İstanbul, ty..

BULUT, Halil İbrahim; “*Ümmet*”, DİA, TDV Yay., (XXXXII), İstanbul, 2012.

BÜYÜK LAROUSSE, Sözlük ve Ansiklopedisi; Milliyet Yay. İstanbul, ty.,

CEMEL, Hasan İzzeddin; *Kur'an ve Sünnette el-Esmâ-ü'l-Hüsnâ*, Terc.: Abdurrahman Poyraz, Ravza Yay., İstanbul, 1998.

CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd; *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, (I-VI), Kahire, 1956.

ÇAĞRICI, Mustafa; “*Adâlet*”, DİA, TDV Yay., (I), İstanbul, 1988.

_____ ; “*Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker*”, DİA, TDV Yay., (XI), İstanbul, 1995.

_____ ; “*Hayır*”, DİA, TDV Yay., (XVII), İstanbul, 1998.

_____ ; “*İnfak*”, DİA, TDV Yay., (XXII), İstanbul, 2000.

_____ ; “*Sıla-i Rahim*”, DİA, TDV Yay., (XXXVII), İstanbul, 2009.

_____ ; “*Yardımlaşma*”, DİA, TDV Yay., (XXXXIII), İstanbul, 2013.

ÇELİKOĞLU, Şahver; *Âyet ve Hadisler Işığında el-Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, Marifet Yay., (I-V), İstanbul, 2004.

DÂMEĞÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed; *Kâmûsu'l-Kur'an*, 4. Baskı, Dâru'l-İlm, Beyrut, 1983.

DEMİR, Ömer, Mustafa Acar; *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. Bsk., Vadi Yay., İstanbul, 1997.

DERVEZE, Muhammed İzzet; *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 2. Baskı, Dâr el-Ġarb el-İslâmî, (I-X) Beyrut, 2000.

_____; *ed-Düstûru'l-Kur'ân ve's-Sünnetü'n-Nebeviyye fî Şüûni'l-Hayât*, 2. Baskı, Matbaatü Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâihî, (I-II), yy., ty..

ECE, Hüseyin K.; *İslâm'ın Temel Kavramları*, 2. Baskı, Beyan Yay., İstanbul, 2006.

ERDOĞAN, Mehmet; *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

ESED, Muhammed; *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 5. Baskı, Çevr.: Cahit Koytak- Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2002.

EZHERÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed; *Tehzîbü'l-Luga*, ed-Dâru'l-Mısıriyye, (I-XV), yy., 1964.

FÎRUZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub; *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-İlmu'l-Cemî', (I-IV), Beyrut, ty..

GEZGİN, Ali Galip; *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2002.

HALİL B. AHMED, el-Ferâhidî; *Kitâbü'l-Ayn*, Mektebetü Nâşirûn, Lübnan, 2004.

HANÇERLİOĞLU, Orhan; *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

HATİP, Abdülaziz; *Kur'an ve Hikmet Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 3. Bsk., BSR Yay., İstanbul, 2012.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid; *Şerh-u el-Esmâ'l-Husnâ*, Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, ty..

İŞİCIK, Yusuf; *Kur'an Meâli*, 3. Baskı, Konda Yay., Konya, 2010.

İBN ARABÎ; *Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Mânâlarının Keşfi*, Terc.: Ramazan Biçer, Gelenek Yay., İstanbul, 2010.

İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhîr; *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâr et-Tûnusiyye, (I-XXX), Tunus, 1984.

İBNÜ'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman; *Nüzhetü'l-E'yün en-Nevâzır Fî İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, Thk.: Muhammed Abdulkerim Kâzım er-Râzî, Müessese-i

Risale, Beyrut, 1984.

İBN FÂRİS; *Mu'cem Mekâyıs el-Luğa*, Tahk.: Abdu's-Selâm Muhammed Hârun, Dâru'l Cîl, (I-VI), Beyrut, ty..

İBN MANZÛR, İbn Mûkerrem Cemaleddin Muhammed b. Mûkerrem b. Ali; *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâder, (I-XV), Beyrut, ty..

İZUTSU, Toshihiko; *Kur'an'da Tanrı ve İnsan Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, Çevr.: M. Kürşad Atalar, Pınar Yay., İstanbul, 2012.

KARAGÖZ, İsmail; *Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, DİB Yay., Ankara, 2007.

KARAMAN, Fikret vd.; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2006.

KARAMAN, Hayrettin; “*Adâlet*”, DİA, TDV Yay., (I), İstanbul, 1988.

KARAMAN, Hayrettin, vd.; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 3. Baskı, DİB Yay., (I-V), Ankara, 2007.

KÂSÂNÎ, Alâu'd-Dîn; *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, (I-VII), Beyrut, 1982.

KAYA, Ali; *Kur'an-ı Kerim'de Şehadet Kavramı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2002.

KAYAOĞLU, İsmet; “*İslamda adalet Mefhumu*”, AÜİF Dergisi, S. 27, Ankara, ty..

KESKİN, Hasan; *Kur'an'da Ümmet Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul, 2003.

KONEVÎ, Sadreddin; *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, Terc. : Ekrem Demirli, 2. Bsk., İz Yay., İstanbul, 2004.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî; *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Türas el-Arabî, (I- XIX), Beyrut, 1966.

_____ ; *el-Esnâ fî Şerhi Esmâ'llâh-i'l-Husnâ*, Cemiyeye ed-Da've el-İslâmiyye el-İlmiyye, yy., 2001.

KUTUB, Muhammed; *Örnek İslam Toplumu*, Terc. : Yusuf Yılmaz, Risale Yay., İstanbul, 1990.

KUTUB, Seyyid; *Fî Zülâli'l-Kur'an*, Terc.: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Yay., (I-XV), İstanbul, 1968.

_____ ; *Yoldaki İşaretler*, Terc.: Abdi Keskinsoy, 10. Baskı, Pınar Yay., İstanbul, 2010.

- KÜÇÜK**, Ahmet; *Kur'an'da Toplumsal Sinanma*, Beyan Yay., İstanbul, 2007.
- KÜNNÂS**, Muhammed Râcî Hasan; *Müfredât mine'l-Hazarâti'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 2003.
- MARSHALL**, Gordon; *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. : Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999.
- MELÎBÂRÎ**; *Fethu'l-Mu'în*, Dâr es-Selâm, (I-V), Kahire, 2013.
- MERÂĞÎ**, Ahmed Mustafa; *Tefsîru'l-Merâğî*, 5. Baskı, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (I-XXX), yy., 1974.
- MEVDÛDÎ**, Ebu'l A'lâ; *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yay., (I-VII), İstanbul, 1986.
- MEYDAN LAROUSSE**, Meydan Yay., İstanbul, 1973.
- MUKÂTİL**, b. Süleyman; *Kur'an Terimleri Sözlüğü El Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerim*, Terc.: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2004.
- OZANKAYA**, Özer; *Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ÖZ**, Ahmet; *Kur'an'ın Önerdiği Vasat Ümmet*, Çıra Yay., İstanbul, 2011.
- ÖZLER**, Mevlüt; *“Tevhid”*, DİA, TDV Yay., (XXXXI), İstanbul, 2012.
- RÂĞİB el-ISFAHÂNÎ** ; *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Tahk.: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2002.
- RÂZÎ**, Fahrüddîn; *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, (I-XXXII) Beyrut, 1981.
- _____ ; *Şerh Esmâi'llâhi'lhusnâ*, Dâr el-Kütüb el-Arabî, Beyrut, 1984.
- SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali; *Saffetü't-Tefâsîr*, Mektebetü Yâsin, (I-III), İstanbul, 2010.
- SAİD HAVVA**; *İslam*, Terc.: M. Sait Şimşek, İkbâl Yay., Ankara, ty..
- SAKA**, Enes; *Kur'an'ın Öngördüğü Üstün Toplum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- ŞERİATÎ**, Ali; *Ümmet ve İmamet*, Çevr.: Ahmet Sait, 3. Bsk., Fecr Yay., Ankara, 1997.
- ŞİMŞEK**, M. Sait; *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2005.

- _____; *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., (I-V), İstanbul, 2012.
- TABERÎ**, İbn Cerîr; *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (I-XXX), Mısır, 1954.
- TEHÂNEVÎ**, Ali b. Muhammed; *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, (I-IV), Beyrut, 2006.
- TOPALOĞLU**, Bekir; “*Şehîd*”, DİA, TDV Yay., XXXVIII, İstanbul, 2010.
- TUNÇ**, Cihad; “*İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi*”, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, Kayseri, 1986.
- TURGAY**, Nureddin; “*Şehâdet*”, Şamil İslam Ansiklopedisi, Heyet, (I-VI), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- TÜRKÇE BİLİM TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ**; TÜBA, Ankara, 2011.
- UYANIK**, Mevlüt; “*Tevhid: Kâinatın Dili*”, İslama Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, Edt.: Bünyamin Erul, 3. Baskı, DİB Yay., İstanbul, 2007.
- UYSAL**, Halil; *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya, 1996.
- ÜLKEN**, Hilmi Ziya; *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- ÜNAL**, Ali; *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İstanbul, 1990.
- YAŞAROĞLU**, M. Kâmil; “*Mutaffifîn Sûresi*”, DİA, TDV Yay., (XXXI), İstanbul, 2006.
- YAZIR**, Elmalılı M. Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn Yay., (I-X), İstanbul, 2007.
- YILDIRIM**, Suat; *Fâtiha ve En'am Sûrelerinin Tefsiri*, Işık Yay., İzmir, 1993.
- YURDAGÜR**, Metin; “*Ahid*”, DİA, TDV Yay., (I), İstanbul, 1988.
- ZEBÎDÎ**, Muhammed Murtaza el-Huseynî el-Vâsîfî; *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, (I-X), yy., ty..
- ZECCÂC**, Ebû İshâk; *Meânî'l-Kur'an ve I'râbühû*, Âlemü'l-Kütüb, (I-V), Beyrut, 1988.
- ZEMAŞERÎ**, Mahmûd b. Ömer; *Esâsü'l-Belâğa*, Dâru Sâder-Dâru Beyrût, Beyrut, 1965.

Öz Geçmiş

1991 yılında Konya'da doğmuştur. İlk öğrenimini 2004 yılında, Konya Mahmut Şevket Paşa İlk Öğretim Okulu'nda tamamlamış, ardından Selçuklu Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni 2008 yılında bitirmiştir. Aynı yıl, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans öğrenimine başlamış, 2012 yılında fakülteden başarıyla mezun olmuştur. 2012 Eylül-2013 Mart tarihleri arasında Karaman Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri Öğretmeni olarak görev yapmıştır. Mart 2013'te Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atanmış ve hâlen görevine devam etmektedir.

Sümeyye SAYĞIN